

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય .

[ગુજરાતી કૉપીરાશિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૧૮૮૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ શિવભાગ્ય ૨૧૩૨

વિષય ટ-૩

શયતાનનું ચક્ર.

(અજબ બેદભરી નવલકથા)

લેખક અને પ્રકાશક:

સાકરલાલ મગનલાલ કાપડિયા,

૭, અનંતવાડી મુખ્ય નં. ૨.

સોલ એજન્ટ:

વીઠલદાસ હરજીવનદાસ ઠક્કર

બુકસેલર અને પબ્લીશર

જકરીયા મસજીદ

માંડવી, મુખ્ય નં. ૩.

સને ૧૯૨૫.

આવૃત્તી ૧ લી.

પ્રત ૧૦૦૦

કિંમત રૂ. ૨-૪-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૅપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૧૮૮

All rights reserved by the sole Agent.

સર્વાધિકાર સૌલ એજન્ટે સ્વાધીન રાખ્યા છે.

સાકરલાલ મગનલાલ કાપડિયાએ જ, અનંતવાડી, મુંબઈ નં. ૨ માં
પ્રગટ કર્યું અને હારાં કાપડિયાએ બેલાડ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, કુમટા
સીટ, ફીચર રોડ, કોટમાં છાપ્યું છે.

પ્રસ્તાવના.

—:૦:—

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી આ નવલકથા મારે હાથે લખાઇને મારી મારફતેજ અગ્રજ થાય છે. જો તે પરમ કૃપાળુનો એવીજ અમી દ્રષ્ટિ ચાલુ રહેશે તો હવે પછીની મારી નવલકથાઓ મારા તરફથી પ્રગટ કરવાની મને હોંસ છે.

“શયતાનનું ચક્ર” એક અજબ નવલકથા છે તેમાં મુંબઈના છબ પ્રજા, દુનિયાદારીના કાવાદાવા, મોહ અને પ્રેમને માટે રચાતી બાજીઓ અને એવાજ માનવ સ્વભાવના ચિત્ર વિચિત્ર આવેશના રંજબેરંગી ચિત્રો આપવામાં આવ્યા છે તે વાંચનારને ગમ્યા વિના રહેશે નહિ એવી આશા છે.

અંતમાં આ નવલકથાનો સોલ એજન્સી લઈ લઈ જાણીતા બુકસેલર ભાઈ વીઠલદાસે મારી સાથે જે સ્નેહ ભર્યો સહકાર કર્યો છે તે માટે બે બોલ લખવાની જરૂર છે. એ ભાઈ ઉત્સાહી, ખંતીલા અને પ્રમાણિક છે. પ્રભુ-કૃપાથી તેઓ એક મહાન બુકસેલર અને પ્રકાશક થવા પામે એમ હું અંતઃકરણપૂર્વક અહું છું.

મંચુકર.

પ્રકરણ.

અનુક્રમણિકા.

પૃષ્ઠ.

”	૧	હું.	...	આપ બેટા.	૧
”	૨	જી.	...	પ્રેમનો ભોગ	૧૩
”	૩	જી.	...	રોયલ બારમાં.	૨૦
”	૪	જી.	...	માયા જાળમાં સપડાઇ,	૩૦
”	૫	મું.	...	બે ઉમેદવારો,	૬૩
”	૬	હું.	...	પરેલનાં પીઠાંમાં	૪૨
”	૭	મું.	...	માયાની તપાસ	૪૯
”	૮	મું.	...	“શયતાને-સાગીદ”ની દીક્ષા	૫૫
”	૯	મું.	...	લગનનું સાદુ.	૬૮
”	૧૦	મું.	...	કલંકિત માયા,	૭૫
”	૧૧	મું.	...	મ્હાલી ડોશી ને મહમદ હુસેન.	૮૩
”	૧૨	મું.	...	બચકર સાહસ,	૯૩
”	૧૩	મું.	...	નાસી છુટયાં.	૧૦૧
”	૧૪	મું.	...	પોલીસને થાપ,	૧૦૮
”	૧૫	મું.	...	બે મહીના પછી.	૧૧૯
”	૧૬	મું.	...	માખમાર વકીલ.	૧૨૫
”	૧૭	મું.	...	પીઠાંમાં કાવતરું.	૧૩૦
”	૧૮	મું.	...	માયાનો પનો મળ્યો.	૧૩૭
”	૧૯	મું.	...	લાલદાસને ત્યાં ચોરીની તૈયારી	૧૪૩
”	૨૦	મું.	...	ચોરી.	૧૪૮
”	૨૧	મું.	...	માયાનો બચાવ.	૧૫૪
”	૨૨	મું.	...	શરાબીનું સ્વપ્ન	૧૫૮
”	૨૩	મું.	...	ખુનનું કાવતરું.	૧૭૦
”	૨૪	મું.	...	મ્હાલી ડોશી અને જગતકુમાર	૧૭૭
”	૨૫	મું.	...	છોટું છુટ્યો	૧૮૯
”	૨૬	મું.	...	તોપખાના પર	૧૯૪
”	૨૭	મું.	...	બેદી અમીર.	૨૦૦
”	૨૮	મું.	...	બચકર એકરાત.	૨૦૪
”	૨૯	મું.	...	એકજ ભુલ.	૨૧૫
”	૩૦	હું.	...	બેદ છુટ્યો.	૨૪૪

આજેજ મગાવો

તૈયાર છે.

સચિત્ર

સ્વામી રામતિર્થનું

જીવન ચરિત્ર (સંપૂર્ણ)

પહેલી આવૃત્તી.

સાહિત્ય પ્રેમીઓને અત્યુત્તમ અવસર

એક આદર્શ દેશ સંન્યાસીનું

રસમય જીવન.

આ પુસ્તકમાં શું જોશો? ધર્મ સેવાની જેના દીલમાં ધગશ હતી, સ્વદેશ ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવાની જેના હિરમાં ખટકી હતી, મારો દેશ મારો ધર્મ, એ જેનો મુદ્રામંત્ર હતો, દેશપ્રિતી જેના હૃદયમાં સજ્જડ અંકિત હતી, ધર્મ પ્રવાહ જેની રક્તવાહીનીઓમાં સદોદીત જોસખંધ વહેતો હતો તેવા હિંદના એક વખતના ધર્મ ધુરંધર ધર્મોદ્ધારક સ્વામી રામતિર્થનું જીવન સંપૂર્ણ રીતે પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં આલેખવામાં આવેલ છે.

‘રામબાદશાહ’ના નામથી પૌર્વાત્ય તથા પાશ્ચાત્ય દેશોમાં વિખ્યાત એવા સ્વામી રામના આ જીવનને કયો સાચો હુદીવાન નહીં વાંચે?

દળદાર પુસ્તક ઉંચા એન્ટીક કાગળ પાકું બાઈન્ડીંગ સોનેરી નામ સુંદર છાપ પૃષ્ઠ ૨૪૦ રાયલ આઠ કદ છતાંય તેની કીમંત માત્ર રૂ. ૩-૦-૦.

તૈયાર છે !

સચિત્ર

તૈયાર છે !!

હાસ્ય તરંગ

(હાસ્ય રસથી ભરપુર)

આ પુસ્તકને વાંચવા લીધા પછી પુરૂ કર્યા સિનાથ
છેડવાનું મન થયે નહિ કારણ કે દીક્ષપતીર
ટુચકાઓ, અને હાસ્ય રસથી ભરપુર આ પુસ્તક
તમોને પેટ પકડીને હસાવશે અને તમો ખુરસી પર
બેસા હશે તો તમારે જરૂર જમીનની સીટ લેવી પડશે.
વાંચતા તમોને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપશે.

પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૦૦) અને સુંદર ત્રણ ચિત્રો હોવા છતાં

કિંમત માત્ર રૂ. ૨-૦-૦

લંડન રાજ રહસ્ય

અથવા

મીસ્ટરીઝ ઓફ ધી કોર્ટ ઓફ લંડન.

(ભાગ ૧ લો સચિત્ર)

ઈંગ્લંડના રાજા ત્રીજા જ્યોર્જ અને તેના પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સના રંગ રાગો અને લંડનના અમીરોના અજબ જેવા ભયાનક લેહો બાણવા હોય તો આ વારતા તરત વાંચો.

કિંમત ચૌદ આના.

તૈયાર છે.

સચિત્ર.

તૈયાર છે.

સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિનો મહામંત્ર

અથવા

ભારત વર્ષનો ઉપકાલ.

આ નવલ કથા એટલી બધી રસીક છે કે વાંચવા લીધા પછી પુરી કર્યા સિવાય છોડવાનું મન થશે નહિ. પ્રેમ રસ તથા સામાજિક રાજ નૈતિક બાબતોથી ભરપૂર પુસ્તક ક્યો સાચો હિંદીવાન નહિ વાંચે. સુંદર કપડાનું પાકું પુકું, સ્મિતેરી નામ સાથે, ત્રણ સુંદર ચિત્રો હોવા છતાં કિંમત માત્ર

રૂ. ૨-૮-૦

મહેરની સા

અથવા

દુઃખી અખળા.

મહેરની સા નામની એક દુઃખી બાલા પોતાના શીયળને સાચવવા છેવટે પોતાના બે પુત્રોનું બલીદાન આપે છે અને છેવટે પોતાના મુખનો ઉદ્ધવ કેવી રીતે થાય છે તે તમો આ પુસ્તક વાંચેથી જાણી શકશો. આ ચોપડી તમારું દીક્ષ પીગળાવી નાખશે. નહિ વાંચી હોય તો આજે જ વાંચો.

કિંમત માત્ર ચાર આના.

અહારગામવાળાઓએ સાડાચાર આનાની ગેસ્ટની ટીકીટ ખીડવી.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !!

ખખરદાર ખૂની.

(રસીક ડિટેકટીવ નવલ કથા)

ખુન, કાવત્રાં, છળ કપટ, લેદી ખુન, ખુનીનું ડિટેકટીવને પજવવું, આગગાડીમાં ડિટેકટીવની હાર, ખુનીને ઘેર જાસુસ પરાણો, બે ડિટેકટીવો વચ્ચે હરીફાઈ ઇત્યાદી દીલ ઉશ્કેરનારા બનાવો વાંચવા હોય તો આજે જ મંગાવો.

કિંમત રૂ. ૧-૪-૦

અર્ધા પુસ્તકો માટે લખો:

વીકલદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

જકરીઆ મસજીદ મુખ્ય નં. ૩.

શયતાનનું ચક્ર.

પ્રકરણ ૧ હું.

આપ બેટા.

રાતના દશ સાડદશ વાગ્યાનો સમય હતો. મલખાર હીલ પર આવેલો એક આલીશાન બંગલો પોતાના માલીકની શ્રીમંતાઈનો ખાસ આપતો ઉભો હતો. વીજળીની બતીથી આખો મહેલ જળાંજળાં થઈ રહ્યો હતો અને તેમાં વસનારને જાણે સુર્યના તેજસ્વી પ્રકાશની દરકાર જ નહીં હોયની એમ પોકાર મારી રહ્યો હતો. લોકો આ બંગલાને પ્રતાપ બવનને નામે ઓળખતા કેમકે તેના માલીકનું નામ પ્રતાપસીંહ હતું.

સર પ્રતાપસીંહ પ્રાચીન રજપુત વંશનો નખીરો હતો પણ હવે એનામાં ક્ષત્રી તેજનો અંશ પણ રહ્યો ન હતો. સો બસો કે ચારસો વરસ પહેલાં જેના વડવાઓએ યુદ્ધના મેદાનમાં સામી છાતીએ દુશ્મનોનો સામનો કર્યો હતો તે આજે આ વીસમી સદીમાં તર્ક અને દલીલોની ભગ્ગ રમતો હતો. જાગીરદાર પ્રતાપસીંહની ઉંમર આશરે ૧

૫૫-૬૦ વરસની હતી. તેના વદન પર ગૌરવ હતું. આ ઉમ્મરે પણ તેનો બાધો કદાવર અને ભવ્ય લાગતો. પણ એના વદન પર અસાધારણ અભીમાનની રૂપરેખા હતા. જાણે એના સીવાય દુનિયાના બધાજ માણસો હક્કા કુળના હોયની એવું ભૂત એનાં મગજમાં ભરાઈ ગયું હતું. તે હાલમાં રજપુતાનાના એ ચાર ગામડાની જાગીરી ધરાવતો હતો અને મોહમયી મુંબઈ નગરીમાં વસી અનેક જાનના શેર સફાનો વેપાર કરી માલેનુજર થયો હતો. પણ સટોળીઆએની શ્રીમંતાઈ કેટલી ધડીની ? ધડીમાં રંક ને ધડીમાં રાજ જેવા આ જાગીરદાર સાહેબની તીજેરીનું તળીયું પણ હમણાં આવી રહ્યું હતું. છતાં તેની મગરૂરી ગંધ નહોતી. પોતાના પ્રાચીન કુળનું તેનું અભીમાન પામલ હદે પહોંચી ગયું હતું. જુના અંગ્રેજ બેરોનેટ બા અમીરેશની પેઠે તે એમજ માનતો હતો કે સામાન્ય આમ વર્ગમાં કુલીનતા હોઈ શકેજ નહીં. તેનો દેખાવ, તેના હાવભાવ, તેના એકેએક શબ્દમાં દમામ અને ભભક હતાં. તેનો પોષાક ભવ્ય અને સુશોભીત હતો. તેના વાળ આ ઉમ્મરે પણ તેણે બહુજ સંભાળથી ઓળખાવ્યા હતા અને તેમાં આવેલી રૂપેરી ઝેક છુપાવવાને તેના નોકરે હેર ડાઘ નો છુટથી ઉપયોગ કર્યો હતો. તેણે હમણાં ડાકાની મલમલનું લાંચુ પહેરણુ અને પાંચજમો પહેર્યાં હતાં, અને તેના જમણા હાથની ટચલી આંગળી પર મુલ્યવાન હીરાની વીંટી ઝગઝગી રહી હતી. દીવાનખાનામાં એક આરામ ખુરશી પર પડ્યો પડ્યો તે હવાના સીગારના ધુમાડા કાઢતો હતો. પણ તેના મુખ પર શીકરની છાપ ચોક્કસ જણાઈ આવતી હતી.

તેની આંખમાં તેનો પુત્ર સમરસીંહ એક સોફા પર બેઠો હતો. તેની ઉમ્મર ત્રેવીસેક વરસની હતી. તે પોતાના પ્રાચીન કુળ માટે મગર હતો. તેના આપ બેઠેલું અભીમાન તેનામાં ન હોતું, પણ પોતાની જાતનેજ સર્વસ્વ માની લઈને પોતાના આત્માને છેતરવાનો ગુણ તેનામાં હૃદયહારનો ખીલ્યો હતો. તેણે ઉંચી કેળવણી લીધી હતી. તે ખુબસુરત હતો. તીવ્ર બુદ્ધિ તેને વરી હતી. કુદરતે તેના પર મહેર વરસાવવામાં આકાશની રાખી ન હોતી પણ તે એ મહેરખાનીને લાયક ન હતો. ફેશનની શીશીઆરીએ તેને બગાડી મેલ્યો હતો. તેની આજ્ઞા, તેનો પોષાક, તેના આચારવીચાર એ સર્વ ફાંકડેરાવ છેલ્લખટાઉ જેવાં હતાં. કાલીદાસ કે ભવભુતીના વીદનાભર્યા પુસ્તકોને બદલે હલકી શુગારી નવજ વાંચવામાં તે વધુ આનંદ માનતો, અને બ્યારે બહુ રસીક બની જતો ત્યારે પોતાની કોમ ફાંકડી માથુકૂના માલપરના ધુદ્ડણા પર દશ આર લીટીની ગઝલ જોડી કાઢી પોતાને મહાન કવિ માની લેતો.

“મમર !” મ્હોમાંથી સીંગાર બહાર કાઢી ધીમા સ્વરે જાગીરદારે વાતની શરૂઆત કરી: “હું બહુજ મુશ્કેલીમાં છું ને તારા મામા જો પૈસા ન ધીરે તો તારે માટે મેં પસંદ કરેલી કન્યાને તારે પરણવુંજ પડશે.”

“તમે સારી પેઠે જાણો છો કે મારો કંજુસ મામા ઉંચામાં ઉંચી જમીનગીરી વીના અને ભયંકર વ્યાજ લીધા વિના એક પાઈ પણ ધીરવાનો નથી.” જાગીરદારના યુવાન પુત્રે જવાબ આપ્યો: “પૈસો તેનો પરમેશ્વર છે. અરે ! નોકરના પગાર આપતાં પણ તેને કંડે પ્રાણ

આવે છે. એવા કંગાળ કંજુસની મહેરબાની માગવા કરતાં તમે જે લગ્નમાં મારું જળીદાન દેવા માગો છો તે ઠીક છે.”

“હા—જે કુળના શુદ્ધ લોહીમાં કદી પણ કોઇ સામાન્ય માણસનું લોહી ભળ્યું નથી તેના એક નખીરાને એક સામાન્ય શરાફની કન્યા સાથે પરણાવવો એ જળીદાનજ છે. એ મહાન આદત હું શી રીતે ખમી શકીશ !”

“તમે તો ખમી શકશો—પણ હું કેમ ખમી શકીશ તેનો વીચાર કરો—કારણ કે એ નાટકનો ખરો નાયક તો હુંજ થઇશને !—”
બચકર વ્યંથી હસીને સમરસીંહ બોલ્યો.

“છતાં સંતોષની બીના એ છે કે નટવરસીંહની કન્યા લીલાવતી સ્વરૂપવાન, કુશુવાન અને શિક્ષિત છે—” ચોતાના પુત્રની ટીકાની પરવા કર્યા વીના પ્રતાપસીંહે કહ્યું: “લીલાતું સૌંદર્ય અનુપમ છે. તેને આપણા કુટુંબની રાણી જેવી રીતભાતો જરા શીખવવી પડશે...”

“પણ તમે તેને વચનથી બાંધી લેજો કે તે રામપુર જેવા નાના ગામડામાં જન્મી હતી અને તેનો બાપ સાધારણ કારકુનથી માંડીને જેમતેમ પૈસાદાર થયો હતો એ વાત આપણા મંડળમાં કોઇને ન કહે—”

“આવી મંબીર ચર્ચામાં મસ્કરી કરવી યોગ્ય નથી.”
નગીરદાર બોલ્યો.

“લગ્નની ચર્ચા મંબીર ગણાય એ હું આ પહેલીજવાર સાંભળું છું—” ચોતાના સોનેરી સીઆરેટ બેક્ષમાંથી સીઆરેટ કાઢી

સમરસીંહ બોલ્યો: “પણ હવે હું એક વાત પુછી શકું. મારા મામાને તમે પૈસા માટે પુછી જોશું?”

“તારા મામા ? એ જગીરદાર પ્રતાપસીંહની પત્નીના ભાઈ છે એ વાતને સ્વીકાર કરતાં પણ મને શરમ ઉપજે છે. એ કમબખ્ત કંજુસ આમળ પૈસાની વાત છેડતાંજ તે અજાણ થઈ બોલ્યો કે તેની પાસે તો એક ડાણી કેડી પણ નથી !” ધીકકારથી જગીરદારે જવાબ આપ્યો.

“નમ્મોદ જમ એ મામાનું ! આખી દુન્યા જાણે છે કે એની પાસે ઓછામાં ઓછી રૂપયી ૩૦ લાખની મતા છે. પણ કંઈ શીકર નહી. એકવાર મારા કઝીન લડીત પાસે એની હોલત તો આવવા દો ! જો એ ચાત્રાક હોયને તો હજણાંથીજ બાપાને રૂમ રૂમ પોકરાવી શકે !—”

“જો સમર ! મારે તને સ્પષ્ટ કહી દેવું જોઈએ કે લલીતને તેં કોશેજમાં ઉડાડે બનાવી દીધો છે એમ માનીને તારા મામા આપણા બંને પર સખ્ત ગુસ્સે થયા છે.”

“નમ્મોદ જમ એનું ! એ તમને પછસા ધીરનો નથી ને હું એના દીકરાને દુનીઆલરીને અનુભવી બનાવું છું તે માટે મારે ઉપકાર પણ માનવો નથી. કમબખ્ત કંજુસ” સીંગરેટ સળગાવતો સમર બોલ્યો.

“તેં જો લલીતને કંજુસજ થવા દીધો હોત તો તારા કમબખ્ત મામાએ તારે માટે સારો મત બાંધ્યો હોત અને કદાચ પોતાના

વીલમાં તને કંઈ આપી પણ જત. પણ તે તને ઉડાઉ, મોજીલો અને આળસુ જવાન માને છે. તારી સંગતથી પોતાના પુત્રને છુટો પાડવા માટેજ તેણે લલીતને ધંધાને બહાને કલકત્તા મોકલી દીધો છે. તારા મામે તો એમજ માને છે કે તું લલીતને પાયમાલ કરી રહ્યો હતો. અને હું પણ કહી દઉં છું કે તું પેલા મહમદ ને બીમબાઇ જેવા બદમાસોની દોસ્તી છોડી દે તો સારું—”

“મારી માતાના મરણ પછી તમે તમારા વર્તનથી મારા પર જે સુંદર છાપ પાડી છે તે જોતાં હું સાધુ કેમ ન થયો એજ ખ્યાલથી મને અજાયબી ઉપજે છે” જરા પણ શરમાયા વીના પોતાના પીતાની ચાલ ચાલગત પર વ્યંગબરી ટીકા કરતો સમરસિંહ બોલ્યો.

જગીરદારે આ સાંભળી હોઠ કરડ્યો ને જોશથી પોતાની બમ્મર દાખી. પણ સમરસિંહ તો જાણે રંગ રાગમાં બેટો હોયતી તેમ સીગરેટ બોક્ષ પર તાલ મારતો ધીમે ધીમે ગાયન ગાવા લાગ્યો. સારે નમિમે આ પળે એક નોકર દિવાનખાનામાં દાખલ થયો ને તેને જોતાંજ પિતા પુત્ર વચ્ચે વધુ ટપાટપી થતી અટકી.

“હઝુર!—” નોકર છેક નીચો વળીને નમન કરી બોલ્યો: “સરદાર ધીરસિંહ ધણીજ બીમાર છે અને આપ નામદારને તરત મળવા માગે છે એવી બખર આવી છે—”

“ગરીબ બીચારા મારા મામા! આટલી વારમાં માંદા પડી ગયા?” સમરસિંહ બબડ્યો.

“હું આવું છું એમ કહે—” જગીરદારે નોકરને વિદાય કરતો

કહ્યું: નોકર નમન કરીને ચાલી ગયા પછી તેણે પોતાના પુત્રને પુછ્યું.

“ તું આવે છે ?”

“ હું ? નહી, નહી. મારાથી સીક માણસોના ખીજાના બેવાતાં નથી. વળી મારે બે ત્રણ મિત્રોને મળવા જવાનું છે.”

જાગીરદાર કંઈ બોલ્યા વાના દમામ બર્યા ડમકાં બરતો દીવાન-ખાનામાથી બહાર નીકળ્યો. બીજા હાલમાં જતાજ નોકરે તેને ડગલો પહેરાવ્યો અને રાજેશ્રી કુટુંબ આંધી પોતાના સાળાને બેવા માટે ગાડીમાં બેસા ચાલતા થયા.

સંડલર્સ્ટ રોડ પર આવેલા એક મજબુત મકાન આગળ ગાડી ડબ્બી રહી. આ મકાન કલાની નજરે બાંધવામાં આવ્યું નહોતું પણ વરસો સુધી તેના દીવાલની કાંકરી પણ ન ખરે એવા ધરાદથી બધાવ્યું હતું અને તેથી તે એક જુના કીલ્લા જેવું લાગતું. આકાશ સ્વચ્છ હતું. ચંદ્રમા પ્રકાશી રહ્યો હતો. બે પળ જાગીરદાર પ્રતાપસીંહ આ ગભીર મકાન તરફ જોઈ રહ્યો અને પછી તરતજ તે સત્તાધીશ રાજની ખેડે મકાનમાં દાખલ થયો. મકાનમાં જતાંજ સરદાર ધીર-સીંહનો નોકર તેની તેહનાતમાં ખડો થઈ ગયો અને તે તેને પોતાના બીમાર માલીકના ઓરડામાં લઈ ગયો. આ ઓરડામાં એક કંગાળ ખીજાનાપર એક માણસ રૂની પુણી જેવો શીકો થઈ પડ્યો હતો. ઓરડાનો દેખાવજ પુરવાર કરતો હતો કે તેમાં વસનાર કંજુસ હશે. જાગીરદાર તેને જોઈ ઠંડા લાગણીથી ન અવાજે બોલ્યો.

“ સરદાર ! તમને બીમાર જોઈને હું ઘણાજ દીલગીર છું. ડોક્ટર પડેલને બોલાવુ !”

“પટેલને ! ડોક્ટર પટેલને !—” આ બાહોશ ડોક્ટરનું નામ સાંભળીને શીકકો કૂચ થઈ જઈ પેલો બીમાર સરદાર બોલ્યો. “તમે ગાંડા તો નથી ગઈ ગયા ? ડોક્ટર પટેલની શી કાણુ આપશે ? વીસ રૂપીઆ ! મારી પાસે વીસ આના પણ નથી ? વળી ડોક્ટરની જરૂર પણ શી છે ? હું તો કાલે સાંજે થઈ જઈશ. હું જાતે જ મારી દવા કરીશ. એક અપવાસ કર્યો કે તાવ તરીઓ જે હશે તે ખલાસ થઈ જશે ! મને જરા અજીરણ થયું છે. બીજું કંઈ નથી.”

“અજીરણ શી ને વાત શી ?” એક દાસી બબડી : “શેઠ પોતે પણ ખાતા નથી ને બીજાને પેટ ભરીને ખવાડતા નથી.

“જુઠી ! જુઠી !—” કંજુસના કાને એ શબ્દો સંભળાવાથી તે ચીસ પાડી બોલ્યો. “તું બહુ જ આધરી છે. આ ઘરમાં જે બચકાર બગાડ થાય છે, તે જોઈને હું માંદો પડી ગયો છું. રાંડ જુઠી કુતરી ?— કહી મરવા સુતેલા કંજુસે દાંત કચકચાવ્યા. બીચારી દાસી ડાઘાઈ જઈ ગઈ !

“આ કંઈ ચાત્રે નહી. દાસી ! જા, નોકરને મોકલી ડોક્ટર પટેલને બોલાવ. હું શી આપીશ.” જાગીરદાર થોડી વાર વીચાર કરી બોલ્યો,

“મંગલી !—” કંજુસ બીછાનામાંથી બરાડ્યો, ‘ખબરદાર જે ડોક્ટરને બોલાવ્યો તો ! તે શું કરવાનો છે ? અહીં આવતાંજ પેટ લાવો, એમ મીસચર લાવો, સુપ મંગાવો ને નર્સ બોલાવો કહીને તે ઘરમાં ધાંધલ મચાવી મેલશે. મારી પાસે એવી ફાલતું ચીજો ખરીદવાના પૈસા નથી. ડોક્ટરની જરૂર હોય તો પેલા વૈદ્યને કહી

શીરોમણી બદાચાર્યને બોલાવી લાવો-તે મને લુટી જવાનો નથી, મોંઘી ઘટ ચીજ પશુ મંગાવવાનો નથી. બહુ બહુ તો રૂપીયો લેશે... પશુ ઉભી રહે !.....” વળી કંઈ નવો વીચાર આવતાં કંજુસ મલકાયો ને તેણે મંગલી દાસીને કહ્યું. “ એ વૈદરાજ બહા માણસ છે. રૂપીઆમાં જેવા આવે છે ને એજ રૂપીઆમાં દશ દીવસ દવા આપે છે માટે પહેલાથીજ નકકી કરીને બોલાવી લાવજે, મંગલી !”

“ વાર—” કહી મંગલી ચાલી ગઈ.

“ આ બહા મને પાયમાલ કરવા માગે છે—” દાસી ગયા પછી જાણે કોઈ મહાન બેદ પ્રુલ્કો કરતો હોય તેમ પેલા કંજુસે જગીરદારને કહ્યું. “ એ મને દુધની કાંજ પીવા કહેતી હતી પશુ તમે જાણો છો જગીરદાર સાહેબ ! હું રદયો ગરીબ માણસ. મારાથી મોંઘા દુધની કાંજ કેમ પીવાય ? હું કંઈ બહુ માંદો નથી. મને પજવવામાં ન આવે તો જલ્દીથી સાગે ચઢશિ.”

“ સરદાર !—” જગીરદારે કહ્યું, “ હું વૈદ કે ડોક્ટર નથી છતાં હું જોઈ છું કે તમે ધણીજ બીમાર છો. તમારી સ્થિતિ જોઈને એક સ્નેહી તરીકે તમને હું જે કરવી હોય તે તૈયારી કરી લેવાની ચેતવણી આપવાની મારી ફરજ સમજું છું. હું કોઈ ખુરા હેતુથી પુછતો નથી. તમે તમારું વીલ કર્યું છે ?”

“ વીલ ? મારું વીલ ?” અજાણીથી કંજુસ બરાડ્યો, “ મારે વીલ કરવાની શી જરૂર ? મારી પાસે છે શું કે હું વીલ કરી જઈ ? તમે મને ચુસી જવા માગો છો ?—પેલા કપાટમાં કંઈજ નથી. મારા

દીકરા લલીત માટે ખુબ ખુબ તો ૪૦-૫૦ રૂપીઆ રહેશે. મારી પેટેજ એને પથ્ય પરસેવો પાડીને પેટ ભરવું પડશે. વીધ કરીને વક્રાલેને પૈસા આપવાની શી જરૂર?... વળી હું મરી જવાનો નથી. થોડા દીવસમાં હું સાળો થઈશ. હમણાં. મને સારું લાગે છે...” આટલું બોલતાં તે હાંસી ગયો અને અશક્તિને લીધે તેનું માથું કશીકા પરથી નીચે ઢળી પડ્યું.

“આ કમખખની હોલ્લી ઘડી આવી રહી છે તે છતાં એણે વીલ કર્યું નથી. મારું કંઈજ વળે એમ જણાતું નથી,” જગીરદારે મનમાં વીચાર કર્યો. પછી તે બીઠાનામાં છેલ્લા દમ લેતા સરદારના માથા પાસે જઈ બોલ્યો, “સરદાર, તમારે કંઈ કહેવું છે? તમારો પુત્ર પાછો ફરે ત્યાં સુધી મને કંઈ સોંપવા માગો છો? યાદ રાખો, હું તમારો બનેલી છું. જો તમારે કંઈ કહેવું હોય—”

“હા-હા—” જેમ તેમ આંખ ઉઘાડી લયડતે અવાજે કંજુસ બોલ્યો, “મને લાગે છે કે મારી તબીયત સારી નથી. હું એમ કહેવા માંડું છું જગીરદાર, કે દ્રવા દારૂનો ખરચ કરીને જીવવા કરતાં મને મરી જવાનું વધુ પસંદ છે. આ બીમારી મને પાચમાલ કરી નાખશે, તમે જરા મારી નજીક આવો—મારાથી મોટેથી નથી બોલાતું,” કહી તેણે ડાબો હાથ કપાળ પર મુક્યો. જગીરદાર તેનો જમણો હાથ પકડી બેઠો હતો તે જરા નજીક ગયો.

“હા-હવે સાંબળો, તમે મારી સાથે હંમેશા માથાથી વત્યા છો. મારાથી બનશે તે તમને આપી જઈશ, મારી પાસે આશીષ સીવાય બીજું કંઈ નથી... જુઓ, મારું માટે દુઃખી ન થના. મારે

તમારી એક મહેરબાની માગવાની છે, જુઓ, આ ખમીશ નવુંજ છે. જો હું એની સાથેજ મરી જઈશ તો એ નકામું થઈ જશે. તમે આ ખમીશ કઢાવી લઈ મને જુનું પહેરાવોને ! જો મંગલીના હાથમાં આ ખમીશ આવશે તો તે ગુલ્લ કરી જશે !”

આવો કંજુસ જગીરદારે કદી જોયો ન હતો. વધુ બોલવાથી તે યાકી ગયો અને આંખો બંધ કરી બીજાનામાં ફસડાઈ પડ્યો. જગીરદાર તેની કમીની વાત સાંભળી ધીકકાર અને દયાથી તેના ઠંડા પડતા શરીર તરફ જોઈ રહ્યો. તેના સ્વાર્થી જીગરને સરદાર માટે કંઈજ લાગણી ન હતી એ કંજુસને મોતના બીજાના પર પડી રહેવા દઈ તે ઘેર ચાલી જવાનો વીચાર કરતો હતો એટલામાં મરવા સુતેલો સરદાર પાછો બોલવા લાગ્યો. “પ્રતાપસીંહ મ-મને-મને દીક નથી. હું મરી જઈશ. લલી-તને બોલાવો-તે કલકતામાં છે-તે બાપુ રાજેન્દ્રલાલને ત્યાં ગયો છે-તેની પાસે મારા થોડા પૈસા છે-લલીત તે લઈ આવે તો પ્રભુનો પાડ ! નહીં તો મારા મરીય દીકરાનું શું થશે ? જગીરદાર સાહેબ ! લલીતને કર-કસરી થવાની શીખામણ આપજો-કોઈને ૬૦ ટકાથી ઓછો વ્યાજ નાણા ધીરવા ન દેતા-આહ ! માગથી બોલાતું નથી.....મારી આંખ ઝાંખી થઈ જાયછ-હું-હવે જરા દીક છે. તમે બત્તી સાથે કેમ ચેડાં કાઢો છો ? તમારો હાથ લાવો-તમે ધુજોછ કેમ ?-હું જીઉ છું-જીઉ વહેલો જીઉ છું-જગીરદાર ! મહેરબાની કરી મારા દીકરા લલીતને તમારા દીકરાની સોમત કરવા ના દેતા. તમારો દીકરો ઉડાઉ છે. આહ ! મને દુખ થાય છે-મારી આંખ બંધ છે-ઓ રામ

ખત્તાસ, સગદાર ધીરસીંહ-જગીરદારના કંજુસ સાળાની આ

દુનીઆની મુસાફરી પુરી થઇ ને તેજ પળે નોકર ડોક્ટર પટેલને લઇ આવી પુગ્યો.

“આઇ એમ સોરી ડોક્ટર ! ધી મેન ઇઝ ડેડ—” જાગીરદારે ડોક્ટરને શેકહેંડ કરી કહ્યું અને પછી જાણે કંઇ બન્યુંજ ન હોય તેમ સરદારના નોકરને હુકમ કર્યો.

“જાઓ, નાતના બેચાર માણસોને ખજર આપો—”

ડોક્ટર દીલગીર થઇ ચાલ્યા ગયા પછી લાગણીહીન જાગીરદાર પણ પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૨ જી.

પ્રેમનો લોગ.

દશ દીવસ વહી ગયા. કંજુસ સરદાર ધીરસીંહની લાશ બળીને આપ થઈ ગઇ. તેનો પુત્ર કલકત્તાથી દોડતો આવી પુગ્યો. આવતાં વાર જાણે પીતાના મરણથી કેવોક શોક થતો હોય તેવો તેણે દેખાવ કર્યો પણ ખરું જોતાં તેમ ન હતું. તેણે મુંઝમું આવી આપની પાછળ એ ચાર આંસુના ટીપાં પાડી પોતાના શોકને તીલાંજલી આપી દીધી. લલીત કુમાર-ધીરસીંહની લાખોની દોઝતનો એકલો વારસ પોતાના આપના મરણને જાણે હૃદય ભરી ગયો હોય એમ માને તેમાં નવાઈ ન હતી. તેનો આપ તેની સાથે પ્રેમાળ રીતે વર્ત્યો નહોતો. ધીરસીંહ અત્યંત કંજુસ-અત્યંત મજબૂત હતા. તેણે લલીતને રૂપીઆ રૂપીઆ માટે ટળવળાવ્યો હતો અને જ્યારે એ પુત્ર મે.ટી થયો ત્યારે તે પોતાના આપને ધીક્કારતાં શીખ્યો હતો. લલીત કોલે-જમાં ગયો ત્યાં પણ તેને એવી કંગાળ રીતે રહેવું પડતું કે જેથી તે પોતાના મીત્રો આગળ લજવાઈ જતો. તેને સમરસીંહ સાથે પાતું પડ્યું ત્યારે તો તે દલાઈજ ગયો. જગીરદારનો પુત્ર સમર આદશાહી ઠાઠથી રહેતો હતો જ્યારે આ બીચારાને તેનો આપ પૈસા પૈસાના વાખા પાડતો હતો. આવા સંજોગોમાં પોતાનો આપ મરી જતાંજ તેની દોહતના ફના ફાટ્યા ફરી નાખવાની અનેક રમણીય યોજનાઓ લલીતે ધડી રાખી હોય તો તેમાં નવાઈ જેવું નહોતું.

અરમા અને તેરમાના દીવસે બ્રાહ્મણોને લાડુ જમાડી લલીને પોતાના કંજુસ બાપને માટે સ્વર્ગના દરવાજા ઉઘડાવી નાંખ્યા અને પછી પોતે લાખો રૂપીઆની દોલતના એકલા માલીક તરીકે મોજ કરવાનો કરાવ કર્યો. દસ દીવસ પહેલાં જે મકાન ગંભીર ખડેર જેવું દેખાતું હતું તેના દીદાર હવે બદલાઈ જવા લાગ્યા. સેકડો મજુરો લલીતની મનપસદ દબે મકાનને શણગારવાને કામે લાગી ગયા હતા. જે ઓરડામાં કંજુસ સરદારે છેલ્લો દમ લીધો હતો તે ઓરડો તે હવે ઓળખાતો પણ નહોતો. ફાટયા પીછાનાની જગાએ હવે છત્ર-પલંગ શોભી રહ્યો હતો અને તે ઉપરાંત સોફા, રાફન્ડ ટેબલ, ખુરશીઓ અને કબાટો ગોઠવાઈ ગયા હતા. પાણી પેટે પૈસા વાપરીને અદ્ય સમયમાં લલીને પોતાના મકાનને રાજવંશી મહેલ જેવું બનાવી નાખ્યું અને એ જોઈને તેનો કંજુસ બાપ સ્વર્ગમાં બેઠો બેઠો તેને કેટલી ગળો દેતો હશે તેનો વીચાર કરી તે મલકાવા લાગ્યો.

મરનાર સરદારે વીલ કયું નહોતું. બેઠો પરના અવિશ્વાસને લીધે તેણે બેઠામાં પણ નાણાં નાખ્યાં નહોતાં. શેર સદાના નાદમાં પડીને તેણે લીમીટેડ કંપનીના કાગળીયાંનો જથ્થો ભેગો કર્યો નહોતો તેની તીજેરીમાં સરકારી નોટના ખંડલના બડલ ખડક્યા હતા. તે સીવાય નગદ ગીનીઓ, હીરા મોતીના દાગીના અને સાના ચાંદીની પાટો હતી. પેટે પાટા બાંધીને તેણે આ દોલત જમા કરી હતી અને હવે તે લલીતના હાથમાં આવી પડી હતી.

ઢાંકાની રેશમ જેવી મલમલનું પહેરણ અને બંગાલી ધોતર પહેરી લલીત દીવાનખાનામાં એક રોકીંગ ચેર પર બેઠો બેઠો ઇચ્છપશીબન

સીંગરેટ પીતો હતો. જરા જરા વારમાં તેની દાસી મંગણી અને ખીખ નોકરો તેની તહેનાતમાં હાજર થઈ સાહેબ બદાદુરને શું જોઈએ છે તે જાણવાને બદાને તેની પાસે જઈ તેની ખુશામત કરતા હતા. સહવારે આઠ વાગ્યાથી દશ વાગ્યા સુધીમાં ફેશનેબલ કપ ડાના વેપારીઓ, હીરા મોતી વેચનારા ઝવેરીઓ, શેર અને મીલકતના દલાલો વીગેરેની નાની સરખી ફેજ લલિતને મળી ગઈ હતી અને આ બધા હવે તેને ઝુકીઝુકીને સન્માન કરતા હોવાથી તેની છાતી ઝૂલીફૂલ જતી હતી.

લલિત દીવાનખાનામાં સીંગરેટ પીતો બેઠો હતો. સહવારે અગીયારેક વાગવાનો સમય થયો હતો. એવામાં ઝોરડાનું દાર ઉઘડ્યું અને મંગણીની સાથે બે સ્ત્રીઓ દીવાનખાનામાં દાખલ થઈ. બેના પોષાક પરથી તે મધ્યમ વર્ગની જણાતી હતી. એકની ઉમ્મર ચાલીસેક વરસની હતી જ્યારે બીજી ૧૮-૨૦ વરસની, જોખનને હીંચોળે ઝુલતી તરણી હતી. તેનું વદન શીકકું હતું. તેની આંખો રડવા જેવી હતી છતાં તેની ખુશસુરતી મોહક હતી. તેની આંખોમાં ભય અને આશાનું મિશ્રણ હતું. તેના બારી જીવનનો છેલ્લો લટકો ફટકો કરવાને તે આજે આવી હતી. જે તેની આશા ફોડે તો તે દુનીયાની સૌથી સુખી રમણી થઈ જાય અથવા તેનું આખું જીવન ધુળધાણી થઈ જાય એવી સ્થિતિ હતી. સાદા શ્વેત વસ્ત્રમાં સંજ્જ થયેલી એ તરણી સ્ત્રી વિધવા હતી અને છતાં સગર્ભા હતી અને જે શ્રીમંત યુવાનને તે મળવા આવી હતી તે એના બાળકનો પિતા હતો.

તે વિધવા રમણી-સરલાને જોતાંજ લલિત ચોંક્યો. તેના વદન પર અભાવની રપટ છાયા આવી ગઈ. ધડકતી છાતીએ પોતાના આશંક પાસે ન્યાય માગવા આવેલી વિધવાને લલિતની અભાવ સુચક મુદ્રા જોઈ વજ્રધાતુ થયો અને કરો પથ્થુ વિચાર કર્યા વિના તે છુટે મ્હોડે રોઈ પડી.

“કેમ ? રડે છે કેમ ?” સરલાની માતાએ અજબ થઈ દીકરીને પુછ્યું.

“આ ! આ ! મારૂં સત્યાનાશ વળી ગયું. ચાલ-જોતી નથી કે આપણી હાજરી એમને ગમતી નથી ?” સરલા કુસકાં લેતી બોલી.

“ચુપ રહે ! નાહક બલતીજ કલ્પના કરી દુઃખી થાય છે. લલિત કુમાર ! અમે તમારી સાથે ખાનગી વાતચીત કરવા માગીએ છીએ.” સરલાની માતા સરસ્વતીએ લલિતને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

“પ્રસીધી ! મંગલી, બહાર જ ! પથ્થુ જુઓ, સરસ્વતી બાહ ! તમે જુઓ છો કે હું કામમાં છું.....”

“બા, ચાલ, ચાલ, અહીંથી મને લઈ ચાલ. હું બધું ખમી લઈશ. પથ્થુ એમની આ નીર્દય બેદરકારી મને પાગલ કરી નાખશે.” સરલા છાતીફાટ રૂદન કરતી બોલી.

લલિત લાગણીહીન હૃદયે પોતાની પ્રિયતમાને રડતી જોઈ રહ્યો. કાશ્મેજમાં બજુતો હતો ત્યારે તેને કોઈ મીત્ર-તરફથી સરસ્વતી નર્સ અને તેની સુંદર પુત્રી સાથે પીછાન થઈ હતી. તે સમયે લલિત સરલા પર પાગળ થઈ ગયો હતો. તે વિધવા હોવા છતાં સમાજના

શયતાનનું ચક્ર.

લલિતના પ્રેમનો ભોગ વિધવા સરલા. (પા. ૩૬)

મેશી આર્ટ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ, બાલરમેડ, કાટ, ગુજરાત.

સર્વ બંધનોને તોડી નાખી તેની સાથે લગ્ન કરવાના તેણે વચનો આપ્યાં હતાં. પણ હવે ? તે લાખોનો માલ્લીક થયો હતો. તેને સરલા જેવી એક ગરીબ વિધવાની શી દરકાર ?

“લક્ષ્મીન કુમાર !—” લક્ષ્મીને અવાક રહેશે જોઈ ગંભીર અને કંઈક ગુસ્સાભર્યા અવાજે સરસ્વતી બોલી: “મારે તમારા મૈનનો શો અર્થ કરવો ? તમે આ પત્રોમાં જે ગંભીર વચનો આપ્યાં છે તેનો ભંગ કરવા માંગો છો ?.....” કહી તેણે પત્રોનું એક મોઢું બંધ બાંધી પાડ્યું. લક્ષ્મી તે જોતાંજ શીકકો પડી ગયો. “આહ ? તમે જંબવાઈ જાઓ છો. બદમાશ ! તું મારી પુત્રીનું સત્પાનાશ વાળવા માગે છે?”

“સરસ્વતી આપ ! તમે જાણો છો કે દીવાલોને પણ કાન હોય છે. આવી વાત કરીને તમે તમારી પુત્રીની આખર ઉધાડી પાડો છો. જો તમે કાલે આવશો તો તમને કંઈક બદશે આપવાની હું કોશિષ કરીશ—”

“બદશે ? મને બદશે ?—” ધ્રુજતાં અવાજે સરલા બબડી: “ઓ આ ! ચાલ, અહીં આપણું કંઈ કામ નથી.”

“ચુપ રહે નાહાન છોકરી !”—સરસ્વતી ગુસ્સે થઈ બોલી: “આપણને આમ પગ નીચે છુંદવામાં આવે તે હું કદી સાંખી લેવાની નથી. એ શ્રીમંતનો દીકરો હોય તો એના ધરનો. મીં. લક્ષ્મીન કુમાર ! આ પત્રોમાં તમે તમારે હાથે એવા ગંભીર વચનો આપ્યાં છે, કે તેનો ભંગ કરવા જતાં તમને કલંક લાગશે જુઓ, આ તમારે હાથે લખાયેલા વાક્યો વાંચી જુઓ અને તમારી સ્મરણ શક્તિ કટાઈ

ગઇ હોય તો તે તાજી કરો.” એમ કહી કોષાવેશમાં સરસ્વતીએ એક પછી એક પત્ર લલિતને બતાવવા માંડ્યો.

“હું કપુલ કરું છું કે આ પત્રો મેં લખેલાં છે પણ તે વખતે હું પાગલ થયો હતો. મારી અકકલ બહેર મારી ગઇ હતી. તમે ખોતેજ સમજી રહેશો કે વીધવા સાથે—”

“બા ! બા !—” ફરીયા સરકા કરી સ્વરે વચ્ચે બોલી. “ચાલ અહીંથી. સાંબળો લલીત ! તમે તમારા અખંડ પ્રેમની સાબીતી રૂપે આપેલી આ વીંટી પાછી લો. લઈ લો સાહેબ ! તમે મોજમાં રહેજો. તમારા આત્માને શાંતી આપજો. હું ગુસ્સાથી બોલતી નથી. તમને હું એટલા પ્રબળ પ્રેમથી આહતી હતી કે તમને ધીકકારવાનું અશક્ય થઈ પડ્યું છે. હું કદી પણ તમારી દુશ્મન થઇશ નહીં. પણ લલીત, એક દીવસ જરૂર એવો આવશે કે જ્યારે તમારે માટે પ્રાણ પટકી નાખવાને એક પળમાં તક્યાર થાય એવી તમારી રાંક, નમ્ર, ગરીબ સરકાને તમે પશ્ચાત્તાપ અને શોકની લાગણીથી યાદ કરશો.” પત્રરની છાતીને પલાળી નાખે એવા કરી સ્વરે આટલા શબ્દો બોલ્યાં તેણે પોતાની આંગળીમાંથી વીંટી કાઢી લલીત તરફ હાથ લંબાવ્યો.

“નહી—” સરકાને દુર ખસેડી તેની મા બોલી. “હજી દુની-આમાં કાયદો છે. આ પત્રો એ બદમાસની બદમાસી પુરવાર કરી શકશે. લલીત કુમાર ! મારી બોળી કન્યાને દગો દેવા માટે તમે પસ-તાશો. અમે કદાચ તમને છાંડી દેશું પણ યાદ રાખજો કે આવો

નીચ દગો કરવા માટે ઈશ્વર તમને કદી છોડવાનો નથી. તમે અમારા સહવાસમાં આવ્યા ત્યારે અમે ગરીબ પણ નીબલકંક હતાં. એ નીબલકંક કુટુંબને તમે કલંકીત કરી તજ દીધું. તમને મારી કે મારી વીધવા દોકરીની દયા ન આવી. પ્રભુ પણ તમારા પર દયા કરશે નહીં. મારી બોળી સરલા સાથની દગાબાજીથી જીવન સુધી તમારું અંતર તમને ડંખ્યા કરશે. તમારી જાહોજલાલી ને વૈભવ વીલાસ તમને શાંતિ આપશે નહીં. તમને રાતે ઉંઘ ને દીવસે આરામ મળશે નહીં.--”

“જીવો સરસ્વતી માધ !” ને વૃદ્ધ સ્ત્રીના કઠંગતા હૃદયના શબ્દો સાંભળી સુક્ષ્મ ભયથી ડરીને લજીત બોલ્યો: “હું ક’મુલ્ય કરું છું કે મારી જીલ થઈ. મારાથી બને તે પ્રમાણે મારી જીલ સુધારવાને હું તૈયાર છું તમારા ગુજરાન માટે તમે કહો તેટલા પૈસા આપું.”

“અડકતી ના બા ! એક પાઈ પણ ન લેતી. હું પૈસા લેવા નથી આવી” સરલા રડતી બોલી

“રહેવા દે તારા પૈસા તારી પાસે ! આજ પૈસા તારે માટે બલાદપ થઈ પડશે, આજ નોટો તારી પાંચમાલી લાવશે અને આ જાહોજલાલી તારા સુખનો નાશ કરશે.”

“ઓ બા એમને શાપ ન દે, પ્રભુ તમને સુખી કરે, લલીત !” કહી તે સરસ્વતીને ખભે હાથ મુકી દીવાનખાનામાંથી બહાર નીકળી ગઈ. બને ગયા પછીજ લલીતે છુટકારાનો દમ લીધો અને પોતે ચાલાકીથી સરલાના પંજામાંથી ઘટકી મયો એમ માની હસતો દસનો સીમારેટ પીવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૩ નું.

રોયલ-બારમાં.

ગયા પ્રકરણમાં વર્ણવેલા બનાવ પછી દશ દિવસ પસાર થઈ ગયા. ઑન્ટરોડ રેશનથી થોડે દુર આવેલા “રોયલ બાર”માં હવે આ વારતા આગળ વધે છે.

બપોરે બે અઢી વાગવા આવ્યા હતા. અને પ્રમ્યાત “રોયલ બાર”માં અનેક માણસો ટેબલની આસપાસ બેઠા હતા. બધા લહેરીઓ પુરેપૂરે હતા અને તે બધાએ મીઠાવાની ઉડાવવાનો નીશ્ચય કર્યો હોય એમ લાગતું હતું, કારણ કે ટેબલ પર શરાબની બાટલીઓ અને પ્યાલીઓ પડી હતી અને વટરો એક બાટલી ખાલી થતાં તરતજ બીજી બાટલી હાજર કરતા હતા. સોડા, બરફ, કેક, સેંડવીચ, પેટીસના ઑર્ડરો અપાયા જતા હતા અને એ હુકમોનો તરતજ અમલ થતો હતો.

બારીની નજીકના ટેબલ પર બે જણા બીજા કેટલાક મીત્રો સાથે બેઠા હતા. એ બે જણને ચાંચનાર ઓળખે છે. એક જગીરદાર પ્રતાપનો પુત્ર સમરસીંહ હતો અને બીજો કંબુસ બાપના મરણથી લાખેનો વારસ થઈ મોજ ઉડાવવાને તૈયાર થયેલો લલીત હતો. તેમની બાજુમાં મહમ્મદ હુસેન, વીકાજી વકીલ, અને જગતકુમાર નામના ત્રણ દોસ્તો બેઠા હતા.

સમરસીંહ દેશી સરદાર જેવા પોપાકમાં સજ્જ થયો હતો, અને

તે પોપાકમાં તે રતીપતી જેવો શોભી રહ્યો હતો. પણ તેના સાથી
લક્ષીતનો પોપાક વીચીત્રજ હતો. તેને અચાનક દોલત મળવાથી
“ બીલાડીને ખીર ન પચે” એવું થયું હતું. પોતાની ગ્લહોજલાલી
અતાવવા માટે કલા અને સુન્દરતાના સધળા ખ્યાલને છુલી જઈ તેણે
પ્રલયુથ ફાંકડેરાવ જેવા કપડાં પહેર્યાં હતા અને જરા જરા વારમાં
એ કપડાં અતાવવા માટે તે નીચોડિયો થયા કરતો હતો.

મહમદ હુસેન મજાનુત બાંધાનો જરા ગંડો પણ ખુબસુરત
શખ્સ હતો. તેની ઉંમર આશરે ચાલીશેક વર્ષની હતી. તે ખુબ
પૈસાદાર હતો અને આખા શહેરમાં વિલાસી તરિકે પ્રખ્યાત હતો.
યુવાન લલનાઓને પોતાની ગળામાં કેમ ફસાવવી તેનો તેણે વૈજ્ઞાનિક
નજરે અભ્યાસ કર્યો હતો. તેનો પોપાક સાદો, સ્વચ્છ અને સુશોભીત
હતા. અને લલિતના છીછરલા પોપાકપર તે સ્પષ્ટ ધીકકારથી જોડ
રહ્યો હતો. તેને એવો ખાટો દમામ પસંદ ન હતો.

મહમદ હુસેનની જમણી બાજુએ વીકાશ વકાલ નામનો બેરી-
સ્ટર બેઠો હતો. તેની ખુદી અતિ તીવ્ર હતી. તેની જીમ પર શખ્સ
કાપ વસતો હતો. જો તે અદાલતમાં જાત તો નામચીન બેરીસ્ટર
થાત. પણ તેને કાયદાની કડાકુટ કરતાં અયશઆરામ અને મોજમગ્ન
વધુ પ્રિય હત. તેની ઉંમર આ સમયે આશરે ૨૭ વર્ષની હતી.
તેનું વદન ખુબસુરત તો નહીં પણ સોહામણું હતું. તેની આંખોમાં
કામલાલસા સ્પષ્ટ જણાતી હતી. તે સ્ત્રીઓના સહવાસમાં ઘણોજ
નમ્ર, વિનયી અને સ્નેહાળુ થઈ જતો. તેના અવાજમાં મીઠાશ હતી

અને વાણીમાં મોહકતા હતી. તે જ્યારે પહેલવહેલો કોર્ટમાં ઉભો રહેશે ત્યારે બીજા વકીલો તેની વાક્યાતુરીથી હકક થઇ ગયા હતા. પણ તેની કુશળતા તેને નહી. સુદરીઓનો તે માનીતો થઇ પડ્યો અને તેથી વીલાસ પ્રીય થઇ તે પોતાના પિતાની લક્ષ્મી ઝડપથી ઉડાવવા લાગ્યો.

આ મંડળમાંના છેલ્લા તરૂણની વાંચનાર સાથે ખાસ પીછાન કરાવવાની જરૂર છે. તેનું નામ જગત કુમાર હતું એમ તે કહેતો હતો, જે કે તેના મિત્રોને તે વિશે શક હતો. તેની ઉંમર ચોવીસેક વર્ષની હતી. મારામારી થતાં એકદમ વચ્ચે કુદી પડવામાં અને બલામલા શુરવીરની શુરવીરતા ઠંડી પાડી નાંખવામાં તે એકકો હતો. તેની બીજી લાયકાત એ હતી કે તે ગધેડાની ચાલનું આબાદ વર્ણન કરી શકે. અને જ્યારે એનું ખીસું તાજું હોય ત્યારે કાંકરા પેઠે પૈસા ઉડાવતો. મુસીબતમાં સપડાયલા કોઈ પણ મિત્રને મદદ કરવા યા કોઈ કષ્ટગળમાંથી બચાવવા માટે તે હંમેશ તૈયાર રહેતો. તે હતો તે કરતાં જરા વધુ ઉંમરનો જણાતો હતો. તેનું મ્હો જરા મોટું હતું પણ તેની આંખો વિશાળ, કાળી અને મોહક હતી. તેનાં દાંતો દાઝમકલી જેવા હતા અને તે પોતાના સુદર હાથે માટે મગર હતા. તેનો પોષાક લલીત કરતાં પણ બેડાળ હતો. તેણે લાંબા પહેરણ પર જરૂરીન જેકેટ પહેરી હતી અને માથાપર ટરકીશ ટોપીનું કુમળું બુધ્ધા કરતું હતું.

તે કાણુ હતો તે વાંધે તેના મિત્રોને વીશેષ ખબર નહોતી. તે એક જીવંત બેઠ હતો. તે લાણીવાર પુષ્કળ પૈસા ખરચવાને ખારમાં

આવતો ને છતાં તેનો ધધો શો, નોકરી શી તેની કામને ખબર ન હોતી. તેને કામ શ્રીમંત સગા છે એવી વાત પણ તેણે કદી કરી નહોતી. તેનું રહેઠાણ પણ છુપું જ હતું. જ્યારે તે મીઝખાની આવતો ત્યારે પીઠાં કે હાટલામાં આવતો. ધણીવાર તે કંગાળ બીખારી જેવો થઈ જતો ને એવી વેળાએ તે કેટલાક દીવસ સુધી ચુમ થઈ જતો ને પછી ખીસા તર કરી પાછો આવતો. તે કદી સુન્દરીઓના સહવાસમાં જવાની કોશિષ કરતો નહોતો. એટલે તેના શ્રીમંત સાથીઓ તેને “ભલા માણસ” તરીકે લઈ ચલાવતા અને તે કોણ છે, ક્યાંથી આવ્યો એવી પુછપરછ કરતા નહીં.

ખારમાં ચિત્રવીચીત્ર માણસોની મેદની મળી હતી. આ ખારમાં ડગવાન શ્રીમંતોજ આવતા એવી તેની ખ્યાતી હતી છતાં તેનો માલીક ધણીવાર કહેતો; “જેવને બા, આ પીડું છે. જેના ગજવામાં પછસા હોય તે આવે ને ખાચ પીએ તેમાં મારા ખાવાનું શું જાય ? કંઈ બધા માણસની સરડીશિકેટ જોયા કરીએ !” જે સરડીશિકેટથી માણસ આગરદાર થતો હોય તો અહીંનાં બધા પીનાગ સારી ચાલના પ્રતિજાપત્રો આપી શકે એવા હતા. સોલીસીટરની ઓશીસના મેનેજીંગ કાર્કથી માંડીને “મુંબઈની કોમ” સુધીના બધા માણસો અહીં મળી શકતા. શેર બજારમાં રાંડીરાંડને રડાવનારા દલાલો, લીમીટેડ કંપનીના ખારકે પૈસે પરમાનંદ કરનારા મેનેજીંગ એજન્ટો, દારૂની બદી પર ગજગજ લાગ્યા લેખ લખનારા લેખકો ને છાપાના અધીપતીઓ તથા માથુકના વાળની લર માથે શીશો બાંધવા ચાહના કવીઓનો અહીં ડાયરો જામનો. આ બધા માણસો દારૂ પીને આગરદાર ગણાતા.

જ્યારે દેશી પીઠામાં ચાર આનાનો એવડો પીનારો મજુર છાકટો દારૂ-
ડીયો કહેવાતો. દુનીયામાં શ્રીમંતોની એવ પથુ સદગુણ મનાય છે તે
એનું નામ !

“ ત્યારે સમરસીંહ !—” બારી નજીકના ટ્રેબલ પર બેઠેલા
મહમ્મદ હુસેને વાતચીત શરૂ કરી: “ તમે ખુબસુરત લીલાવતીની સાથે
શાદી કરીને પરવારી જવાનાં ખરૂં !”

“ હા મારા બાપે એક ખાસ મહેરબાની તરીકે એટલી તરદી
લેવાની મને અરજ કરી છે—” સમર મેચબોક્ષ પર બેઠેકરીથી
સીગારેટ ઠોકતો બોલ્યો, “ હમણાંજ હું મારા ભવિષ્યના સસરાને કહી
આવ્યો કે તેની પુત્રીને મારી પત્ની બનાવવામાં મને કંઈ વાધો નથી.”

“ વાંધો શાનો હોય જો !...હાં ! પથુ વકીલ સાહેબ ! તમારૂં
શું થશે ? તમે તો લીલા લીલા કરતાં પાગલ થઈ રહ્યા હતા. એ
ચલ્લી છડી જવાની હો !—” મહમ્મદે મશ્કરી કરી.

“ તમે પથુ કેવી વાત કરો છો ? જગીરદાર સાહેબની હાજ-
રીમાં હવે આવી વાત કરતાં તમારે શરમાવું જોઈએ—” વીકાજી
વકીલ જેમ તેમ હસીને બોલ્યો.

“ દોસ્ત !” સીગારેટ મ્હોંમાં નાંખી સમરસીંહ બોલ્યો, “ તમારે
શરમાવાની જરા પથુ જરૂર નથી. એ લીલા કે સરલા જે હોય તે—
એની ગમે તેવી વાત કરવાની તમને બનેને છુટ છે. એ છોકરીની
મને જરા પથુ દરકાર નથી.”

“લીલાવતીનું હૃદય તો અજળ છે હો! એની કાળીકાળા આંખો, ગોરાગોરા માત્ર ને ધુધરાત્રા આલ! ખરેખર સમર! તમે એને પરણીને સુખી થશો.” મહમદ હુસેને કહ્યું.

સમરસીંહે અજળખીથી પોતાના દોસ્ત તરફ નજર ફેંકી અને પછી મસ્કરીતો પ્રસંગ હોય તેમ તે ખડખડ હસી પડ્યો.

“તમે લગ્ન વીશે મારા જેવજ વીચાર ધરાવતા લાગો છો—” જગત કુમારે ચર્ચામાં ભાગ લીધો; “લગ્ન એટલે પરસ્પર લાભનું એક સાદું!”

“ખરાબર, ખરાબર! ખીજું કંઈજ નહિં. સમરના આપને પૈસા જોઈએ છે ને લીલાના આપને ટાઇટલવાળા જુવા કુળમાં કન્યા આપવી છે. બન્નેના લાભની વાત છે. પણ અહીંયા આવો ખરાબ “બ્લીસ્કી” પીતાં ક્યાં સુધી બેસી રહેવું છે?”

“આ ખરાબ છે? અરે લક્ષીતમાઇ, એના જેવો બ્લીસ્કી અહીંયા ખીજી કોઇ જગ્યાએ વેચતો નથી સમજ્યા! પીઆ-ખુશીથી પીઆ-હજી મારે અહીં બે કલાક થોભવાનું છે—”

“કેમ?”

“કામ છે.”

“કામ છે?—” જગત હસીને બોલ્યો:

“કોઇ બુલબુલ મગવાનું છે કે શું મહમદ સામ?”

“હા. હું એ એ આરોપનો ઇનકાર કરતો નથી. વાત એમ છે

કે મારા એક માણસે મને તારથી ખબર આપી છે કે સાડચારની ત્રેનમાં વલસાડથી એક જન્નતની પરી અહીં આવનાર છે. મેં તે હુરીને સપડાવવા માટે મ્હાલી ડોશીને યોગ્ય સુચના આપી દીધી છે અને એ બહી બાઈ મારી ગામડાની ગોરીને જરૂર પાણીપાણી કરી નાખશે તે વીશે કશો શક નથી” મહમદે પ્રુક્તાસે કર્યો.

“મ્હાલી ડોશી તમારી પેલી ફાતમાની શી સગી થાય?”

“ફક્ત સાસુ! એનાજ દોકરાએ જસો રૂપીઆની લાલચે ફાતમાને મળે વળગાડી હતી. હવે અસલ વાતપર આવો. એ જન્નતની હુરીની સાથે એની મા આવવાની છે. મારો એજન્ટ કહે છે કે ખીચારાં પછાંજ ગરીબ માણસો છે. વલસાડમાં એ બાઈ જેમ તેમ વીંથી ચક્કાની પેટ ભરતી હતી—”

“એ મણીઆઈ તો ન હોય !”—અચાનક યાદ આવવાથી લક્ષ્મી બોલ્યો: “હું વલસાડ ગયો ત્યારે ત્યાં કોઈ સારું હોટલ નહીં હોવાથી મણીઆઈની વીંથીમાં ઉતર્યો હતો. તેની દોકરી સુંદરતાનો નમુનો છે. એ સુંબઈ આવવાની છે એવી તે વાત પણ કરતી હતી. ખીચારાં અહીંયા કોઈને ત્યાં રસોઇપણ તરીકે નોકરી મેળવવા માગે છે. તેની દોકરી માયા પણ સાથે આવવાની હતી. મને લાગે છે કે એ એજ હશે.”

“માની લે લક્ષ્મી, કે તારી માયા ને મારી વલસાડની રૂપસુંદરી એકજ છે ! તું એની સાથે આંખઆંખ તો લડાવી નથી આવ્યો ?”

“ નહીં નહીં, નયનાના જાદુના ખેલ મેં બહુ કરી નાખ્યા. હવે એ જાદુભરી આંખો અને પાગલ કરી શકે એમ નથી.” લલીત બોલ્યો. અચાનક તેને સરલાનો ખ્યાલ આવ્યો; અને તેણે ધામો નીસાસો નાંખ્યો. “ મહમદ, દોસ્ત ! તારે એ માયા સાથે જોટલી મહોખ્યત કરવી હોય તેટલી કરજે ! અને જરા પણ વાંધો નથી. વાર, હવે જગત કુમાર ! તમે અને મુંબેઇના ફેટલાંક બેદો બતાવવાના હતા તેનું શું ?” છેલ્લો સવાલ લલીતે જમતને પુછ્યો.

“ હું માફ વચન પાળવાને તૈયાર છું, પણ આવા સુશોભીત પોષાકમાં આપણે બદમાશોના અડા ને પરીઓના જન્મનખાનામાં ન જઇ શકીએ ” જગત કુમારે જવાબ આપ્યો, “ ચીનાઇ જુગારખાનાં, પઠાણોના પીશાય બવન અને જાપાનીઝ ઝેરી લીલા જેવા માટે તમે આવા કીમતી પોષાકમાં ન આવી શકો.”

“ નહીં, નહીં, પણ દોસ્ત ! તું કહે છે એ વાત અને તે સાચી લાગતી નથી. હમણું હમણું રોજ એક નવી વાત સંભળાય છે. આજે એક જવાન સીનું દરજુ થયું, કાલે કોઇ લમોપતી ભાડીયો બરખજારમાં લુંટાયો, પરમ દીને ઝવેરીની દુકાન તુટી—અને એ બધું કરનાર એક બેદી ટાળી ! આપણી બાહોશ પોલીસ પણ લાચાર થઇ ગઇ છે. અને તો એમાં કંઈ સાર જણાતો નથી” મહમદ સીપ કરતો કરતો બોલ્યો.

“ એ બદમાસોના અડા જેવામાં મને એક જાતની મજા મળે છે” બેદરકારીથી જગત બોલ્યો, “મને પણ જે બચકર વાતો આપણે

સાબળીએ છીએ તે ખરી લાગતી નથી. અલખત, કેટલાક તરી પાર ઉતરેલા નામચીનો ત્યાં બેગા થાય છે ખરા-કોઇ ફાંકડેરાવ આવે તો ખીથું હલકું થઇ જાય એ વાત પણ ખરી—”

“પણ એ લોકો ત્યાં કોઇને ફસાવી હામ જામને મારી નાખે છે, એ વાત ખરી છે ?”

“નહી-જરા પણ નહી,” જગતે જવાબ આપ્યો અને દારૂની પ્યાલી ખાલી કરી.

“મને વીચાર કરતાં લાગે છે કે ત્યાં જવામાં સાર નથી,” લલીને કહ્યું.

“જેવી તમારી મરજી” જગત બોલ્યો.

“વાત એમ છે દોસ્ત જગત કુમાર !—” સમરસીંહે ટીકા કરી, “કે લલીતને તારો ડર લાગે છે. એને શક છે કે તું એ ટોળીનો માણસ છે-કદાચ સરદાર પણ હોય, અને મને પણ એ વાત માનવાનું મન થઈ જાય છે” આટલું કહી તે હમેશની રીત પ્રમાણે સીગરેટ કાઢવા લાગ્યો.

“જો તમે મારા દોસ્ત ન હોત તો હું આ આરોપને અપમાન માનત, પણ નહી. આપણે બધા દોસ્તો છીએ, ઉડાવો બીજી પાટલી મંગાવો.”

“પ્રુશીયા મારા જનો જીગર દોસ્ત !—બોય ! એક બોટલ ખૈર લા—” સમરે ઓર્ડર આપ્યો અને પછી જગતને કહ્યું, “કોઇ

દીવસ બીખારીના વષમાં લલિતને બદલ હું તારી સાથે આવીશ. મને વેષ આવડે છે કે નહિ તે તું ને વખને સમજી શકશે ”

જગત દગ્યો. એજ પળે પાટલી આવી અને પાછા પ્યાસા બરાયા. પીતાં પીતાં મહમદની નજર ધડીયાળ પર ગઈ.

“અરે! ત્રણ વાગી ગયા, હજી મારે મહાલી ડોશીને મળવું છે”

પ્રકરણ ૪ થું.

માયા જાળમાં સપડાઈ !

સાડા ત્રણ વાગે રાયલ બારમાંથી બધા મીત્રો ઉડ્યા અને બીજા ચુકવી ટ્રાંટરોડ રેશન તરફ ગયા. રેશનની નજીક જતાંજ તેમને એક વૃદ્ધ બાઈ સામી મળી. મદમદ હુસેન જે બાઈની રાહ જોતો હતો તે આજ મ્હાલી ડોશી હતી. તેની ઉમ્મર પચાસેક વરસની હતી. તેણે વીધવા પેડે કાળું લુગડું પહેર્યું હતું અને ગળામાં તુગસીની માળા નાખી હતી. પ્રથમ નજરે જોનારને આ બાઈનો દેખાવ નમ્ર અને માયાળુ લાગતો. તે કંઈ પણ ખરાબ કરી શકે એમ બીન-અનુભવી નજરે જણાતું નહીં પણ એ બદમાશ ડોકરીના એકેએક શ્વાસમાં અનીતીની મધ બરી હતી. તેનો સ્પર્શ માત્ર મનુષ્યને અપ-વીત કરનારો હતો.

હમણાં તેની જવાનીમાં ઓટ આવી હતી પણ તેણે યથેચ્છ ખાનપાનથી પોતાનો શારીરિક બાંધો જાળવી રાખ્યો હતો અને પચાસ વરસની ઉમ્મરે પણ તે ૩૫-૪૦ વરસની આધેડ સ્ત્રી જેવી જણાતી હતી. તેના માથાના વાળ થોડા થોડા સફેદ થયા હતા, છતાં જાણે તે ખુબસુરત રમણી હોયની એમ બતાવવાને તેણે તે સુગંધી-દાર તેલ નાખી ઓળ્યા હતા. તેનો બહારનો દેખાવ સામા માણસને હેતરનારોજ હતો. એ દેખીતી બલાઈની નીચે નીચમાં નીચ વાસ-

નાઓ છુપાઈ હતી. એના બહારના સાંધુપણની નીચે શય્યાનની બંધકરતા છુપી હતી.

આજ બદમાશ મ્હાલી ડોશીને મદમદ હુસેન “જન્મતની હુરીઓ”ને જાળમાં સપડાવવા માટે શેકતો હતો અને આજે પણ ઝાંટરોડના સ્ટેશન પર આવનારી નીર્દોષ ગામડીયણ ગોરીને ફસાવવાને તે તૈયાર થઈ રહી હતી. મહમદે તેની સાથે થોડીક ખાનગી વાતચીત કરી. વીકાજી વકીલ બાર આગળથીજ આ ટોળીને છોડી ગયો હતો. બીજા બધા મહમદની સાથે હતા.

આ ટોળી સ્ટેશન પર વેટીંગ રૂમમાં બેઠી અને મ્હાલી ડોશી પેટ્રોકેર્મ પર આંટા મારવા લાગી. વખતસર સુસાટા કરતી ત્રેન આવી પહોંચી. ઉતાડો અને હમાયોની ધમાકા શરૂ થઈ. “સંતરા નારંગી, સોડા લેમન—ચાહે—કારીની બુમાબુમ થઈ રહી. ઉતાડો ઝડપથી ઉતરીને પોતપોતાને સ્થાને જવા લાગ્યા. સ્ત્રીઓના ડાઆમાંથી બે સ્ત્રીઓ ઉતરી. એક જુવાનીને આંગણે હમણાજ આવી હતી જ્યારે બીજી તેની મા જેવી જણાતી હતી. વેટીંગ રૂમમાંથી નજર ફેંકી રહેલા લોકોને તેને જોઈ અને તે બોલી ઉઠ્યો.

“આઈ જેવ! આ તો માયા—ને પેંડો વીશીવાલી મણીયાઈ! એ લોકો અને જેવ એ ઇચ્છવાજોગ નથી. કદાચ તેઓ મારે ગળે પડશે.”

“હા. અને કદાચ તું અને કઆપમાં હફી જેવો લાગશે.” મહમદે હસીને ટકેર કરી. “મ્હાલી ડોશો એ લોકોની યશઅર મહેમાન-મંદરી કરશે.”

“હા-હા” લક્ષીત બોલ્યો અને વેઈટિંગ રૂમમાં જઈ બેઠો.

માયા-પેલી ગામડાની ગોરી-ની ઉમર સોળ સત્તર વર્ષ વચ્ચે ઝોલા ખાતી હતી. એ વય એવી છે કે જ્યારે સ્ત્રી મુઠ્ઠા મટી યુવતી થવાનો અ.રંબ કરે છે અને એના શરીરમાં જાદુઘ આકર્ષણ આવે છે. માયાની કાળી નેજસ્વી આંખો એની નીર્દોષતાની સાખીતી આપતી હતી. એના સુંદર વદન પર સરળતા અને નીખાલસતાની છાપ હતી. એની શરર્મીદી ચાલ અને નીચી નજર કોઈ કવી યા ચીત્રકારને પાગલ કરી નાખનારી હતી. એની સુંદરતા અજમળ હતી અને છતાં એ રૂપગર્વીના ન હતી. સીધી સાદી બો-નીબાલી એ સોળ વર્ષની રમણીમાં એવું કંઈક કામણ હતું કે પ્રથમ નજરે જ જોનારનું મન હરી લેતી. એનું નાક સીધું અને ઘાટીયું હતું. એની કાળી બંમરો બલબલા રૂપી મુનીના તપને ગંગાના વહેતા પુરમાં ફેંકી દેવાની તાકાતવાળી હતી. એને વદને જ્યોતી ઝગમગતી હતી અને એની ઘઉં વર્ણી ચામડીમાં લોહચુંબક હતું. જ્યારે એ મીઠું હસતી ત્યારે એના દાડમ કલી જેવા દાંતો એની સુંદરતા વધારી મેલતા. એના ગાલ પર ગામડાની તંદુરસ્તીની રાતી સુરખી હતી. યુવાનીને આંગણે આવતી રમણીના વક્ષસ્થળને છુપાવવાને એની ચોળી જાણે નારાજ હોયની એવો ભાસ આપતી, ગુલાખી સાળુમાં સજ્જ થયેલી એ રમણીમાં નત્રતા, લાવણ્ય, મોહકતા અને સાદાર્દનું અજળ્ય મીશ્રણ હતું. એની મા ડબ્બામાંથી સામાન કાઢી પ્લેટફોર્મ ઉપર ઉભી હતી. તેની બાજુમાં શરમાળને માયા ઉભી રહી. તેજ પળે મહાલી ડોશી તેમની પાસે જઈને બોલી.

“તમારું નામ મણી બહેન !”

“હા. પણ—”

“મુઝાવો ના. લાલદાસ શેઠને ત્યાં તમે જવાના છોની ?”

“હા હા,” મણી વધુ મુઝાઇ.

“બહેન ! તમે મને ઓળખતાં નથી તેથી આમ શરમાવ છો. હું લાલદાસની બહેન થાઉં ! મારો બાપ તમારા ઘણા વખાણુ કરતો હતો. આ તમારી પુત્રીને ?”

“હા.”

“એનું નામ ?”

“માયા.”

“કેમ બહેન ! મારે ત્યાં ગમશેને ? કેવી ડાહી છોકરી છે ?” મ્હાલી ડોશી જાણે વરસોનો પરીચય હોય તેમ બોલવા લાગી. મણી ને માયા આ ડોશીની વાચાળતાથી અંગ્રામ ગયાં. મણીએ સાચું જ માની લીધું કે તે લાલદાસ શેઠની બહેન છે. એ ખીચારી ચડતી પડતીના ચકકરમાં સપડાઇ કેઇ ઓળખીતાની મહેરબાનીથી લાલદાસ શેઠને ત્યાં મહેનત મળુરી કરી પોતાનું ને પોતાની પુત્રીનું પેટ ભરવા આવી હતી પણ તેને પ્રારંભમાં જ રાહુનો ગ્રહ નડ્યો. મ્હાલી ડોશીની જળમાં બંને ફસી પડી.

“બા, શેઠ કેવા બલા છે? નહીં તો આપણા જેવા મરીબ માણસને લેવા રેશન પર પોતાની બહેનને મોકલે ખરા?” માયા વીણા જેવા મધુર સ્વરે બોલી.

“બલાની બલી વાત, બહેન !—”

“મહમદ હુસેનનો સીતારો ચમકતો લાગે છે !—” મ્હાલી ડોશીએ મનમાં વીચાર કર્યો

“ચાલો, બહેન ! સામાન ઉચકાવી લો. ગાડી બહાર ઉભી છે.”

“ તમારો આભાર હું કદી પણ છુલીશ નહીં. મ્હાલી બહેન !” મણ્ડીએ લાગણીભર્યા અવાજે કહ્યું.

“ એમાં આભાર શાનો, બહેન ? ચડતી પડતી બધાને આવે છે. ચાલો, તમે જરા પણ મુઝાશો નહીં. અમારું ઘર તમારું જ માનજો. હમાલ ! આ સામાન ઉપાડી લે—”

મ્હાલી ડોશીએ મણ્ડીનાં પોટલાં હમાલ પાસે ઉચકાવી લીધાં અને બધાં રેશનની બહાર ગયાં. ડોશીએ વીક્ટોરીયા બાડે કરી. મણ્ડી અને માયા સાથે મ્હાલી ડોશી ગાડીમાં બેઠી ને ગાડી ઉપડી.

“ શાબ્દાશ ! ડોશી, શાબ્દાશ !—”

વીક્ટોરીયા ઉપડી જતી જોઇ મહમદે લલિત આગળ ડોશીને શાબ્દાશી આપી: “ આવા કામમાં એના જેવી હુશીયાર કોઈ બાઈ નથી. એ બાણ હાથમાં લે તે પાર પાડ્યા વીના રહેજ નહીં.”

“ મહામદ ! દોસ્ત ! તારું યુવજીવ છે તો ફાંકડું હો !”
જગતે ટીકા કરી.

“ મારી પસંદગીમાં છુલી હોય ખરી ?”

“ નહીં દોસ્ત ! પણ તું એ પરીને લાયક નથી.” કહી જગત
ખડખડ હસી પડ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

ઐ ઉમ્મદવારો.

મનુષ્ય પ્રભુની ઉમદામાં ઉમદા કૃતી છે એ વાત સાચી છે. પણ મનુષ્યની ઉમદામાં ઉમદા કૃતી કઈ ગણી શકાય તે કહેવું મુશ્કેલ છે. સર્વ શક્તિમાન પરમાત્માએ રચેલા ભવ્ય બ્રહ્માંડ સાથે સરખાવતાં મનુષ્યના કૃત્યો સાગર આગળ બીંદુ જેવાજ લાગે છે. મનુષ્યના કાર્યોમાં સ્વાર્થની છાયા હોય છે છતાં આ પૃથ્વીપર એવા ચીન્હો છે, એવાં સ્મારકો છે કે જે મનુષ્યની બુદ્ધી-તેની શક્તિ અને ખાત માટે લાગણી પેદા કરે છે.

મનુષ્યની સઘળી કલાઓમાં વણાટકલા સૌથી ઉત્તમ છે. જંગલી અને સુધરેલા સમાજનો તફાવત આ કલા બતાવે છે. જંગલી માણસો સમુદ્રની છીપો અને ડુલોના ધરેણ્યાં બનાવે છે, તેઓ કુદરતી વસ્તુઓને સુંદર રીતે ગોઠવીને આંખને ગમે એવી આકૃતી બનાવે છે. ઝાડની છાલ અને પાંદડાથી પોતાના શરીરને ઢાંકે છે છતાં પૃથ્વીના જે ભાગમાં સંસ્કૃતીનો પ્રકાશ પડ્યો હોય ત્યાંજ વસ્ત્રો બનાવવાની કલા નજરે પડે છે. અને તેથી વણાડશાળા એ મનુષ્યની ઉમદામાં ઉમદા કૃતી છે.

હીંદની પ્રાચીન આત્માદી વણાટ કલાને આભારી હતી. આજે પણ મીલ ઉદ્યોગ આ દેશનો મુખ્ય ઉદ્યોગ ગણાય છે. દેશના સઘળા ઉદ્યોગમાં કાપડનો ઉદ્યોગ સૌથી ઉત્તમ છે કારણ કે તે માણસ

જાતને આરામ આપે છે. પણ અફસોસ ! લડાઇ-ભયંકર લડાઇ કેટલીકવાર પ્રગ્નકીય ઉદ્યોગને કચડી નાખે છે, અને શાંતીના સમયમાં પ્રગ્ન જે ઢિન્નતી કરતી હોય તે યુદ્ધનો પોકાર થતાં અંધ પડી જાય છે. અને એવા ભયંકર યુદ્ધથી શું મળે છે ! કીર્તી—ખરેખર કીર્તી મળે છે. પણ કીર્તી સ.થેજ પ્રગ્ન પર કરોનો બોળને આવી પડે છે. દર એક એવો ઝેરી સાપ છે કે જેને પ્રગ્નકીય રક્ત ચુસવાની હુંમલ હોય છે. અને કરના બોળથી ઉદ્યોગીક દેશની ધોરી નસતું લોહી બ્રોહું થાય છે. એ કર એવો લોભી અને ધાનકી રાક્ષસ છે કે જે મનુષ્યના એકે એક કોળીયા પર ત્રાપ મારે છે. એકે એક ચીજ પર તેની સત્તા જમાવે છે. અફસોસ ! આપણી રમત ગમતો, મોજ મગ્ગહો અને રંગ રાંગો પર પણ તેની સત્તા ચાલુજ છે. ખેતરોમાં થતા પાક અને કારખાનામાં ખનતાં માલમાં કરોનો ભાગ ખરોજ ! શ્રીમંતોની ભરી તીજોરી અને ગરીબોના ખાલી પેટ પર પણ કરોનો પંજો હોયજ. પણ એના ભયંકર બોળથી ગરીબોને વધુ સહન કરવું પડે છે અને શ્રીમંતો તો ગરીબોને ભોગે છકકાજ કર્યા જાય છે. માણસ મરતી વખતે વીલ કરે છે ત્યારે પણ “કર કાકા” હાજર થઇ જાય છે કારણ કે વીલના પ્રોબેટ બેળવની વખતે એ દૈસ પોતાનો ફાળો લઇ જાય છે !

વાંચનાર, ગભરાતા ના. અમારો વીચાર તને કરતી શ્રીકૃષ્ણ સમજવવાનો નથી.

પરેલમાં આવેલી એક મોટી મીઠામાં હવે આપણે દાખત્ર થઇશું. મશીનોથી અનેક શાગો ચાલી રહી હતી. જ્યાં કારીગરો કામમાં ચુંચાયલા હતા, પણ તેમાં એક આળસુ યુવાન હતો. મીઠના માલિક

લાલદાસે એ યુવાનને—છોટાલાલને આગસ તજ દઈ ખતથી આગળ વધવાને ધણીવાર સમજાવ્યો હતો પણ તેની કંઈ અસર થઈ ન હોતી. આ યુવાનને ખાધખોરાકી આપીને લાલદાસ શેઠે શીખવા રાખ્યો હતો. તેને છોટાલાલની દયા આવી હતી પણ છોડુ એવી મહેરબાનીને લાયક ન હતો.

છોડુની શાળની પાછળની શાળ પર ગુદીજ જાનનો યુવાન બેઠો હતો. તેનું નામ નવનીતલાલ ! નવનીતલાલ મુઝ્ઘીશાળી, ખંતીજો અને પ્રમાણીક યુવાન હતો, અને તેને માટે લાલદાસ શેઠનો મત ઉમદા હતો. તેના વદનપર ક્રિસાહ અને આશા હતી. છોડુ આગસુ, બેદરકાર અને કેરી જણાતો. આ બંને જવાનો શી માફ ઉમેદવારો હતા પણ બંનેમાં આસમાન જમીનનો ફેર હતો.

બપોરનો વખત હતો. શાળોના ઓરડાના દરવાજા આગળ લાલદાસ શેઠ આવી ઉભા. મશીનોના અવાજ સાંભળી તેને આનંદ થયો પણ છોડુ પર નજર પડતાંજ તેના મ્હેા પર શોકની લાગણી છવાઈ. છોડુ શાળને ઘટેલીને સુધ ગયો હતો અને એક બીલાડી તેની શાળના શટલ સાથે રમી રહી હતી. છોડુને જોવો એટલે એક આગસુ, એદી, એબીયલ માણસને જોવો ! બીજી પળે શેઠની નજર નવનીત પર પડી. તેના હોઠ મલકાયા. તેને જરા રાહત મળી.

“કેમ નવનીત ! કેમ છો ?” લાલદાસ એ ખંતીલા જવાન પાસે જઈ બોલ્યો.

“મજા છે સાહેબ !”

“તું ઘણાજ બાહોશ છે દીકરા !”

“એ તમારી મહેરબાની સાહેબ ! હમણાં હું “બ્હીટીંગટન બ્હીટીંગટન લોડ” મેયર બોદ લાઉન” ગણગણતો હતો અને જો નસીબ ચારી આવે—”

“નસીબની ચારી ના માગ નવનીત !” શેઠ વચ્ચે બોલ્યા.

“એ શબ્દજ નકામો છે. યાદ રાખ કે માણસ પોતેજ પોતાની સરજત ઘડી શકે છે. આપણેજ આપણી આબાદી અને પાયમાલી માટે જવાબદાર છીએ. દરેક માણસમાં પ્રભુએ વીજ્યા તત્વો ભર્યા છે પણ તેનો આપણને ઉપયોગ કરતા આવડવો જોઈએ. જેઓ નાબૂદ જાય છે તેઓ બેદરકાર, આળસુ, હડીલા અને કમઅદેશ હોય છે. જેઓ દીર્ઘદર્શી થઈ ખત રાખી કામ કરે છે તેઓ જરૂર ફતેહ પામે છે. જો પેલા છોડુ પર નજર કર. આવા આળસુ માણસ પાસે શી આશા રાખવી ?”

“સાહેબ એના પર ગુસ્સે ન થાઓ.” ભક્ષો નવનીત બોલ્યો.
“હજુ પણ એ સુધરી શકશે.”

લાલદાસે માથું ધુણાવ્યું અને તે આળસુ છોડુ પાસે જઈ બોલ્યો
“છોડુ ! બપોરે બાર વાગે ઉઠે છે ? શરમ નથી આવતી ?” છોડુએ જોમ તેમ આંખ ઉઘાડી. બગાસું ખાધું. શેઠ ગુસ્સે થઈ બોલ્યા.

“આતું કદી પણ નહીં ચાલશે. હું તને સમજાવતો સમજાવતો થાકી ગયો પણ તું ન સુધર્યો. તું તારા ભવીષ્યનું સત્યાનાશ વાળી રહ્યો છે.”

“ સાહેબ, મને ઉધવાનો રોગ થઈ ગયો છે.” છોડુ શરમાઇને બોલ્યો.

“ કેમ કે તું દારૂ પીએ છે. તને ટેવ પડી હોય તો એક એ પેગ બસે પી. પણ તને ખચર છે કે શરાબને વધી જતાં વાર લાગતી નથી. આ નેહસ્ત શરાબ તને પાયમાલ કરશે. એ ઝેરી ચર્ક છે, છોડુ ! મેં તારી માને કદી જોઇ નથી પણ તે બધી બાઇ છે એમ સાંભળી તને મેં મારે ત્યાં રાખ્યો છે. જો આ વાતની તારી માને ખચર પડશે તો તેનાં દીલ પર કેવો જખમ થશે ? જો તું નહીં સુધરે તો હું તને જરૂર બરતરફ કરીશ. તને ખચર છે કે તારી મા આજકાલ મુંબઇ આવનાર છે અને તારી બહેનને પણ મારી સ્ત્રી ધરમાં રાખી લેવા માગે છે ?”

“ મને જરાતરા ખચર મળી છે પણ તેઓ ક્યારે આવનાર છે તેની ખચર નથી.”

“ કદાચ તારી મા ને બહેન મુંબઇમાં આવી પણ ગયાં હશે. મેં બંનેને આશરો આપવાનું કમ્પલ કયું છે.” આટલું કહી શેઠ ચાલ્યા ગયા. તે ગયા પછી છોડુ નવનીત તરફ જોઇ બોલ્યો. “આપ-ણથી આ કડાકુટ ખમાતી નથી. જરા જરા વારમાં લાંબી પહોળી વાત સંભળાવી જાય છે ? શેઠ હોય તો એના ધરનો—”

નવનીત કંઈ ન બોલ્યો. તેને છોડુનું બવીણ શીઠા જણાયું. તે ગુપચુપ પોતાને કામે વળગી ગયો.

લાલદાસને ગયાને બાગે બે મીનીટ થઇ હશે એટલામાં એ આરડામાં એક છોકરો દાખલ થયો, અને સીધો છોડ પાસે જઇ ઉભો.

“ કેમ શું છે ?” છોડએ પીઠાંવાળાના નોકરને ઓળખી પુછ્યું.

“ તમને એક અહરથ હમણાંને હમણાં મળવા માગે છે.” પેલા છોકરાએ ધીમે સ્વરે જવાબ આપ્યો: “કોઈને જાણવા દીધા વીના તમારે આવવાનું છે.”

“ વાર. જા. હું મારા મીત્રને ઓળખું છું. તેમને કહે કે પાંચ મીનીટમાં આવું છું.” છોડએ જવાબ આપ્યો અને પીઠાંવાળાનો નોકર ગુપચુપ ચાલ્યો ગયો. બીજી મીનીટ પોતાના ઉપરીની નજર સુકાવી છોડ મીત્રમાંથી બહાર નીકળી ગયો.

પ્રકરણ ૬ હું.

પરેલના પીઠામાં.

મીલની થોડેક દુર એક દારનું પીઠું હતું. પીઠામાં અનેક જાતના દેશી અને વીલાયતી દાર વેચાના હતા અને છોટું હમણું એજ પીઠામાં ગયો હતો. એક નાના ઓરડામાં એક ટેબલ આગળ બેસી એક યુવાન દારનો ગ્લાસ સીપ કરતો હતો. છોટું તરતજ તેની પાસે જમ બેઠો. પેલા માણસની ઉંમર ૨૭-૨૮ વર્ષની હતી. તેણે સાદા વસ્ત્રો પહેર્યા હતા અને ટેબલ પર કપોળશાહી પાછડીનું ખોખું પડ્યું હતું. તેણે થોભીઆ રાખ્યા હતા અને તે કાતની નીચે અરધો ઇચ જેટલા લાખા હતા. તેનો દેખાવ બચંકર લાગતો હતો. તેની આંખોમાં દ્રવતા અને ખુનસ જણાતાં હતાં.

“છોટું ! તું આવ્યો કે ! મને ખડું આનંદ થયો. મારે તારું ખાસ કામ છે; અને તેથી હું ખાસ અંદરીથી અહીં આવ્યો છું તને બોલાવવાને છોકરો મોકલ્યો તેથી કંઈ વાંધો તો નથી ને !”

“નહી. નહી. જગમોહનભાઈ ! કંઈ વાંધો નથી.” એ આગસુ ઉમેલવાર બોલ્યો. “હું પણ તમને મળવાને ધણો આતુર હતો કારણ કે આ કારખાનાથી હું કંટાળી ગયો છું.”

“આપણી છેલ્લી મુલાકાત વખતે મેં તને જે વાત કરી હતી તે હું અમલમાં મેલવાને આવ્યો છું” પેલો બચંકર માણસ બોલ્યો. “વાર, પણ તું શું પીશે ! આંડી કે રમ !”

“ રમ તો રોજ પાઉં છું. મને આંડીનોજ બહુ શોખ છે.”

“ છોકરા ! કેરટેલીનની પાછંટ લાવ” જગમોહને ઓડર આપ્યો. બીજી મીનીટે બાટલી આવી પડી. ઝાસ ભરાયાં. અને બન્નેએ એક બીજાની સલામતી લીધી.

“ તને આંડી બહુ ગમે છે !”

“ હા.

“ હું તું દરરોજ આંડી પી શકે એવી સ્થિતિમાં તને મુકું તો ! જો હું તને શ્રીમંત ન બનાવું તો મારું નામ જગમોહન નહી.”

“ એમ ! તે કેવી રીતે !-” છોડુ આતુરતાથી બોલ્યો.

“ સાંભળ. જો વણાટશાળામાંજ ગદ્દા મહેનત કરીને તારે જીદગી બરબાદ કરવી હોય તો મારે તને કંઈ કહેવાનું નથી ”

“ નહી, નહી, હું તો અહીં કટાણી ગયો છું.”

“ જો, મારા તરફ જો. મારી પાસે પુષ્કળ પૈસા છે અને એ બધા ખરચાઈ જાય પછી પાછા પૈસા મેળવવાના સેંકડો રસ્તા હું જાણું છું. તેથીજ મને પૈસાની દરકાર નથી. હું કાંકરા પેટે પૈસા વેચું છું. મનગમતી મોજ ઉડાવું છું. મનપસંદ જાતનો દારૂ પીઉં છું. હું નાનો છોકરો હતો ત્યારથી મેં પૈસા માટે કદી પણ મહેનત કરી નથી.”

“ કદાચ તમારા માબાપ પૈસાદાર હશે ?” ફાટી આંખે પોતાના સાથી તરફ જોતો છોડુ બોલ્યો.

“માપાપ અને તે પણ શ્રીમંત ? નહી, નહી, છોટુ ! દોરત ! હું નવ વરસનો હતો ત્યારે મારી મા દેશનીકાલ થઇ હતી અને હું અગીઆર વરસનો થયો ત્યારે મારો બાપ ફાંસીને લાકડે ચઢ્યો હતો !—”

“ફાંસીને લાકડે ?” બયથા ધુન્નનો છોટુ બચડ્યો.

“હા ફાંસીને લાકડે !—” જાણે સાધારણ વાત કરતો હોય તેમ જગમોહન બોલ્યો : “અને હું તેની સાથે કેદીના ગાડામાં બેસી ફાંસી વાળી જગ્યાએ ગયો હતો. એ બનાવ જાણે ગઇ કાલેજ બન્યો હોયની તેમ મને આઘાત યાદ છે. હું તેના ખોળા પર બેઠા હતો. મારા પીના મને બહુજ આદતના હતા. તેણે મને કહ્યું કે “મારો દીકરો મને ફાંસીએ ચઢતો જુએ છે તે જોઈને મને આનંદ થાય છે.” જે અમલદાર મારા બાપને લઈ આવ્યો હતો તેને મારી દયા આવવાથી તેણે મને સખાવતી સંસ્થાને ખરચે નીશાળે મુક્યો. હું ત્રણ ચાર વરસ બહુથો. હું જરા મોટો થયો ને અનાથાશ્રમના સેક્રેટરીએ મને ધંધે લગાડવાની વાત કરી એટલે બંદા કિબી પુછડીએ નાસી ગયા—” તેણે આ શબ્દો બોલી વીકટ દારૂ કચું.

“અને પછી તમે હંમેશાં મોજ કરતા રહ્યા છો ?”

“હા, જેલના અમલદારે મને અનાથાશ્રમમાં ભણાવીને મારા પર મોટો ઉપકાર કર્યો હતો, કારણ કે મને ત્યાં સારી કેળવણી મળી હતી એટલે હવે હું ગમે તેવા શ્રીમંતોને કેળવાયલા માણસો સાથે છુટથી હરી ફરી શકું છું, સંસ્કારી બાપા બોક્ષતાં મને મુશ્કેલી નડતી નથી. ઉમરાવો, જાગીરદારો અને શ્રીમંત મોજલા જવાનો સાથેની મારી

દોસ્તીને લીધે હું અનેક છુપા બેદો જાણું છું જે વટાવતાં મને હું માગું તે મળી શકે છે. જે તું મારી સાથે જોડાય તો આપણે કુબેરનો ભંડાર બેગો કરી શકીએ. હું તને અનેક બેદબરમો સંભળાવીશ. અનેક વીચીત્ર સ્થિતિઓ લઈ જઈશ અને તને એવો પાવરધી બનાવીશ કે તને જીંદગીમાં પળેપળે નવા લ્હાંરા ચાખવાના મળશે. જેઓ આ મુંબઈ શહેરમાં ગંધા મહેનત કરી સુકો રોટલો ખાય છે તેઓ અહીંના છુપા બેદો જાણનાજ નથી. તેઓ દુનીઆની સપાટી પરથી ચાલ્યા જાય છે પણ જેઓ દુનીયાદારીના દરીઆમાં ઉડી ડુબકી મારે છે તેમનેજ કીમતી રત્નો મળે છે.”

“ તમે- મે મને એવાં છુપાં બેદો બતાવશો ?” છોટુએ પુછ્યું.

“ હા-હું જેને કસોટી કરું છું તેમાંથી પાર ઉતરવાની તારામાં હીંમત હોય તો.”

“આ કારખાનામાંથી બાગી જવા માટે હું ગમે તે કરવાને તૈયાર છું. હું તમારી પેડે સ્વતંત્ર થવા માગું છું તમારા જેવા અમનઅમન ઉડવવા ઇચ્છુ છું. હું મારો પોતાનો માલીક થવા માગુ છું.” છોટુએ ધડકતી છાતીએ કહ્યું.

“ જે તું મારો સાથી થવાને કમુલ થશે તો તું તારી જાનનો સમ્પુર્ણ માલીક તો થવાનો નથી પણ તારા પર એટલી બધી ઝાકી સત્તા ચલાવવામાં આવશે કે જે તને જણાશે પણ નહી. તું ખુબ એશઆરામની જીંદગી ગાળી શકશે.”

“ હું તૈયાર છું. અને આ કામ જલ્દી થાય તેમ સાઈ. કારણ કે મારી મા ને બહેન આજકાલ અહીં આવનાર છે.”

“ તારી બહેન ?—” અચાનક કંઈક યાદ આવવાથી જગમોહન બબડ્યો:—“ હા-હા, બગબર છે. એ લોકો લાલદાસને ત્યાં જ જવા ના હતાં. એની બહેનનું જ નામ માયા !—”

“ શું ? શું ?”

“ કંઈ નહીં. તેં કદી તારા સગાવહાલાની વાત અને કરી ન હોતી. વાર, તારા બાપ ક્યાં છે ?”

“ સ્વર્ગમાં !—”

“ મા.”

“ વલસાડમાં વીથી ચલાવે છે.”

“ તને બહેન પણ છે ?”

“ હા ”

“ તેનું નામ ?”

“ માયા.”

“ તે પરણી નથી.”

“ નહીં.”

“ કારણ કે અમાગમાં મોટા વાંકડો આપવો પડે છે ને અમે ખરીબ છીએ,”

“ તારી બહેન કેટલા વરસની છે ?”

“ આશરે ૧૬-૧૭ વરસની, માયા મારી મા સાથે આજકાલ-માંજ અહીં આવવાની છે તેથીજ તમારી પેઠે બંદો આ કારખાના માંથી છુટી જવા માંગે છે.”

“ એ એકદમ બની શકે તેમ નથી, તારે તારી જગ્યાએજ હમણું રહેવું પડશે ” થોડીક વાર વીચાર કરી જગમોહને કહ્યું. છોટુ નીરાશ થયો.

“ કેટલા દીવસ ? ”

“ ઓછામાં ઓછા પાંચ સાત દીવસ ”

“ મારી મા મને વહશેને ? ”

“ નહી. તું હમણું સારી રીતે વર્તજે, લાલદાસ શેઠ બધા માણુમ છે, તે તને માફ કરશે ”

“ બનવાળેમ છે, પણ તમે મને એકદમ તમારો સાથી કેમ બનાવતા નથી ? તમે તો મને હમણુંજ લઈ જવાની વાત કરતા હતા ! ”

“ હું મારો બોલ પાળીશ પણ તારે હું કહું તેમ ચાલવું પડશે, હું તને હુકમ કરું ત્યાં સુધી તારે હાલની નોકરીમાંજ રહેવું, તું ગભરા ના. હું જરૂર તને લઈ જઈશ, હમણું ખરચ માટે આ ૩૦ રૂપીઆ લે. કાલે રાત્રે અગીઆર વાગે મને મંગળદાસ મારકીટ આગળ મળજે, તું એ વખતે શુષ્કપ આવી શકશે ? ”

“ સહેલાઈથી ” રૂપીઆ જોઈ મલકાતો છોટુ બોલ્યો, “ હું અને મારો સાથી નવનીત શેઠના બંગલામાં એકજ રૂમમાં સુઈએ છીએ.

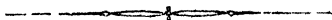
તે દશ વાગે તો ઉંધી જાય છે એટલે મને ચાલી આવતાં મુશ્કેલી નડવાની નથી ”

“ ઠીક ત્યારે હું જાઉં છું ” અચાનક તેનો સ્વર સતાશીલ અને ગભીર થયો “પણુ યાદ રાખજો, આ વાનનો એક શબ્દ પણ કોઈને કાને ન જવો જોઈએ. જો તને તારી નોકરીજ ગમી જાય તો મારી પામે ન આવવો પણ આ વાત છુપી રાખજો. તું ગમરાતો ના, પણુ મારે તને ચેતાવી દેવો જોઈએ કે જો મારી સાથે દગો રમવાની જરાપણુ બાજુ રમશે તો હું બચંકરમાં બચંકર વેર લઈશ.”

“ જગમોહનબાઈ ! તમે મને દગામાજ માનો છો ? ” બચબીત થતો છોડુ બોલ્યો

“ નહી, પણુ તને ચેતવવાની જરૂર હતી. ચાલ ત્યારે કાલે રાત્રે અગીઆર વાગા સુધી સાહેબજી ! ”

“ હું વખતસર તમને મળીશ ” દારૂની કેફમાં સધળો બચ ભુલી જઈ, ગજવામાં પડેલા રૂપિયાના અવાજથી ખુશ થતો છોડુ બોલ્યો, ખન્ને પીકાંમાંથી બહાર નીકળ્યા, છોડુ મીલમાં ગયો અને જગમોહન ખીજે રસ્તે પડ્યો,

પ્રકરણ ૭ મું.

માયાની તપાસ

લાલદાસ મીલથી થોડેક દુર પોતાના ભવ્ય મકાનમાં પોતાની સ્ત્રી અને પુત્રી સાથે રહેતો હતો. એ કુટુંબ સુખી અને સ્વર્ણી હતું. લાલદાસની સ્ત્રી મહાલક્ષ્મી આદર્શ હિંદુ પત્ની હતી અને તેમની લાડકી પુત્રી તનમને માયાપના ગુણો વારસામાં મળ્યા હતા.

સાંજે પાંચ વાગે લાલદાસ ઘેર ગયો. મહાલક્ષ્મી અને તનમને તેને હસીને આવકાર આપ્યો અને કામધંધાથી થાકી ગયેલા લાલદાસને સ્વર્ગનો અનુભવ થયો. ત્રણે જણુ મહા પીવા બેઠાં અને મીઠી મીઠી વાતોથી આનંદ સમુદ્રમાં ડુબી ગયાં. થોડીવાર પછી દાસીની સાથે એક બાઈ એરડામાં દાખલ થઈ. એ કોઈનું નહિ પણ ચાંટરોડ રેશન પર પેલી બદમાસ ડોસીની જાળમાં ફસી પડેલી મણી હતી.

“લાલદાસ શેઠ તમારું નામ ?”

“હા બેન ! આવો શું કામ છે !”

“મારું નામ મણી !”

“આવો. આવો. મણીબહેન ! અમે તમારી રાહ જોતાં હતાં. મને તમારે માટે લલી બહેને બહુજ બલામણુ કરી છે. તમારી છોકરી સાથે આવવાની હતીને !”

“માયા અહિં આવી છે ને !” મણી અજબ થઈ બોલી.

“શું, બહેન ! અહીં કોઈ નથી આવ્યું” મડાલક્ષ્મીએ જવાબ આપ્યો.

“શું ? માયા અહીં નથી ? સારું તમારી મહેન હજી નહીં આવ્યા હોય !—”

“મારાં બહેન ! મણી બહેન ! કાંઈ ભુલ થયલો લાગે છે. મારે કાંઈ બહેનજ નથી.”

“સારું મારી સાથે દગો થયો—મારી માયાને કોઈ ફસાવી મથું—ઓ મા ! હવે હું શું કરું ?” મણીની આંખમાંથી દડદડ આંસુ નીકળી પડ્યાં.

“બહેન શાંત થાઓ ને જે બન્યું હોય તે કહો.”

થોડીવાર પછી મણી શાંત થઈ બોલી. “અમે ગઈ કાલે મુંબઈ આવ્યાં. ટ્રાંટરોડના સ્ટેશન ઉપર એક બાઈ આવી તેણે કહ્યું કે તે તમારી બહેન છે. અમે વાત સાચી માની ને હું અને માયા તેની સાથે ગયાં. તે અમને એક મકાનમાં લઈ ગઈ. રાતે અમારી મહેમાન ખીરી કરી. અંતે કંઈ શક થયો નહીં. આજે સહવારે જમ્યા પછી મહાલી ડોશીએ કહ્યું કે તે માયાને મુંબઈ બતાવવા લઈ જાય છે ને પાંચ વાગે બંને તમારે ત્યાં આવી પહોંચશે અને પછી એ વખતે તમારે ત્યાં લઈ જવા માટે મોટરવાળાને હુકમ કર્યો ને હમણાં મોટર-વાળો અને અહીંઆ મુકી ગયો.”

“મોટર ચાલી ગઈ ?”

“ હા ”

“ ત્યારે કંઈ દગો થયો છે. ”

“ તમે લાલદાસ શેઠ છો ને ? મારો છોડુ તમારે લ્યાંજ નોકરી છે ને ? ” મણીએ પુછ્યું.

“ હા બહેન ! હા, હુંજ લાલદાસ ! તમે શાન્ત થાઓ ને પ્રભુ પર બરોસો રાખો. તમારી સાથે આ શહેરની કોઈ બદમાસ બલા દગો ખેલી ગઇ લાગે છે. હું હમણાંજ તપાસ કરાવું છું. ”

મણી ઝારઝાર રોવા લાગી. મહાલક્ષ્મી અને તનમને એ દુઃખી બાઇને દીલાસો દઇ શાન્ત કરવાની કોશિષ કરવા માંડી અને લાલદાસ શેઠ મોટરમાં બેસી સીંચા ઓટરોડ સ્ટેશન પર તપાસ કરવા ગયા, સ્ટેશન પર તપાસ કરતાં તેને નહીં જોતીજ બબ્બર મળી. બે સ્ત્રીઓ ત્રેનમાંથી ઉતરી એક વૃદ્ધ બાઇ સાથે ગઇ હતી એટલીજ બબ્બર તેને મળી શકી. લાલદાસને બચકર શક ગયો. આ શહેરની કોઈ નીચ સ્ત્રી માયાની સુંદરતાનું વેચાણ કરી પૈસા કમાવા માટે તેને ફસાવી ગઇ હશે એવો ખ્યાલ આવતાજ તે કમકમી ગયો. તે એક રેલ્વે અમલદારને વધુ સવાલ પુછતો હતો એટલામાં બાબુથી પસાર થતો એક અગમણો માણસ તેની પાસે જઇ બોલ્યો.

“ સાહેબ ! કોઈ ગુમ થયું છે ”

“ હા બાઇ, એક જુવાન છોકરી કોઈ બદમાસની બળમાં મઇ કાતે ફસી પડી. ”

“અજબ જેવી વાત છે. મધ કાલે ચાર વાગાની ત્રેનમાં એક યુવાન રમણી એક આધેડ વયની બાઈ સાથે આવી હતી?”

“હા, હા, તમે એને વીધે કંઈ જાણો છો?”

“હું તે વખતે સ્ટેશન પર હતો, એક વૃદ્ધ બાઈ બંનેને લેવા આવી હતી, તે સીચાય હું વધુ જાણતો નથી પણ આધેથી તેમને દેવલાલી જવાની વાત કરતાં મેં સાંભળ્યા હતા. એ વૃદ્ધ બાઈ મને શકમદ જણાઈ હતી, પણ બંને સ્ત્રીઓ રાજપુત્રીથી તેની સાથે મધ્ય એટલે મને કંઈ દગાબાજી હોવાનો શક ન ગયો” પેસો અજાણ્યો માણસ બોલ્યો.

“તમને તે વૃદ્ધ સ્ત્રી અનીનીમાન સ્ત્રી જેવી જણાઈ હતી?” લાલદાસે પૂછ્યું.

“એ તો રપકજ હતું. તેનો દેખાવજ તે પુરવાર કરતો હતો”

“અફસોસ ! એ બીચારીનું શું થશે ? એની મા એના વીના ઝુરી ઝુરીને મરી જશે”

“એની મા એની સાથે ન હોતી?”

“હતી. પણ એ બીચારીને ચાલાકાથી તેની દીકરીથી છુટી પાડવામાં આવી છે. એ આજે મને મળી ત્યારેજ આ કમકમાવનારા બનાવની મને ખબર મળી. તમે મને કંઈ રસ્તો બતાવશો ?”

“અફસોસ ! હું વધુ કંઈજ જાણતો નથી, પ્લેટફોર્મ પરથી ઉતરી તેઓ કંઈ દીશાએ ગયા તે પણ હું જાણતો નથી.”

“ત્યારે બધી આશા નષ્ટ થઈ, મારે હવે મણીઆઇને આ છાતીફાટ ખખર આપવીજ પડશે. તેની નાદાન છોકરી કદાચ એ બીચારીને હવે કદી પણ મળી શકશે નહીં.” તે શોક અસ્ત થઈ ધીમે ધીમે ડગલાં બરવા જાયો. તે એક પુત્રીનો બાપ હતો અને તેથી તેના પ્રેમજ્ઞ દીક્રને માયાના હરણથી ધ્રા થયો હતો. આ બચં-કર વાત મણીઆઇને કેમ કહેવી તેને તે વીચાર કરતો હતો. પેલા અગ્નિજ્વાળા સખસ તેનીજ સાથે ડગલાં બરવો હતો તેનું તેને બાન પણ નહોતું અચાનક લાલદાસની નજર તેના ઉપર પડી અને તેણે સખસતાથી કહ્યું.

“મને માફ કરજો સાહેબ ! તમે મને જે ખખર આપી છે તે માટે હું તમારો આભાર માનું છું. તમારું નામ જણાવશો ?”

“ખુશીથી, મારું નામ જગતકુમાર !” પેલા અગ્નિજ્વાળા સખસે જવાબ આપ્યો.

“મીઠ જગતકુમાર ! મારું નામ લાલદાસ. પરેલમાં મારી મીલ છે જે કોઈ વખત પરેલ આવો તો મારે ઘેર પધારી મને પાવન કરજો. આ મારો કાર્ડ !—” કહી તેણે પોતાના નામનો કાર્ડ આપ્યો.

“તમારો આભાર. તમારા જેવા સુવીખ્યાત શહેરી સાથે પીછાન થવાથી મને આનંદ આ' છે. હું ઇચ્છું છું કે તમારી શોધમાં તમને સફળતા મળે ”

તે લાલદાસથી છુટો પડ્યો અને સીધો રાયલ બારમાં ગયો. ત્યાં જઈ તેણે દાર મંગાવ્યો, અને પછી નીચે પ્રમાણે ચીટી લખી.

“ મ્હાલી ડોશી,

માયાની શોધ થશે એમ ધારી તમારે બયબીત થવાની જરૂર નથી. આજે હું અકરમાતીક રીતે લાલદાસ શેઠને મળ્યો હતો અને માયાને દેવલાલી તરફ લઈ જવામાં આવી હશે એવી વાત મેં તેના મન પર ઠસાવી દીધી છે.

તમારી વહુ ફાતમાને આવતી કાલે રાત્રે ૧૧ વાગે મેં કહેલે ઠેકાણે જરૂર મોકલજો, ત્યાં તેનું અમત્યનું કામ છે.”

આ ચીઠીની નીચે સહી કર્યા વીના તેના પર તેણે મ્હાલી ડોશીનું ઠેકાણું લખ્યું અને પેતાની પીછાનના પારના એક નોકરને બોલાવી તેણે એ ચીઠી મોકલી આપી.

પ્રકરણ ૮ મું.

“ શયતાને-સાગીઈ ” ની દીક્ષા.

ભયંકર કાળી રાતનો સમય હતો. સવત્રે ઘેર અંધકાર છવાયેલો હતો અને જાણે બારે મેઘ તુટી પડ્યા હોય તેમ મુશળનાર વરસાદ વરસતો હતો. જે સમયની આ નવલકથા અમે લખીએ છીએ તે સમયે મુંબઈમાં ઝળહળતાં વીજળીના દીવા નહોતા. મ્યુની-સીપાલીટીમાં ટમટમતા ફાનસોમાં આ ઘેર રાતનો અંધકાર ચીરવાની તાકાત નહોતી. વીજળીના ડડાકા અને મેઘ ગર્જનાથી રાત્રીની ભયંકરતા વધતી હતી. આવા બીહામણા સમયે જેમ તેમ છત્રો સંભાળતો અને પોતાના કોટનો કોલર ગળાંપર વીટાળી ટાઢથી બચવાની નીજૂળ કોશિષ કરતો છોડુ મંગળદાસ મારકીટ આગળ એક ફાનસ પાસે જઈ ઉભો. રસ્તો સવ નિર્જન હતો. કાળું ચલીયું પથ્થુ નજરે પડતું નહોતું. આકાશમાંથી પ્રચંડ મેઘ ધારા થઈ રહી હતી છોડુ ટાઢથી થરથરી રહ્યો હતો અને આજે રાતે તે જે અંધારામાં ભુસકા મારવા જતો હતો તેના ખ્યાલથી તેને કમકમાં આવતા હતા. તેનો અંતરાત્મા પોત્તર મારીને તેને ચેતાવી રહ્યો કે આજે રાતે તેના ભાતીનો નિર્ણય થઈ જવાનો છે. સાવધાન ! તે એક શીફા ગુફામાં જવા તૈયાર થયો હતો. અરે ! ખુદ શયતાનની ગુફામાં સ્વીકારવાને તે આજે રાતે પોતાના બહા શેઠના ઘરમાંથી ચુપકીદીથી નાસી આવ્યો હતો.

તે આલ્યો કે તરતજ તેને જગમોહન મળ્યો. તેણે વરસાદને લીધે મોટો ઓવરકોટ પહેર્યો હતો. અંધકારમાં તેનું મ્હો જણાતું નહોતું છતાં એ બેદી માણસ માટે છોડુના દીલમાં પ્રથમથીજ ભય પેદા થયો હતો. તેના ખીલામણા સ્વરૂપથી છોડુ અચકચો તો નહીં પણ એક ભંચકર માણસને શરણે જવા પહેલાં જરા વિચાર કરવાની જરૂર છે એમ તેને લાગ્યા વિના ન રહ્યું. તે સારી પેઠે જાણતો હતો કે જગમોહન બદમાસોનો બદમાશ અને મવાલીઓનો દાદો છે. તે પોતાનું અર્થ સ્વરૂપ છુપાવવાને ખોટા બાલની વીગ પહેરે છે એવો શક પણ છોડુને ગયો હતો અને તેથી તે જે કામે આજે આલ્યો હતો તે માટે તે ધ્રુજ રહ્યો હતો. કાળી રાત, મુશળધાર વરસાદ, વીજળીના ચમકારા અને કડાકાથી તે વધુ નિરાશ અને શોક-ગ્રસ્ત બન્યો. તેની હિમ્મત ખુટવા લાગી. છતાં તેણે પોતાના સાથીને છોડવાની હિમ્મત કરી નહિ. તેઓ મારકીટથી થોડેક દુર ગયા કે તરતજ કાફડું મારકીટના ટાવરમાં ૧૨ ના ટકોરા થયા. પવનના સુસવાટામાં ધડીઆળના ટકોરા છોડુને ચમ ધંટ જેવા લાગ્યા. તેના પગ નીચેની જમીન સરી જતી જણાઈ. તેનું માથું ચક્કર ચક્કર ધ્રુમવા લાગ્યું. તેને કપાળે ભયથી ભંચકર ઠંડી હોવા છતાં પસીનો વળ્યો. તેના સાથી તેના મનોભાવ સમજી ગયો.

“બહુ ઠંડી પડે છે નહિ ?”

“હા રાત બહુ ભંચકર છે.”

“કંઈ નહિ. હું તને હમણાંજ “ઝોલરાઈ” કરી નાખું છું.”

કહી જગમોહને ઓવરકોટના ખીશ્મમાંથી બાટલી કાઢી ને છોડુના

હાથમાં આપી. છોટુ જરા પણ વિચાર કર્યા વિના અરધી ખાટલી ગટગટાવી ગયો. તેની સઘળી ખીક એક પલમાં નાખુદ થઈ ગઈ. શરાબની આગ તેની નસે નસે ફરી વળી. તેના એકે એક અવયવમાં વીજળીનો સંચાર થયો અને જ્યારે તેણે જગમોહનને ખાટલી પાછી આપી ત્યારે તેને ગમે તે કામ કરવાની હિમ્મત આવી ગઈ. જે ભંયકર દીક્ષા આપવાને છોટુને લઈ જવામાં આવતો હતો ત્યાં એ ખીનઅનુભવી યુવાન ડરી જશે એમ અગાઉથી ધારીને જગમોહનને સાથે ખાટલી તૈયાર રાખી હતી. એ ખાટલીની અસર આઘાત થઈ

“હવે કેમ લાગે છે દોસ્ત ?” જગમોહનને છોટુના ખબાપર હાથ મુકી પુછ્યું.

“હવે તમે ગમે તે હો-ખુદ શયતાન પણ હો-તો પણ તમારી સાથે નર્કની ઉંડામાં ઉંડી ખાહીમાં આવવાને હું તૈયાર છું” છોટુ શરાબના ખહારમાં ઉત્સાહ ભર્યા સ્વરે બોલ્યો અને તેનો સાથી તે સાંભળી મત્રકાયો.

“ચાલ ત્યારે.”

થોડેક દુર ચાલ્યા પછી એક વિકટોરીયા ઉભેલી નજરે પડી. કંઈ પણ પુછ્યા વિના જગમોહન છોટુને લઈ તેમાં બેસી ગયો અને ગાડીવાળાએ એક બોલ પણ બોલ્યા વિના ગાડી મારી મુકી.

વરસાદ થોડોક નરમ પડ્યો હતો પણ જરા જરા વારે આકાશમાં ગર્જના થવા ચાલુ હતી. હવે પેસે આગસ્ટ ઉમેદવાર જરા પણ ડરતો નહોતો. તેના પર ખાંડીની અસર પુરેપુરી થઈ ગઈ હતી.

સામાન્ય સંજ્ઞેગોમાં જ્યારે ગાદી કામાડીપુરાની ભંચકર ગલીઓમાંથી પસાર થવા લાગી ત્યારે તે ડરી ગયો હોત. એ જગ્યાજ જુગાર, વ્યભિચાર, ચોરી, લુટ ખુન અને દગાબાજી માટે પ્રખ્યાત છે. ત્યાં ખુની લુટારાઓ, વેશ્યાઓ, નીચ દલાલો, મધરાતનાં મહેમાનો અને રકમ રકમની સોનરી ટોળીના સભાસદોનો અડકો હોય છે. જગમોહન આ ભંચકર ગલીમાંથી છોટુને લઈ જતો હતો.

વરસાદથી કાદવ ધોવાઈ ગયો હતો છતાં આ ગલીઓ કાદવ કીચડથી ભરપૂર હતી. ગટરમાંથી ધોધમાર પાણી વહી જતું હતું. રસ્તાપરના મકાનોમાંની કબુતરખાના જેવી ખોલીઓમાં ગ્યાસ તેલના દીવા ટમ ટમી રહ્યા હતા અને ખારીએ ડાકણુ યા પિશાચીની જેવી જણાતી સ્ત્રીઓ પાઉડર ને રંગના લેપડાથી “સુંદરી” ગણાવા વ્યર્થ ફાંફાં મારતી પોતાનું પેટ ભરનાર કોઈ ઉદાર લહેરીની રાહ જોતી હતી. ધણું ખરાં ધરોમાં ઘેર અધકારજ વ્યાપેલો જણાતો હતો અને તે જોનાં ગમે તેવા બહાદુર માણસની છાતી ધુજી જાય તેમ હતું. કોઈ કોઈ જગ્યાએ દારૂડીઓની ગાળાગાળી ને મવાલીઓની મારામારીના અવાજો કાનને બેદી નાખતા હતા. કોઈ જગ્યાએ કોઈ છેલ બટાઉ “જરા સોને દે સૈયા જગી હું સારી રાત” વાળું ગાયમ લલકારી રહ્યો હતો. એક બે વાર કોઈ સ્ત્રીની ભંચકર ચીસ પણુ વાતાવરણને બેદીને વિલીન થઈ ગઈ. તે પરથી કોઈ જુલમી ભરથાર યા હવરી આશક કોઈ રમણીપર બળાત્કાર કરતો હોય યા માર મારતો હોય તેવો ખ્યાલ આવતો હતો. કોઈક જગ્યાએ ટીક્ષણુ બોલાચાલી, ચીસા ચીસ, મારા મારી અને એવીજ બીજી ધાંધલથી

મવાલીઓ રણે ચઢ્યા હોય એમ લાગતું હતું. આજ લતામાં કેટલાક ગરીબ મજૂરોના ઘરો હતાં. તેમાં ઝાંખા દીવા ટમટમી રહ્યાં હતાં અને તે સાક્ષી આપતા હતા કે ગરીબોને યુનેહગારો અને પાપીઓની નજીક વસવાની ફરજ પડે છે. હાલમાં પોલીસની ચાંપતી દેખરેખ અને રસ્તા પહોળા કરવા માટે તોડી નાખવામાં આવેલા મકાનોથી કામાટી-પુરા અને ફોરાસ રોડના દીદાર મોટે ભાગે બદલાય ગયા છે, પણ અમે જે સમયની વાર્તા લખીએ છીએ ત્યારે કામાટીપુરાની ગલીઓ એવી બચકર હતી કે કોઈ પણ માણસ તેમાં ભરેલા ગળવાએ દાખલ થવાની હીમત કરી શકતો નહી. ખીચોખીચ વસ્તીથી એ લતામાં રોગચાળો પણ પુષ્કળ ચાલતો હતો અને ત્યાં કંગાળ ગરીબો સસ્તા ભાડાની લાલચે ખુનીઓ, વેશ્યાઓ અને મવાલીઓ સાથે લાચારીથી વસતાં હતાં.

કામાટીપુરાની ૧૨ મી ગલીમાં જગમોહન છોટુને લઇ જતો હતો. એ બચકર સ્થળ કેવું છે તેનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. ગલીના નાકા પર એણે ગાડી ઉભી રખાવી અને જગમોહન છોટુને લઇ અંદર દાખલ થયો. એક અતી નાની સાંકડી, અંધારી ગલીમાં તેઓએ પ્રવેશ કર્યો. પ્રકાશનું એક કીરણ પણ અહીં નજરે પડતું નહોતું. દારૂ પીધા પછી પહેલીવાર છોટુ આ સ્થળે આવતાં કમકમી ગયો અને ધીમા બચબીત સ્વરે જરા ઉભો રહી બોલ્યો: “જગમોહન-દાસ ! તમે મને ક્યાં લઇ જાઓ છો ?”

“આપણે જ્યાં જવાનું છે ત્યાંજ.”

“હું પાછા જવાનું પસંદ કરું છું. હું-હું-આ અંધકારથી ડરી મરો છું. અહીં કોઈ કોઈનું ખુન કરી નાખે તો પણ ખતર ન પડે.”

“તું નાદાન છે નાદાન છોડુ !—” જરા હસીને છોડુનો સાથી બોલ્યો: “તુ એમ ધારે છે કે હું તને તુકસાન કરવા માંગું છું ? તારી પાસેથી મારે શું મેળવવાનું છે ? તારી પાસે છે પણ શું ? તારું ખુન થાય તો તારા શબની એક પાછ પણ ઉપજે ખરી ? તારી પાસે જો કંઈ પૈસા હોય તો તે મેંજ આપેલા છે. ચાલ ગભરા ના. હે—જરા શરાબ પી હુશીઆર થા—”

છોડુએ ખુશીથી ગાટલી હાથમાં લીધી અને એકીટસે તે ગળે ઉતારી ગયા. તરતજ તેની હીમ્મત પાછી આવી. અને ચાર પાંચ ડગલાં આગળ વધ્યા અને જગમોહન એક મકાન આગળ થોભ્યો. છોડુએ કંઈ નીશાની ન જોઈ છતાં તરતજ ચારણું ઉઘાડ્યું. દાર ઉઘાડનાર એક ત્રીસેક વરસની દેખાવડી સ્ત્રી હતી અને ઘરમાં દાખલ થયા ને પેલી બાઈએ દાર બંધ કર્યો.

“છોડુ ! આ સ્ત્રીનું નામ ફાતમા ! તમે બન્ને થોડા વખતમાં મીત્રો થઈ જશો.” જગમોહને પેલી સ્ત્રી ફાતમા તરફ આંગળી કરી કહ્યું, “ફાતમા !—આ આપણો નવો દોસ્ત છે.” તેણે ફાતમાને સંબોધીને કહ્યું.

ફાતમા છોડુને જોઈ હસી ને પોતાના સુંદર દાંત આ નવા મીત્રને બતાવી બોલી, “એને દીક્ષા આપવાની છે ?”

“હા. આજેજ. ફાતમા બતાવ. અમે તારી પાછળ આવીએ છીએ.”

ફાતમાએ હાથમાં ફાનસ લીધું. તે આગળ ચાલી અને જગ-
મોહન અને છોટુ તેની પાછળ જવા લાગ્યા. પગસાળને નાકે દરવાજો
હતો. તેને લોખંડના સળીયાથી મજાનુત કરવામાં આવ્યો હતો. અને
તેમાંથી પસાર થવા માટે એક નાની ખારી હતી. ફાતમા તેમાંથી
બહાર નીકળી. તેના બે સાથી પણ તેની પાસે ગયા. ત્યાં એક ભોંય-
રામાં ઉતરવાનો દાદર હતો. દાદર પરથી ઉતર્યા પછી ફાતમાએ ખીજું
દાર ઉઘાડ્યું. અને થોડાંક ડગલાં બર્યા પછી ત્રણેજણુ ભોંયરામાંના
એક ઝોરડામાં જઈ પહોંચ્યા કે જ્યાં કેટલાક મવાલી જેવા બદમાસ
પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ શરાબની લહલહતમાં મોજ કરી રહ્યાં હતાં. મુખ્ય
દરવાજાની પાસેજ એક યત્ર હતું કે જે જોતાંજ આ રથલ કેવું
બચકર હશે તેનો જોનારને ખ્યાલ આવી જતો હતો.

છોટુ આ બચકર ભોંયરામાંના બધા સ્ત્રી પુરૂષોને ખારીકાદથી
જોવા લાગ્યો. તેને અજાયબી ઉપજી જરા રસ પડ્યો. પણ હવે તેનો
બંધ રહ્યો નહોતો. કેરી દવાવાળી બ્રાંડીના ડોઝે એની સઘળી યુધ્ધી
મારી નાંખી હતી-એના સઘળા બચને નાણુદ કર્યો હતો અને એ
શયતાનને ખોળે બેસવાને તૈયાર થઈ ગયો હતો. જગમોહનને જોતાંજ
બધા બદમાસોએ હસીને તેને આવકાર આપ્યો અને બે વજીરુ માટે
તરતજ ટેબલ આગળ જમ્યા કરવામાં આવી.

“આ નવા મીત્રની પ્રથમ સલામતી લો. અને પછી એને દીક્ષા
આપવાની તૈયારી કરો” જગમોહન બે ગ્લાસ ભરતો બોલ્યો. બધાએ
પોતપોતાની પ્યાલીઓ ભરી લીધી.

“ એનું નામ શું ?” એક જણે પુછ્યું.

“ આ જવાન એક શ્રીમંત ંદસ્થની મીલમાં નોકર છે અને તે જરા આળસુ ને લહેરી છે. એટલે આપણે તેને છેલ્લમટાઉ કહીશું.”

જગમોહને દસીને જવાબ આપ્યો.

“ લો. ત્યારે ગુડ લક હુ છેલ્લમટાઉ !”

એક જણુ બોલ્યો અને બધાએ ખાલીઓ ખાલી કરી.

“ હવે એને દીક્ષા આપવાની છે. પીર—” તેણે એક બેડોળ અને બીડામણા સખસ તરફ નજર કરી કહ્યું, “ તારે એને સોમન આપવાના છે. તું એ કામ બરાબર બજાવીશ ને ?”

“ તમે જરા પણ ચીતા ન કરો સરદાર !” પીરના શખ્દોએ છોડુની ખાત્રી કરી આપી કે જગમોહન આ બદમાસોની ટાળીનો સરદાર છે.

ત્યાર પછી તેની આંખે પાટાં બાંધવામાં આવ્યા. છોડુ જરાપણુ કચવાયા વીના શરણે થયો. તેની રંગેરંગે શરાબની મસ્તી વ્યાપી ગઇ હતી. આંખે પાટા બાંધ્યા પછી તેને ઝોરડાના મધ્ય ભાગમાં ઉભો રાખામ આવ્યો અને પછી બધાં સ્ત્રી પુરુષો તેની આસપાસ વીંટળાઈને ઉભા રહ્યા, આ પળે આકાશમાં એક બપંકર કડાકો થયો અને તેથી આ ભેદી ભોંયરં પણ ગાજી ઉઠ્યુ. છોડુને અચાનક બીક લાગી પણ જગમેહને “ ચુપ રહો ” ની આજ્ઞાદર્શક યુગ્મ મારવાથી તે સ્તબ્ધ બની ઉભો રહ્યો.

“અધા ચુપ થઇ જાઓ—” ફરીથી બદમાસોનો સરદાર બેલ્યો
“અને પીર ! હવે તું જેને સોગન આપ ”

“છેલબટાક !—” પીર ગભીર-બચંકર અવાજે બોલવા લાગ્યો,
“કસમ આ તને પેદા કરનાર તારા ખુદાના-કસમ લે તારા જીવરમાં
વસ્તા સેતાનના-કસમ તને સ્વર્ગ અને નર્કના-કસમ તને તારા મા
બાપના અને જે તારા માબાપ જીવતા ન હોય તો કસમ તને તેમની
કબરના-કસમ તને તારી જાનના-કસમ તારા ધર્મના-કે તું હવે પછી
આપણા કોઈપણ બાઇ યા બહેનને દગો દેશે નહી. અને જે તું આ
કાયદો તોડશે તો તને બચંકર રીને રીબીરીબીને મોતની સજા કર-
વામાં આવશે, કસમ આ !—”

“હું કસમ ખાઉં છું” આ બચંકર કસમની કપરો સરનોથી ધુજી
જઈને છોડી બેલ્યો. એજ પળે આકાશમાં બીજી મર્જના થઈ અને તેથી
આ ભેદી મકાનના પાયા હાલી ગયા. છોડી આ પળે જમીન પરજ
પડી જત પછુ કોઈના રોડોડી હાથે તેને પકડી રાખ્યો. અને તેના
મ્હોં આગળ દારૂનો મજાસ ધર્યો. એ કમનશીબ જવાન ફરીથી દારૂ
પી મસ્ત થઇ ગયો.

“પીર, આગળ ચલાવ,” સરદારે હુકમ કર્યો.

“છેલબટાક ! સોગન લે કે તું આ મંડળના સરદારના એકેએક
હુકમને જરાપણ આનાકાની કે પરપુછ વીના તાબે થશે. પછી બલે
સરદારનો હુકમ તારી લાગણીને જખમી કરનારો હોય કે તારી જાનને
જેખમમાં નાખનારો હોય. કસમ આ કે તું આ મંડળના કોઈપણ

સમાસદને—પછી તે સ્ત્રી હોય યા પરપ—અફતના વખતમાં કોઈ પણ જાતની મદદ કરશે. તેમને બચાવવા માટે કોર્ટમાં જુડી જુબાની આપશે, પોલીસથી તેમને હંમેશાં બચાવવાની ફરિયાદ કરશે. અને પ્રાણના ભોગે સર્વ બાઈ બહેનોનું ગમે તેવા સંજોગોમાં રક્ષણ કરશે. કસમ લે કે તું જે ચોરી યા હુટફાટ કરે અને ત્યાંથી જે કંઈ મળે તે સરદાર સમક્ષ રજુ કરશે. પછીજ તે સગળે ભાગે વહેચી લેવામાં આવશે. કસમ ખા.”

“હું કસમ ખાઈ છું.”

હવે તેની આખ પરનો રમાલ છોડી નાખવામાં આવ્યો અને તેણે જે દેખાવ જોયો તેથી તે ડઘાઈજ ગયો. તેની આસપાસ સ્ત્રી પુરૂષો વીટાઇ વળ્યા હતાં. પુરૂષો તીક્ષણ અણ્ણીદાર છુરીઓ તેની છાતી તરફ તાકીને ઉભા હતા જ્યારે સ્ત્રીઓ તેના માથા તરફ એક એક એક પીસ્તોલ તાકી ઉભી હતી. તે એક પણ ચમક્યો. પણ બીજીજ પળે આ બચકર સમાજ સમક્ષ હીમ્મત બતાવવાની તેને જરૂર જણાઈ. તે હસ્તે મુખે છાતી કાઢી ઉભો રહ્યો.

“શાખાસ ! મ્હરા બહાદુર દોસ્ત !—” જગમોહન બોલ્યો અને બીજી પળે પીસ્તોલો ને છરીઓ અદ્રશ્ય થઈ ગઇ. બન્નાં સ્ત્રી પુરૂષો-એ છોડુ સાથે હાથ મીલાવી તેની દોસ્તી સ્વીકારી.

“હવે હું કયા મંડળનો સમાસદ થયો છું તે જણાવશો ?” છોડુએ જગમોહન તરફ જોઈ પૂછ્યું.

“શયતાને— સાગીર્દ !”

શયતાનનું ચક્કર

જાગીરદારના વિલાસી પુત્ર સમરસિંહની સા
લીલાવતી. (પા. ૭૧)

ભેશી આર્ટ પ્રીટીંગ વર્ક્સ, બલરગેટ, કોટ, મુંબઈ.

“મેં એમજ ધાર્યું હતું. પણ કંઈ શીકર નહી. મીલમાં ગંધા મહેનત કરીને મરી જવા કરતાં શયતાને સાગીદ થવું હઝાર દરજ્જે અહેતર છે.”

“શામાશ! આશો હવે ખાઓ પીઓ ને મોજ કરો.”

ટેબલ ગોઠવાયું. કેટલાક માણસો ઉપર જઈ નવી દારૂની પાટલીઓ લઈ આવ્યા. સ્ત્રીઓએ ભાતભાતની વાનીઓ ટેબલ પર રજુ કરી. છોટુની એક બાજુએ જગમોહન અને બીજી બાજુએ ફાતમા બેસી હતી. બીજા બદમાસો પોતપોતાની માથુકો સાથે ટેબલપર ગોઠવાયાં હતાં. એ વીચીત્ર પુતળાઓની વાતચીત સાથે આપણને સંબંધ નથી. અમે વાંચનાર સાથે એકલી ફાતમાનોજ પરીચય કરાવીશું કારણ કે અમારી નવલકથાની રંગ, બુમીપર ને અગત્યનો ભાગ ભજવવાની છે.

ફાતમા ઉત્તર હિંદુસ્થાનના એક ગામડાંમાં ગરીબ માઆપને ત્યાં જન્મી હતી. તેમની કમાળ હાલતને લીધે ફાતમાને બીલકુલ કેળવણી મળી નહોતી. હમણાં તે જેમ તેમ લખી વાંચી શકાય એટલું જ્ઞાન મેળવી શકી હતી. બાળપણમાં અને યુવાનીમાં તેનો મીઝાજ બહુજ ગરમ હતો. પંદર વરસની ઉંમરે એક લશ્કરી સીપાઈ સાથે તે પ્યારમાં પડી નાશી ગઈ હતી. આખરે એ સીપાઈ એનાથી કંટાળી એને તજી મર્યો અને ત્યારપછી ફાતમા શહેરે શહેર ભટકતી રહી. એ સમય દરમ્યાન એણે બુખ તરસ વેઠવામાં કંઈ બાકી

શખી નહી. આખરે તે મુંબઈ આવી અને કોઈ શ્રીમંત હુલુને નયનાની કટારીથી જખમી કરી થોડાક વર્ષ પસાર કર્યા. તેના વીલાસી અને સ્વચ્છંદી સ્વભાવથી તેને શેઠ કંટાળ્યો. પછી તેની જાળમાં મહમ્મદ હુસેન ફસાયો કે જેને વાંચનાર ઓળખે છે. મહમ્મદ હુસેને મહાલી ડોશીના દીકરા સાથે ફાતમાની શાદી કરી આપી થોડાં ગળેથી પીડા કાઢી. પછી ફાતમા કાસમ નામના એક મવાલી પર મોહી પડી અને એ મવાલીને લીધે તે “શયતાને સામીદ” ની સભાસદ થઈ.

જગમોહને અત્યાર અગાઉ કરેલા હુકમને અનુસરી ફાતમાએ છોટુને વશ કરવા માટે સઘળી ચાલાકી વાપરવા માંડી. છોટુને પાણી પાણી કરી પાખવામાં તેને જરા પણ મુશ્કેલી નડી નહી. બોજન પુરું થયું તે વખતે તો બંને આશક આશુક બની બેઠા હતા.

બોજન પછી સ્ત્રીઓ રકાબીએ આફ કરવામાં રોકાઈ તે વખતે જગમોહને છોટુને બાજુએ લઈ જઈ પુછ્યું.

“તારી માએ તને શું કહ્યું?”

“મારી મા આવવાની ખબર તમને ક્યાંથી મળી?” છોટુ અજબ થઈ બોલ્યો.

“તું કાલે વાત કરતોતો એટલે મેં ધાર્યું કે તે આવી હશે.”

“હા, આવી તો છે. પણ એ બીચરી દુઃખથી પામલ થઈ જશે.”

“કેમ?”

“મહારી ખેનનો પનો નથી. કોઇ બદમાશ મારી ખેનને ફસાવી ગયો હાગે છે.

“એમ? પણ હું ધારું છું કે એ ખનાવયા તને બહુ શીકર નહીં થતી હોય-”

“મને દુનીયાદારીનો જે થોડો અનુભવ થયો છે તે જોતાં હું મા ખેન કે ગમે તેને માટે ચીંતા કરીને નકામો દુખી થવા માગતો નથી. એ વાંતજ જવા દો—કંઈ બીજી વાત કરો.... અસ્સો, આ ફાતમા આવી-મારી ફાતમા હાં!”

“જો છોડુ!” જગમોહને કહ્યું. “મારી ચોક્કસ યોજનાને માટે તારે હાલમાં લાલદાસની નોકરી ગુમાવવાની નથી. તેથી આજે હવે વધુ શરાબ ન પીતો. તું તારા શેકેને ત્યાં જઈ શકશેને?”

છોડુને આ વાત ન રૂચી એટલે જગમોહને બધાને રગ આપી ને તે જાતે છોડુને લઈ લાલદાસના ઘર સુધી ગયો. ત્યાં જતાંજ છોડુ શુદ્ધિમાં આવી ગુપચુપ ઘરમાં દાખલ થઈ ગયો.

અફસોસ! ગરીબ બીચારી મણીબાઈ! એની નાદાન નિર્દોષ કન્યા એક બદમાશ બદાની જાળમાં ફસી પડી ને આજે રાતે એનો પુગ મુંબઈની ભયંકરમાં ભયંકર ટાળી “શયતાને સાગીર્દ” નો સબાસદ બન્યો!—અફસોસ! !

પ્રકરણ ૯ મું.

લગ્નનું સાદું.

પ્રજાતનો સમય હતો અને સુર્યના બાળ કીરણો પ્રતાપ “પ્રભવન” ની રંગબેરંગી બારીઓ પર નાચી રહ્યાં હતાં. જગીરદારના બધા દીક્ષનખાનાની બારીઓ ખુલ્લી હતી અને તેમાંથી આવતા સંનેરો કીરણો દીવાનખાનામાંના બધા ચીત્રો, સુંદર ફરનીચર અને ચીનાઇ ઝુમ્મરોમાં પ્રતીબિમ્બીત થઇ દીવાનખાનાની સુંદરતામાં ઓર વધારો કરતા હતા. દરબારી ઠાઠથી દીવાનખાનું શણગારાયું હતું અને પ્રસંગ પશુ રાજવંશીજ હતો. કારણ કે ગઇ કાલેજ જગીરદારના પુત્ર સમરસીંહના લગ્ન લીલાવતી નામની એક બાળ બાઉ શરાદની પુત્રી સાથે થઇ ગયા હતા. સમરસીંહે આ લગ્નના સાટાને એવી સરતો મંજુર રાખ્યું હતું કે કંઈ પણ ધામધુમ વીના લગ્ન કરી નાખવા. જગીરદારને આ સરતો માન્ય રાખવી પડી હતી અને તે અનુસાર બલાડમાંજ જગીરદારના એક બંગલામાં લીલાવતીને પરણીને સમરસીંહે પોતાના પીતાપર મહાન ઉપકાર કર્યો હતો. જગીરદારના મોટે ખાંચરેના કોઈ પણ મીત્રોને નોતરવામાં આવ્યા નહોતા. વરરાજનો બધા વરઘોડો નીકળ્યો નહોતો કે એંડ વાળાની ધમાલ પણ નહોતી. શાંતીથી જાણે કોઇ વેપારી કરાર કરતા હોય એવી રીતે અને પક્ષો એ લગ્ન આટોપી નાખ્યા હતા.

જાગીરદારે સોનાના સ્ત્રીકક્કા માટે પોતાના પુત્રને વેચવા પછી એક રાત વહી ગઈ હતી. લીલાના આપે પોતાની દીકરી મહત્વાકાંક્ષાને વેચી હતી. કાયદાએ એ સગન મળુર રાખ્યું હતું—ધર્મશુરએ પરણનાં જોડાને આશીર્વાદીયી હતી. પણ સંપત્તિપદીના મંત્રો કે કાયદાની મોરચી જે જીમરે એકબીજાથી હઝારે કાસ દુર હતા તે જોડાઈ શકે તેમ નહોતું. મમરસીંહ તદ્દન બેદરકાર અને ગુમાની ગુવાન હતો. તે પોતાની જાત પરજ એટલો બધો મરી પડતો હતો કે બીજા જીરને ચાલવાને તે નાલાયક થઈ મરેલો હતો. લીલાની દશા કરણ હતી. તે બીજા એક યુવાનને દીલ દઈ ચુકી હતી. અને તે યુવાન કોઈજ નહીં પણ વીકાળ વરણ હતો. તે જાણતી હતી કે તેનો પીતા તેને એકે જુદી જાતિ અને જુદા ધર્મના યુવાન સાથે કદી પણ પરણાવવાનો નથી પણ દીલ દેતી વખતે કોઈ સ્નેહાળ આત્મા ન્યાત જાત અને ધર્મની દીવાસો જોય છે ખરો ? શીક્ષાએ પોતાના હૃદયનાથને કદી પણ પોતાનો પ્રેમ જણાવ્યો ન હોતો ને વીકાળ પણ એ વાંચે કદા બોલ્યો ન હતો. છતાં જ્યારે તે આવતો ત્યારનું લીલાનું વર્તન, તેની નીચી નજર, તેનો ધુજતો અવાજ તેના ગાલપર ધસી આવતી શરમની લાલી—વીગેરેથી તેની ખાત્રી થઈ ગઈ હતી કે બાપાથી ન વર્ણવી શકાય તે કરતાં મધુ જુરસાથી લીલા તેને ચાહતી હતી. પણ તે તેને ચાહતો હતો ? નહીં. લીલાના પ્રેમ જેટલો તેનો પ્રેમ પ્રજ્ઞા ન હતો; નહિ તો તેણે એ સ્નેહાળ રમણીને કહી દીધું હોત કે: “લીલા, હું તને ચાહું છું. તું મારા હૃદયમાં જડાઈ બેઠી છે. ચાલ, નાન જાત ને ધર્મના બેદો ભુલી જા અને

પવીત્ર પ્રેમ ધમથી મારી પત્ની થા. હું તને રાજવંશી કાઠમાં ન રાખી શકું. છતાં આપણે એવું પ્રેમી જીવન માળશું કે જેના અમીરસ આગળ જમતના તાજે તુચ્છ છે.” નહીં. તેણે આવો એકરાર કર્યો ન હોતો. તેનું વર્તન પ્રેમાળ હતુ લીલા તરફની તેની નજર મદીલી હતી. તેના સમર સાથે લગ્ન થવાના છે એ ખીના જાણુવા છતાં વીકાજ લીલાને મળતો રહ્યો હતો. પણ તે મ્હોડેથી એક શબ્દ પણ ન બોલ્યો. પરીણામ એ આવ્યું કે લીલાને તે જેને આહતી ન હોતી તેને પરણવાની ફરજ પડી.

ખરી વાત એ હતી કે વીકાજ વકાલ વાંચાર કરી કરીને પ્રેમની શેતરંજ ખેલી રહ્યો હતો. એક વીલાસી માણસ કોઈ પણ સુંદર રમણીની જોટલી દરકાર કરે છે તેથી તેને લીલાની ઝાઝી દરકાર ન હોતી. તેના વર્તનમાં મોહ હતો. પ્રેમ નહી. તે જાણતો હતો કે લીલા તેને અત્યંત આહું છે અને તેથી તેણે એવી ગણતરી કરી કે સમરસીંહની ઠંડી બેદરકારીથી લીલા બવીપ્યમાં તેનેજ માટે વધુ વલખાં મારતી થશે. લીલાના લગ્નથી વીકાજ પરનો તેનો પ્રેમ ધટવાને બદલે વધશે અને વખત જતાં તે લગ્નના પવીત્ર કોશો જુલી જઈ તેની થઈ જશે-તેમ ચતાં તેને એ સુંદર રમણીનો પ્રેમ પણ મળશે અને જાગીરદારીની તીજેરીની ચાવી પણ મળશે-એવી દુષ્ટ ગણતરી આ બદમાસે કરી હતી. લીલાના અકુદરતી અને જુલમી લગ્ન થઈ ગયાં ત્યારે વીકાજ વકાલ ઉપર જણાવેલા નીચ તર્ક વીતર્ક કરી રહ્યો હતો.

દીવાનખાનામાં એક ખુરશીપર સમરસીંહ બેઠો હતો. તેની આજુમાં એક સોફાપર તેની નવ વધુ લીલાવતી નીચું જોઇ ગંભીર વદને બેઠી હતી. સમરની અરધી નજર સામેના આયનામાં પડતા પોતાના પ્રતિબિંબપર અને અરધી નજર તેના સસરા અને પિતા વચ્ચે થતી વેપારી વાતચીત પર હતી. તેની સ્ત્રી જેવી કોઇ વ્યક્તિ જીવતી છે એ ખીના જાણે તદ્દન જીલીજ મથો હોય તેવો તેનો દેખાવ હતો. તેને આ સ્થળે આ વખતે હાજર રહેવાનું ગમનું નહોતું. કંટાળાને બગાડું ખાવામાં તે એટીકેટનો ભંગ સમજતો હતો. એટલે આ દુઃખદ પ્રસંગે તેનો એકલો આરામ સામેના આયનામાં પોતાનું મોઢું જોઇને મલકાવામાંજ સમાયેલો હતો. જરા જરા સરે પોતાના સીગારેટ કેસમાંથી સીગારેટ કાઢી તે દીવાનખાનામાં ધુમાડાના ઝેટા ફેલાવતો હતો. સીગારેટ પીવામાં તે આ વખતે અનુપમ બોજ સમજતો હતો.

તેની નજીક પછી જરા પાછળ એક સોફા પર તેની નવ વધુ બેઠી હતી તેની જુરી આંખો, સોનેરી ચમકવાળા વાળ, અને પાતળી દેહલતાથી તે એનકા કે ઉર્વણી જેવી લાગતી. તેના પતિની બેદર-કારીએ તેના દીલમાં અત્યાર આગમજ ધીકકારની લાગણી પેદા કરી હતી. લગ્ન પ્રસંગે તેને સમર તરફથી બેટ મજેલી વીંટી આંગળીમાંથી જહાર કાઢી તે વીચારઝરત દશામાં તેની સાથે રમી રહી હતી. એ વીંટી તેને મન તેના પતિના પ્રેમની પવીત્ર નીશાની નહોતી. તે યુવ બેઠી બેઠી આ વીસમી સદીના શ્રીમતોનો તમાસો જોઇ રહી હતી. પછી બ્યારે જાગીરદાર અને લીલાના બાપ વચ્ચેના કરારોની કામદાસર

ગોઠવણ કરવાને વીકાજી વકીલ આવ્યો ત્યારે લીલા તદ્દન બદલાઈ ગઈ. તે બીજાઓ સાથે ધીમા અવાજે જે જે વાત કરતો તે સાંભળવાને તેના કાન આતુર થયા અને તેનું જીગર કોઈ અગમ્ય શક્તિથી ધડકી રહ્યું.

જગીરદાર પ્રતાપસિંહ એક રાજવંશી બેઠકપર બેઠો હતો અને તેની સામેના ટેબલ પર પડેલા અનેક દસ્તવેજો પોકાર મારતા હતા કે લીલા અને સમરના લગ્ન ધાર્મિક ન્હોતાં પણ વેપારી હતા. ટેબલ પર દસ્તાવેજો સાથે નોટોના ખંડો અને ગીનીઓની થેલીઓ હતી. આ રકમ લીલાના પીતા નવનીતરાયે જગીરદારનું કરજ ભરવાને દાયગ તરીકે આપી હતી.

સૌથી અગત્યબ જેવી વાત તો આ નવા યુગલના પીતાઓની હતી. જગીરદાર જાણે લીલાને પોતાની પુત્ર વધું તરીકે સ્વીકારીને નવનીતરાય પર મહાન ઉપકાર કર્યો હોય એવો દમામ ખતાવી રહ્યો હતો. તેણે વાતમાને વાતમાં પોતાના વેવાઇને જણાવી દીધું કે તેનું કુટુંબ મેવાડના સુર્યવંશી રાણાના વશથી ઉતરી આવેલું છે અને એવા કુટુંબ સાથે સબંધ થવા માટે તેણે મગર થવું જોઈએ.

લીલાના બાપને આ અભીમાની જગીરદારના દમામની ક્લેશ માત્ર દરકારજ નહોતી. આ બધા દીવાનખાનામાંની સધળી કીમતી વસ્તુઓ તેના બેકના ખતાં આગળ તુચ્છ તરણુ જેવી હતી.

“ તમારે માટે આ ધન્ય દીવસ છે, નવનીતરાય !” જગીરદાર પોતાના જાકીટ પર લટકતા ધડીઆગના લોકેટ સાથે રમત કરતો બોલ્યો.

“અને તમારે માટે ઘણો બાગ્યશાળી દીવસ છે સાહેબ !” નવનીતરાય બોલ્યો અને પછી ટેબલ પાસે ફેટલાક કાગળો લઈ ઉભેલા એક માણસને સંબોધી તે બોલ્યો. “મીંડ્રાવિન ! તમે મોટંગેજના ખત આપી દો. મેં જાગીરદારને જે મોટી રકમો વારંવાર ધીરી છે તેની સઘળી જવાબદારીમાંથી હું તેમને મુક્ત કરું છું.”

“જાગીરદાર સાહેબ !” નવનીતરાયના સોલીસીટર મીંડ્રાવિને પ્રતાપસીંહને કહ્યું. “હવે તમે મલબાર હીલ્સ પર સુંદર ખગ્ગો આંધવા માગો છો અને જે નાણાંની તગીને લીધે અધુરો રહ્યો છે તે તમે પુરો કરી શકશો એમ હું ઇચ્છું છું.”

જાગીરદારને આ શબ્દો કડવા ઝેર જેવા લાગ્યા. પણ તે લાચાર હતો. તેને પોતાના વેવાઈના સોલીસીટરને આ તાણો અત્યંત લાગી આવ્યો અને તે કંઈક કડક જવાબ આપવાની તૈયારીમાં હતો એટલામાં સંધીવાના દરદને લીધે તેને સાંધામાં દુઃખ થવાથી તેના મુખ પર દુઃખદ ગ્લાની છવાઈ ગઈ.

આ દુઃખદ પ્રકરણ લંબાવવાની હવે જરૂર નથી. કુળવાન અને શ્રીમંત ગણાતા કુટુંબોમાં સ્વાર્થ, મહત્વાકાંક્ષા અને ગરજને લીધે થતાં લગ્નનો આ નમુનો છે, એ લગ્નોમાં બે હાથ મળે છે—જીગર મળતા નથી. એ લગ્નમાં સાટાં થાય છે—પવીત્ર ધાર્મિક કીયા નહીં. પણ અફસોસ ! આવા કૂર કરારથી જે જીગરો છુંદાઈ જાય છે, જે આશાઓ નષ્ટ થાય છે, જે મનોરથો ચીમળાઈ જાય છે તેનું શું ?

લીલાવતી એક કીર્તિવંત નગીરદારના પુત્રની પત્ની થઈ પણ તેના હૃદયમાં આજે ઉત્સાહ નહોતો—એની આંખોમાં મસ્તી નહોતી. એ કોઈ ખીન્નજ યુવાનની ઝંખના કરી રહી હતી—અફસોસ !

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કલ્પકિત માયા.

કાર્તિક મહિનો એટલે કરાં અને આપઘાતનો મહિનો ! પણ આગલા પ્રકરણમાં વર્ણવેલા બનાવ જેવા કેટલાક લગ્નો પણ એ મહિનામાં થાય છે. કોઈ કોઈ સ્થવારે સુર્યના તેજસ્વી કિરણો દિવસને રમ્ય બનાવે છે તો કોઈવાર કડકડતી ઠંડી પડે છે. ઠંડીના થય-રાટમાં મનુષ્યની આશાઓ પણ ઠંડી થઈ જતી હતી. કુદરતના આ નાટક પરથી ‘આપણે પણ બોધ લેવાનો છે. જીવનમાં ધણીવાર જે ચળકાટ જણાય છે તે સ્થાયી હોતો નથી. ટાઢ અને ગરમી, તડકા ને છાંયડો, ભરતી ને ઓટ એ કુદરતના કાનુનો છે.

સમરસિંહ સાથે લીલાના અણુગમતા લગ્ન થયા પછી બાગે આઠ દહાડા પસાર થયા હશે. તે સમયે રત્ન રમ્ય હતી. પણ આજે ? અફસોસ ! કડકડતી ઠંડી ગરીબોના હાડ ધુળવી રહી હતી. શ્રીમતો ગરમ કપડામાં લપેટાઈ હુંફ લેવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. ન્સ્તે રખડતા બીખારીઓ પોતાના ચીથરેહાલ કપડાંને જેસથી પોતાના શરીર સાથે ચાંપી રહ્યાં હતાં. શિયાળો ખેસી ચુક્યો હતો. આ રત્નમાં મુંબઈમાં જેવા કંઈક દ્રશ્યો નજરે પડે છે તેવા કોઈ સ્થળે જણાતાં નથી.

સવારે સાત વાગ્યા હતા ‘આ સમય પ્રાર્થના કરવાનો-પ્રભુને સંબો-રવાનો છે પણ ધણી થોડા જણને ખીલાનાં છોડવા ગમતાં હશે. શ્રીમતો

તો દશ વાગ્યેજ ઉઠવામાં ધર્મ સમજે છે કારણ કે તેમના પૈસાના જોરે તેઓ ગરીબોને મહેનત કરાવી અમન અમન કરી શકે છે, પણ હમણાં મુડી મજૂરીની વાત જવા દો. ફોકલેંડ રોડપર, પ્રિય વાંચનાર ! જરા નજર ફેંક. એ યુવાનો રાતે પીધેલા દારૂની કેફની થોડી બણી અસર અને ઉમ્મગરો નાખુદ કરવાને એક હોટલમાં કોરી પીતા એકા છે. એ કોઈજ નહિ પણ જગતકુમાર અને લલિતકુમાર ! એકનું ધર ક્યાં હતું તે કોઈ જાણતું નહોતું. બીજો શ્રીમંત બાપનો વારસો મેળવી તે ફના કરવા તૈયાર થયો હતો. રાતે બંને અનેક વેશ્યાઓને ત્યાં રખડ્યા હતા અને દરેકને થોડાક રૂપાંના સીકકા આપી પોતાની માથુકોની સંખ્યા વધારી આવ્યા હતા—કોરી પી બંને હાથમાં હાથ મીલાવી રસ્તા પર ઉતર્યા. લલિતને પૈસાની દરકારજ ન હતી તેના કંજુસ બાપે જો પ્રથમથી તેને થોડા થોડા પૈસા આપ્યા હોત તો તે કંઈક સારો થાત. પણ એક એક રૂપિયા નાટ ટૂંટવળેલા લલિતના હાથમાં લાખો રૂપિયા આવી પડતાં તે છેક સ્વચ્છંદી અને ઉડાઉ બની ગયો હતો. આવા બેજવાબદાર યુવાનને ખરાબ સોબત થતાં પણ વાર જાગતી નથી. લલિતને મધમાખની પેડે ચુસી ખાનારા અનેક મિત્રો હતા.

“કેમ દોસ્ત ! મુંબઈની મોજ જોઈ ? આજની રાત કેવા રંગરાગમાં પસાર થઈ ?”

“ખરેખર આવી રાત મેં કદી પસાર કરી નથી. પણ સહવારે અથુ દુખતું ન હોત તો સાઈ—”

“ગાંડા !—” જગત હસીને બોલ્યો: “તારું માથું દુઃખે છે કારણ કે તું એકજ જનનો દારૂ પીતો નથી. આન્ડી પછી બ્હીસ્કી ને બ્હીસ્કી પછી રમ એમ ગમે તે જન પીતો ફરે પછી માથું દુખે તેમાં નવાઇ ?”

“હું ઘેર જઈ એક બે કલાક સુષ્પ જઈશ.” લલીને યગાસાં ખાતાં કહ્યું: “તું અગીઆર વાગે મારે ઘેર જમવા આવશે ?”

“કદાચ આવીશ, લલીન ! તે દરમીઆન હું રંગ લઈશ. મારે આ બાજુ એક કામ છે.”

અને મિત્રો પછી જુદા પડ્યા. લલીત ચીકટોરીઆ લઈ સેંડ હસ્સ્ટ રોડ ગયો અને જગતકુમારે બીજી ગાડી બોલાવી ફાઇવરને ગીરગામ જવાનો હુકમ કર્યો.

પ્રીય વાંચનાર, જગતકુમાર જ્ય તે પહેલાં આપણે ગીરગામમાં મ્હાલી ડોશીને ઘેર જઈ પહોંચીએ. મ્હાલી ડોશીની માલીકીનું એક ત્રણ માળનું ઘર ગીરગામ બેકરોડ પર આવેલું હતું. તેમાં મોટે ભાગે વેશ્યાઓ, મવાલીઓ અને પુરીપખોડી વેચનારા ભંખ્યાઓ રહેતા હતા. બીજે માળે મ્હાલી ડોશી રહેતી હતી. એ માળ પર છ ઓરડા હતા. જેમાંના ત્રણમાં મ્હાલી ડોશીની “રેપારી ઓશીસો” આવેલી હતી. બીજા ત્રણમાં તે પોતે રહેતી હતી. આજ મકાનમાં માયાને લાવવામાં આવી હતી, માયા ક્યારની જ્યત થઈ હતી અને નાહી ધોઈ ચોટસો ઓળતી હતી. તે આયનાની સામે એક ખુરશી પર

બેડી હતી પણ તેની હીલચાલ ચારી આપેલા પુતળા જેવીજ હતી. તેની સુંદર કાળી વીરાળ આંખો રડીરડીને જડી ઉતરી ગઈ હતી. તેનો ભવંકર છળ થયો હતો. એ બીચારી નાદાન બાળા સાથે નીચમાં નીચ દગાબાજી ચાલી હતી. મહામદદુસેને તેની સાથે કરેલી મીડી મીડી વાનો તથા મ્હાલી ડોશીની સમજવટને માયાએ ધીકારી કાઢવાથી તેની સાથે નીચ દગો કરીને તેને કલંકીન કરવામાં આવી હતી અને એ નીચ બનાવ વીધે કંઈ લખવા માગતા નથી. એટલુંજ કહેવું પુરતું છે કે એક રાત્રે તેને પાણી સાથે કંઈ કેરી ચીજ પાક દેવામાં આવી હતી જેથી તે બેભાન થઈ પડી હતી. અફસોસ ! એવી બેભાન દશામાં એ બોળી, નિરાધાર અને નિર્દોષ યુવતીનું શિયળ બ્રષ્ટ થયું હતું !

આ પાપી કૃત્ય થયાં પછી ચાર દિવસ વહી ગયા હતા. તે પછી તે બેઆકળી થઈ ગઈ હતી. તેના દુઃખનો-નેના શોકનો પાર નહોતો. પોતાની કરુણ હાલત પર તે વિચાર કરી રહી હતી અને તે હતાશ, નિસ્સહ, બચ્નાશ થઈ ગઈ હતી.

ચોટસો વાળી તે બારી આગળ જઈ ઉભી અને નિરાશ દુઃખી નયને આમતેમ જોઈ રહી. આ વખતે બચ્નાશ મ્હાલી ડોશી તેની પાસે આવી બોલી: “કમ દીકરી ! કેમ છે ? તું શા માટે આવી દુઃખી રહે છે ? તારા શેઠ તને કેટલા આહુ છે તેની તને ખબર છે ? ને તને રાગની રાણી બનાવશે રાણી જરા ડાહી થઈ જ દીકરી !—”

“અસ કરો. મહેરબાની કરી મને ના સતાવે’. ઝો પ્રભુ !”
કહી તે ઝાઝાર રડી પડી.

“છાની રહે માંડી ! છાની રહે. શા માટે તું દુઃખી થાય છે ?
હું તારું કલ્યાણ કરવાજ માગું છું. તું શા માટે નાસી જવા માગે
છે ? શા માટે અહિં તને કેદ કરી રાખવાની અને ફરજ પાડે છે ?
તુ પાછી કંગાળ મરીખીની ખાલીમાં જવા માગે છે ?” ડોશી તેને
પટાવતી બોલી.

“મારી મા ?...” માયા બખડી; “નહિ, નહિ, હવે હું તેને
મારું કાળું મ્હોં બતાવી ચકીશ નહિ, તેના પ્રેમને હું પાત્ર રહી
નથી. ત્રીજીવનને ખાતર પણ હું તેને મારા કલંકથી વાકેફ થવા દેવા
માગતી નથી. એ તાત સાંબળતાંજ તે મરી જશે. નહિ, નહિ, હું
મારી મા પાસે જવાની નથી...મને નિર્દોષ અને નિષ્કલક માનાને
તે મને વહાલથી બેટી પડશે, પણ નહી. મારાથી એ જીવશે નહી.
મારી માનો ખ્યાલ—એને મળવાનો ખ્યાલ મને પામલ કરી નાખશે.”
આટલું કહી એક આરામ ખુરશી પર પડી તે પોકેપોક રડવા લાગી.

“શાંત થા માયા ! હું તારી સાથે અમત્યની વાત કરવા માંગું
છું.” તેના માથા પર હાથ ફેરવતી નીચ મ્હાલી ડોશીએ કહ્યું.

“મને અડક ના—” એકદમ સીંહણ જેવો બરાડો પાડી
માયા ગુસ્સાથી બોલી.

“તું મને દીવાની કરી નાખવા માગે છે ? તું શા માટે મને
સતાવવા આવે છે ? પડતાં પાડું મારવામાં તને એ ઘડીની મોજ

મળે છે? ઓ પ્રભુ ! મને છેલ્લા દશ દીવસમાં કેવા કેવા દુખો ભોગવવા પડ્યા. આ નરકસ્થાનમાંથી મને કોણ છોડાવશે ? આ ભયંકર ઘરમાં પગ મુગતાંજ મારી આંખો પરનો યુરખો પડી ગયો છે અને દુનીયાને તેની બયાનક દશામાં-હું જોઈ શકું છું, એ નીચ, દગાયાજ, પાછુ દુનીયાને હું બોળી સુંદર અને સ્નેહાળ માનતી હતી. પણ નહી. દુનીયામાં મનુષ્યત્વ નથી-દયા નથી ફક્ત છે નીચતા અને દગાયાજ— ડોશીમા ! તમે મને અહીંથી જવા દેશો ? હું તમારો આભાર માનીશ— આશીષ દમશ. હું પ્રભુના કસમથી કહું છું કે જો તમે મને જવા દેશો તો આ સ્થળે મારી સાથે જે દગાયાજ થઈ છે તેની વાત હું કોઇને કહીશ નહી. હું તમને ઉઘાડા પાડીશ નહીં મારી સધળી કથની હું મારા જીવનમાં દાખી દમશ. પણ પ્રભુને ખાતર મને જવા દો. હું તમને માફ કરીશ --હું તમારો આભાર માનીશ. હું ખોળો પાથરી, પગે પડી ગાગી લઉં છું કે મને જવા દો-મને જવા દો-” એક પણ પહેલાંનો મ્હાલી ડોશી તરફનો ધિક્કાર ભુલી જઈ નિરાધાર માયા તેને પગે લાગી.

“ તું ક્યાં જશે દીકરી ?” મીઝજને જેમ તેમ કાપુમાં રાખી મ્હાલી ડોશી બોલી; “તું મુઅઘમાં શી રીતે ગુજરાન કરી શકશે ? તું ભુખે મરશે. ભુખમાં અને ઠંડીમાં મરી જશે. ”

“ અહિં રહેવા કરતાં મોત હજાર દરજ્જે સારું છે...” જુસ્સાથી માયા બોલી; “મને જરા દેવાની હું તમને પગે લાગીને અરજ કરું છું પણ જો તમે નહિં માનશો તો યાદ રાખજો કે આ

શયતાનનુ ચક્ર.

માયા આ નર્કસ્થાનમાંથી છૂટવાને દેવીની
પ્રાર્થના કરવા લાગી. (પા. ૮૧)

બેથી આર્ટ પ્રિન્ટ ગ વક્સ, બલરગેટ, મદ, મુંબઈ.

નીચ નર્કસ્થાનમાંથી નાસી જવા માટે હું આકાશપાતાળ એક કરી નાખીશ.”

“એમ ! તારા માથામાં હજુ આટલી બધી ગાંઠ છે?...” ડોશીનો મીઠાળ ફાટયો: “સાંભળ માયા ! તું નાહક ધમપછાડા કરી રહી છે. તારા જેવી ધણી છોકરી મેં જોધ છે અને તે બધી મારે ઘેર ગરીબ ગાય જેવી થઇ ગઇ છે. એક પણ ચીસ પાડ ને તરતજ તારા સુંદર મ્હોમાં કુચો મારવામાં આવશે. નાસી જવાને એક ડગલું બરશે તો તારા હાથ પર બાંધવામાં આવશે અને તને એક અંધારી કોટડીમાં કેદ કરવામાં આવશે.” આ ઘરમાં નીતી ને પવિત્રતાની વાત કરવાની નથી. તું કેટલી પવિત્ર છે તે હું સારી પેરે જાણું છું.”

“બદમાશ બલા ! હું દગાથી કલંકિત થઇ છું પણ મારો આત્મા નીષ્કલંક છે.”

“એ કોઇ ધર્મના પુતળાને સાંભળાવજો. મારે તારા ઉપદેશની જરૂર નથી.” કહી મ્હાલી ડોશીએ માયાની કામળ મૃણાલ જેવી કાંડી એવા જોસથી પકડી કે માયાથી એક કારમી ચીસ પડાઇ ગઇ.

એજ પળે તે ઓરડાનું બારણું અચાનક ખુલી ગયું અને જગતકુમાર ઓરડામાં ધસી આવ્યો. મ્હાલી ડોશીએ તેને જોતાંજ માયાનો હાથ છોડી દીધો અને તે જગતને જોધ મુઝાઇ ગઇ-જરા ડરી પણ ખરી. માયા એકદમ જગતની પાસે જઇ કર્ણ સ્વરે બોલી:

“ મને બચાવો-બચાવો, આ બદમાસ ડોશીથી મને બચાવો. મારા પર દયા કરો.”

“ આનો અર્થ શો ?” સખત નગરે મ્હાલી ડોશી તરફ જોઈ જગત બોલ્યો.

“ સાહેબ ! આ બદમાસ બલા મને ફસાવી લાવી છે. નીચ દુમાબાજીથી મને કલંકીત કરી હવે તે——”

માયા બબડી.

“ ઓહ ! વાત એટલે સુધી વધી છે ? ગભરા ના. હું તો બચાવીશ, મ્હાલી ડોશી ! ચાલી જ અદ્વિંથી—

“ પથ્થુ આવી રીતે વચ્ચે પડવું—” ડોશી ગથ્થુગથ્થી.

“ કાળું કર તારું—” તે બરાડ્યો અને ડોશી પાસે જઈ ધીમે સ્વરે તેના કાનમાં તેણે કહ્યું : “હું તને આ ઓરડો છોડી જવાનો હુકમ કરું છું. તારા સોગમ યાદ કર.”

આ શબ્દોની વીજળીક અસર થઈ. બદમાસ બલાનું મ્હો મોત જોવું શીકું થઈ ગયું. તેના હોઠ ધ્રુજી ગયા અને તે માયા ને જગત-કુમારને એકલાં છોડી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

મહાલી ડાસી ને મહમદ હુસેન.

મહાલી ડાસીને માયાના ઓરડામાં જગત કુમારને છોડી લાગ્યા-રીથી છોડી ચાલી જવું પડ્યું તે તેથી મનમાં ને મનમાં બળી જમને પોતાના ઓરડામાં ગઈ. તે જગતકુમાર પર વેર લેવાને આતુર બની હતી પણ પોતાનો ગુસ્સો બહાર પાડી શકી નહી તેથી તેના મગ-જની વરાળ ઓર વધી પડી. “ તારા સોગમ યાદ રાખ.” બેદી રીતે, ધીમા સ્વરે પણ સત્તાથી બોલાયલા આ શબ્દોની તેના પર જદ્રુષ અસર થઈ હતી. એ શબ્દોએ તેને ઉપરથી શાન્ત અને તાબેદાર બનાવી દીધી હતી પણ તેના જીગરનો ક્રોધ તેથી ઓછો થયો ન હતો. સંજોગોને લીધે જગતકુમારની આપખુદ સ-તા માનવાની તેને ફરજ પડી. તે સામે થવાની હીમત કરી શકી નહી પણ જગતના હુકમને તાબે થવાની પડેલી જરૂરથી તેના હૃદયનો જવાબામુખી વધુ પ્રજવલીત થયો અને તેની નીરાશામાં વધુ કડવાશ આવી.

તે તેના ઓરડામાં ગઈ તો ત્યાં તેને માટે નવીજ બધા તૈયાર થઈ હતી. તેને જ્ઞેતાંજ એક સોફા પર જેમ તેમ બેસી રહેલો મહ-મદ હુસેન ઉભો થઈ બોલ્યો:

“ કેમ ડાસી ! પેલીનો મીઠાજ ડોકાણે આંખો કે નહી ? હવે તે મારે સત્કાર કરવાને તૈયાર છે કે નહી ?”

“ એ ઝકણ મારા ધરમાં ન આવી હેત તો સાઈ થાત—”
મુઝવણ અને ક્રોધથી લાલ થયલા મ્હોડે મ્હાલી ડોશીએ જવાબ વાળ્યો.

“ તારે તને આજે બસે રૂપિયા મળશે નહિં સમજી ડોશી !”
સખ્ત અવાજે મ્હાલી ડોશી તરફ ડોળા કાઢી મહમ્મદ હુસેન બોલ્યો.
“ મારી વાત સાંભળી લે. અલાર સુધીમાં તેં અનેક આવાં કામો
મારે માટે ખાત્તે ચુનો લગાડતામાં કરી નાખ્યા છે. કદી પણ તને
નિરાશા મળી નહોતી. પણ બ્યારે હું મહોત્સવ શી ચીજ છે તે સમ-
જવા લાગ્યો છું, જે જન્નતની હુર પાછળ હું શયદા થયે છું, ત્યારે
તું મારા તરફ બેઠરકારી બતાવે છે. દશ દિવસથી એ છોકરી આ
મકાનમાં આવી છે. પહેલા છ દિવસ મેં નીકળી આજીજી અને કાક-
ઝુદીમાં ગુમાવ્યા પણ તે માની નહીં. તેણે મને આજો દીધી. મને તેને
છોડી દેવા માટે વિનંતી કરી—તે રોષ કકળી અને આખરે ચાર દિવસ
પહેલાં મારે તેની સાથે નીચ દગલખાજી કરવી પડી. શા માટે ? કારણ
કે તેં મને જુડી ખાત્રી આપી હતી કે તેને ઠેકાણે આવતાં થોડાક
દિવસ જોઈશે. આ બધી વાત અગાઉના બનાવો જેવી નથી. એટલે
મને તારા પર હવે ભરોસો આવતો નથી.”

“ જનાબ ! તમારો આરોપ પાયા વીનાનો છે.” મ્હાલી ડોશી
ઝુસ્સે થઈ બરાડી.

“ નહીં, એ આરોપ તદ્દન સાચો છે. હું તને આજે સાચેસાચી
વાત કહી દઉં છું. મને તારા પર અવિશ્વાસ આવવા લાગ્યો છે અને
યાદ રાખજે કે તારી દગાખાજી માટે હું તને કડકમાં કડક સજા

કરીશ. અત્યાર સુધી મારી લાગવમથી અને મારી મહેરબાનીથી તું તારા નીચ ધધામાં સલામત રહી છે પણ તું મને છેતરે છે એવા મારી ખાત્રી થતાંજ પોલીસ કોનસ્ટેબલોની ફોજ તારા ઘરમાં મહેમાન થઇ આવશે અને તું જોતજોતામાં વગર બાડાની કોટડીમાં ચાંચક મારવા જશે.” મહમદ હુસેનની આ ધમકાની આગ્રાદ અસર થઇ. મહાલી ડોશીના મ્હોં પરનો ગુસ્સો હવામાં ઉડી ગયો અને તેની જગ્યા ખીકની લાગણ્યે લીધી. તેની નજર સામે બચકર પ્રેમખાનું તરવરવા લાગ્યું.

“સાહેબ! સાહેબ! આ શું બોલો છો? તમે મને આવી ધમકા આપશો તો મારું કોણ બેલી બશે? હું સમજાવી સમજાવીને ચાકા જાઉં છતાં એ બદમાશ દુકતી ન સમજે તેમાં મારો શેષ વાંક? હું નેને તમારી સાથે અમનઅમનમાં રહેવાની, ગાડી ઘોડે ફરવાની અને ખામ બગીચાવાળા બંમલામાં મહાલવાની વાત કરું છું ત્યારે તે મારું અપમાન કરે છે-મને માલો દે છે અને કોઈ વાર મને મારવા ધસી આવે છે.”

“ત્યારે મને તેની જાણે જવા દે અને મારી ચાકાકાથી તેને બશ કરવા દે-” આટલું કહી મહમદ તરત ઉભો થયો અને જે ઝોર-ડામાં માથાને રાખવામાં આવી હતી તે તરફ ચાર પાંચ કમળાં ચાલી ગયો.

“નહી નહી ત્યાં ન જતા -” એકદમ તેની પાસે દોડી જઈ તેને હાથ પકડી ડોશી બોલી.

“શું ? તું મને તેની પાસે જવાની ના પાડે છે ? શા માટે ?”
 મ્હાલી ડોશીની આંખમાં તીક્ષ્ણ નજર પડેલી મુસ્સાથી તે બોલ્યો.
 ડોશી થરથર ધુણ રહી હતી. તેની દશા સુડી વચ્ચેના સોપારી જેવી
 હતી. “સમજ્યો ! બદમાશ ડોકરી ! તારી દગાખાણ હું સમજી ગયો !
 તારો દેખાવજ તારી દગાખાણ પુરવાર કરે છે. નહિં. તારે કંઈ બોલ-
 વાની જરૂર નથી. સીધી સાદી વાત છે. જે છોકરીને તું હડીલી અને
 દુરાચલી કહે છે તે અત્યાર આગમચ આ ધરના રીત રીવાજથી એવી
 દેવાઇ ગઇ છે કે અત્યારે પણ તે કોઇ ખીજ શમ્પસ સાથે નાજ
 નખરાં કરી રહી છે. જ્યારે મેં તેને માટે પાણી પેટે પૈસા વેચ્યા હતા
 છતાં તું મને તેની પાસે જવા દેતી નથી તું એમ ધારતી હશે કે
 ખીજ આઠ દહાડા જતાં મારી અધીરાઇ એટલી વધી જશે કે જેથી
 હું તારૂં ધનામ બેવડું કરીને માયાને મેળવવાને ક’મુત્ર ચક્રશ; પણ
 તારી જીભ થાય છે ડોકરી ! મારી અધીરાઇ વધતાં મારી ઉદારતા
 ઘટતી જાય છે સમજ ?” પુનઃ તે માયાના ઓરડા તરફ જવા લાગ્યો.
 પણ મ્હાલી ડોશીએ હાથ જોડી તેને અટકાવ્યો. “નહીં સાહેબ નહીં !
 પ્રજુને ખાતર અત્યારે એ છોકરીના ઓરડામાં ના જતા—”

“ત્યારે ક્યારે જઈ ? મારો ભાગ્યશાળી હરીફ ચાલ્યો જાય ત્યારે ?
 આ છોકરી માટે મેં તને અત્યાર અગાઉ પાચસો રૂપીયા આપ્યા છે—”

“હું તમને હમણાંજ એ રૂપીયા પાછા આપું છું. મારે એક
 પાઠ પણ જોઇતી નથી. તમે મને અન્યાય કરો છો સાહેબ ! આવો,
 આજ પછે તમારા રૂપીઆ લઇ લો—” મ્હાલી ડોશી ડરીને બોલી.

“મને પૈસા નથી જોઈતા. મારે તો તને સગ્ન કરવી છે. મને ના અટકાવ બદમાશ! હું માયાના રૂમમાં જઈશ. એટલુંજ નહીં પણ તેના આશકનાં હાડકા ખાખરાં કરી નાખીશ અને એ બદમાશ છોકરાને પતીવ્રત ધર્મ વીધે એક મોટું બાણયુ સંભળાવીશ!—” મહમદ હુસેન દાંત કચકચાવતો બોલ્યો. ડાશીની હીંમત વટોળીઆમા સપડાયલા વૃક્ષના પાંદડા જેવી થઈ ગઈ.

“મહમદહુસેન! મારા મહેરમાન શેઠ સાહેબ! મેં તમને કદી છેતર્યા નથી. અત્યારે જો તમે તેના ઓગામાં જશો તો તમારું જાનનું જો મથ થશે.” ડાશી ધ્રુજત હોડોએ આટલા શબ્દો જેમતેમ બોલી શકી.

“માયા એકલી મારો જાન લઈ શકે એવી બચકર નથી. હું તે ત અબેગામાંના ચીપીઆ કે સાડીની પીનથી મરી જવાનો નથી ડાશી આ—” મરકરી ઉઠાવતો મહમદ હુસેન બચકર વ્યંગથી બોલ્યો.

“જરા મારી વાત સાંભળી લો. હું તમારી આત્મી કરી આપીશ કે હું તમને છેતરતી નથી. તમારી બધી શક્તિ ખોટી છે. તમે બધા કરતાં મને વધુ પૈસા આપો છો—” ડાશી બોલી.

“હા. પણ માસ કરતાં વધુ પૈસા આપનાર મને તો તેને માફ ગુજામુલ આપી દેતાં તું તારા કસ્ટોમરમાં કાણું પડે એમ નથી. હશે. તારો ખુલાસો સાંભળવાને હું તૈયાર છું. યાદ રાખજો કે હું તારી મોડી મીઠી વાતોથી છેતરવાનો નથી. જો તારી વાતની સત્યતા વિશે

મારી ખાત્રી નહિં થશે તો એક કલાકમાં તું પોલીસને હાથે ગીરફતાર થશે—” આટલું કહી તે ડાશીની સાથે ઓરડામાં ગયો અને એક ખુરશી પર બેસી બોલ્યો:

“ માયા સાથે હમણું કોઈ માણસ છે તેની તું ના પાડે છે ? ”

“ નહિં. હું ના પાડતી નથી. મારાથી ના પડાય તેમ પણ નથી. પણ તે તેનો આશક નથી—તમારો પ્રતિસ્પર્ધી નથી—તમારે તેને હરીફ માનવાની જરૂર નથી—”

“ બદમાશ ડોકરી ! ત્યારે એ સખસ કોણ છે કે જે હમણું મારી માયા સાથે તે ઓરડામાં છુપાયો છે ? તે તેનો આપ છે ? બાપ છે ? સગો છે ?—” મહમ્મદહુસેન ગુસ્સે થઈ અનેક પ્રશ્નો પુછ્યા.

“ નહિં. તે તેનો સગો નથી.” તેનામાં જુદું કહેવાની હિમ્મત નહોતી અને તે તદ્દન સત્ય હકીકત પણ કહી શકે તેમ નહેતું: “એક પળ મારી વાત સાંભળી લો. જે દીવસે માયા આંટરોડ સ્ટેશન પર ઉતરી ત્યારે તમારી સાથે એક મીત્ર હતો—”

“ હા—જગતકુમાર ! વારં તેનું શું ?—”

“ જગતકુમાર માયા પર મોહી પડ્યા છે અને તેમણે મને ચીઠી લખી માયા તેનેજ માટે રાખવાનો તથા તમારી યોજના તોડી નાખવાનો હુકમ કર્યો હતો. મેં તમને છેતર્યો છે ? નહીં આજેજ સહવારે માયાની આગળ હું તમારી પ્રશંસા કરતી હતી ત્યારે જગન

કુમાર એકદમ ઓરડામાં ધસી આવ્યો અને મને બહાર કાઢી મૂકા—” ડાસીએ ખુલાસો કર્યો.

“અજબ જેવી વાત છે. એ જગતકુમાર ઘણો ઉદ્ધત અને ચાલાક માણસ છે પણ તું તારા ઘરની માલીક નથી?”

“નહી! સાહેબ! જેવી ધમકી તમે આપો છો તેવીજ ધમકીનો જગતકુમાર અમલ કરી શકે છે. હું બાઈ માણસ પડી. મારાથી એવા મોટા માણસ સાથે વેર કેમ થાય?”

“એનો નીકાલ હું કરીશ. એ બદમાસ પ્રથમથીજ મને ગમતો ન હોતો. એને હુકમ કરવાની અને દાદા થવાની ટેવ છે પણ હું એને બરાબર સ્વાદ અપાડીશ.” એમ કહી તે માયાના ઓરડા આગળ ગયો અને બારણું ઠોકવા જતો હતો એવામાં મહાલી ડાસીએ તેનો હાથ પકડી તેના કાનમાં કહ્યું; “સાવધાન મહમદહુસેન! એ બદમાસનો બદમાસ છે. તમે ઘણા બહાદુર છો છતાં એની સાથે બાથ બીડતી તે મોતને આમંત્રણ કરવા બરાબર છે.”

મહમદહુસેને પાછા ફરી મહાલી ડાસીનો બચબીત ચહેરો જોયો. તે બહાદુર હતો. આવી ધમકીથી ડરે એવો નહોતો પણ જે બેદખરી રીતે મહાલી ડાસી એ શબ્દો બોલી હતી તેની તેના પર ઊંડી અસર થઈ.

“મહાલી ડાસી! આ બધા ઘોરાળામાં કંઈ કાળો બેદ જણાય છે.” તે ધીમા અવાજે બોલ્યો; “જગતકુમાર કાણ છે કે જેનાથી તું

આટલી બધી ડરે છે ? બોલ, આ વાત ધણીજ ગભીર છે. તું સાચું બોલશે તોજ હું તને જવા દઈશ.”

“સાચી વાત ? કહું ? ઓ રામ ! હું શું કશું ?—” મ્હાલી ડોશીના મનની દશા વિચિત્ર થઈ પડી.

“જહાનમમાં ગયા એ સોગન ! મારે મારી જાત બચાવવીજ જોઈએ—” ડોશી મનમાં બબડી અને મહમદ તરફ જોઈ બોલીઃ “તમે ધારે તો એક કલાકમાં તમારા હરીફને ઉમરખાડી મોકલી શકો—”

“કેવી રીતે ?—”

“જાઓ, પોલીસ સ્ટેશન પર જઈ કોનસ્ટેબલોની એક ટુકડી ભાઈ આવો—એને ગીરફતાર કરવાની જવાબદારી તમારે માથે લેા—”

“તું મને વાતમાં રોકી રાખી મારા હરીફને સલામત છૂટકા જવા દેવા માગે છે” મહમદહુસેન અત્યંત ગુસ્સાથી બોલ્યો.

“નહિ. હું કસમથી કહું છું કે એને ગીરફતાર કરાવવાને હું તૈયાર છું.”

“પણ કયા આરોપ માટે ? ખુન, ચોરી, ફોર્જરી, ધાડ કે શું—”

“ગમે ને—બધા-પહેલા એને પરહેજ થવા દો—એને હાથ કડી પહેરાવો—પછી મને એ કોણ છે તે જાહેર કરવાને માજીસ્ટ્રેટ સમક્ષ બોલાવજો—”

“હમણાંજ કેમ કહી દેતી નથી ?—”

“ નહી. નહી. મારી સલાહ માનો મહમદહુસેન—”

“ જો માણસની વીરૂધ્ધ હું કંઈપણ જાણતો નથી તેને આવી બેદી અને દગાબરી રીતે કેદ કરવો ? તું એકરાર કરે તે પહેલાં તેને શા માટે કેદમાં જોવા માગે છે ?”

“ કારણ કે એને પોલીસને હવાલે કરનાર કોઈ પણ મદદગારને મારી અને બદલો આપવાનું જાહેર થયેલું છે.”

“ હવે મને ચીંતા લાગતી નથી. આ બનવમાંથી મને તેવું પરીણામ આવશે તો હું તારૂં રક્ષણ કરીશ. થોડીજ વારમાં હું કોન-સ્ટેબલોને લઈ આવી પહોંચું છું.”

“ વાર, પણ જો મહાત્મી ડોશી ! હું પોલીસ સ્ટેશન પર નથી જતો. હું ચીડી લખી આપું છું તે લઈ તારા નોકરને ઇનસ્પેક્ટર પાસે મોકલ. સાહેબ મને ઓળખે છે. હું એ મારા બદમાસ હરીફને છટકવાની તક આપવા માગતો નથી. જો એ બદમાસ મારી માયાને લઈ જશે તો હું તેને ફ્રાંસીને માંચડે મોકલીશ—” મહમદહુસેન એક નવો વિચાર આવવાથી બોલ્યો.

“ જેવી તમારી મરજ સાહેબ !” એમ કહી મહાત્મી ડોશી માયાવાળા ઓરડા આગળ ગઈ અને ધીમેથી તે ઓરડાને તાળું મારી થોડીવાર બારણા આગળ કાન માંડી કંઈ ન સંભળાવાથી પાછી પોતાના દિવાનખાનામાં ચાલી આવી.

“ તું તાળું મારી આવી ?”

“હા.”

“તેઓ શી વાતચીત કરે છે?”

“મેં સાંભળવાની કોશિષ કરી પણ એક બોલ પણ સાંભળી શકી નહિ.”

“કંઈ શીકર નહિ.” કહી આવેશમાં ને આવેશમાં મહમ્મદ હુસેન ઓરડામાં આંટા મારવા લાગ્યો. પછી તેણે એક ચીઠ્ઠી લખી અને તે મહાલી ડોશીના નોકરને આપી પોલીસ સ્ટેશન પર રવાના કરી દીધી.

પ્રીય વાંચનાર ! જગતકુમારના રક્ષણમાં પડેલો માયાનું શું થયું ? મહાલી ડોશીએ મહમ્મદ હુસેનની લાગવગથી બોલાવેલી પોલીસે શું કર્યું ? માયાના પ્રેમને માટે ટળવળતા આ બે બચકર હરીફા વચ્ચે કેવો રંગ ઝામ્યો ? ઓરડામાં કેદ પુરાયલાં જગતકુમાર અને માયાની શી વલે થઇ ?

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ભયકર સાહસ.

મહમદ હુસેન અને મહાલી ડોશીને છોડી આપણે હવે માયા અને જગત કુમારની મુલાકાત લઈશું. મહાલી ડોશી ચાલી ગયા પછી જગત કુમારને હાને પોતાનું રક્ષણ થવાથી માયા એટલી બધી આભારવશ થઈ ગઈ કે જે જગત કુમારે તેને પોતાના હાથ પર ઝીંકી લીધી ન હોત તો તે જમીન પર પડી જત. દીવસોના ત્રાસથી ત્રાસી મયલી માયાને જગતકુમાર દેવ જેવો લાગ્યો હતો તેણે માયાને વ્હાલથી ડરેસીંગ ટેબલની નજીકની ખુરસી પર બેસાડી અને તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ તે બાળુની ખુરસી પર બેઠો.

માયાને જે ઓરડામાં રાખવામાં આવી હતી તેમાં વીજાસી સામગ્રીઓ ઓછી હતી છતાં તેનો દેખાવ એક કંગાળ ન હતો. એક આરામ ખુરશી, એક ડરેસીંગ ખુરશી, બે ચાર બેન્ટ વુડની ખુરશીઓ, એક લોખંડો પલંગ વીગેરે ફરનીચર એ ઓરડામાં હતું. માયાની આંખો બંધ હતી. તે મહાલી ડોશીના પંજામાંથી છુટશે એવા ખ્યાલે તે એક રીતે હર્ષ ધેન્વી જેવી થઈ ગઈ હતી. તેની આંખો બંધ અને તે જરા મુશ્કેલીથી દમ લેતી હતી. મહાલી ડોશી સાથેની મારામારીથી એ બીચારી થાકી ગઈ હતી. જગતે એક માટલામાંથી એક ઝાસ ભરી તેને જરા પાણી પાડ્યું. માયા એક છુંટડો પાણી પી ગઈ અને તેનામાં જરા એન આશુ. તેના શીકા ગાત્ર પર

રતાસ આવવા લાગી પછી આસપાસ એક નજર નાખી તે લાગણી પર કાણુ નહી રહેવાથી બચ્યાં પેડે ગેવા લાગી.

જગત કુમાર સ્વસ્થ અને શાંત બેસી રહ્યો. માયાના વીશા-પથી તેની છાતીને એવું દુઃખ થયું હતું કે તેને અગાક ન થયલી લાગણી થવા લાગી. આ યુવાન કન્યા માટે તેના હૃદયમાં ગંભીર શોકજનક લાગણી પેદા થઇ. માયા જીવનથી ચમદાર્થ ગઈ હતી— તેને દગાથી કંઈકિત કરવામાં આવી હતી—જગત કુમાર પોને નીચ, દગાખાજ, અને સ્વચ્છંદ વીશાસી હતો છતાં તેને આ પળે લાગ્યું કે આવી જાદુબરી ખુશ્મરતીવળી રમણી સાથે ધર સંસાર માંડવામાં કેટલો આનંદ હશે ! માયા બ્રહ્મ થઇ છે એવી તેને ખબર હતી છતાં તેના મોહક વદન પર હાજુ એવી નિર્દોષતા અને સરળતા તરવગી રહી હતી કે માયાના ગાલ પર કમળ પત્ર પર જલ ખીંદુ જેવા અશ્રુ ખીંદુ જેમને તેના જીમરમાં કોઇક પ્રત્યગ અનિર્વચનીય ભાવના પેદા થઇ. આટલા પ્રેમથી તેણે આજ સુધી કોઇ પણ રમણીને આહી નહોતી માયાને જોતાંજ “સંસાર” “ધર” “પત્ની” “બચ્યાં” એ નામની કંઈક એમુલ ચીજે દુનીઆમાં છે તેનું તેને બાન આવ્યું.

કેટલીક મીનીટ તે ઓરડામાં મૌન છવાઇ રહ્યું. માયાએ રડી રડીને પોતાની છાતી હલકી કરી અને જગત કુમાર તેને એકી ટસે જોતો બેસી રહ્યો. જગત વધુવાર શાંત રહી શક્યો નહી. તે માયાનો હાથ જાલથી પકડી ચુમી લઇ બેઠ્યો. “જાલી ! હું તને પચાવીશ હું તને આહીશ.”

માયા અમકી તેના વદન પર અગ્નયમી અને ગુસ્સાની ભાવના છવાઈ ગઈ. પણ જગને માન સહીત તેનો હાથ છોડી દીધો. એટલે માયા શાંત થઈ બેઠી:

“મારા તરફની તમારી લાગણી અને વિદારતા માટે હું તમારો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું. ભાઈ ! મહેરબાની કરી આ નફે સ્થાનમ થી હું સત્તામત જગ્યાએ જઈ ત્યાંમુઘો મારું નક્ષત્ર કરજો.”

“હું તમને પાછો મ્હાલી ડોશીના હાથમાં સોંપી જઈશ એવી બીક રાખશો નહીં.” જગત કુમારે જવાબ આપ્યો: “માગ બોલ જરા અયોગ્ય લાગે તો મને મારૂં કરજો પણ હું તમારું કલ્યાણ કરવા માટે ગમે તે કરવાને તૈયાર છું એવી તમને ખાત્રી આપું છું એ સો, તમે આ ઘર છોડી ક્યાં જવા આહો છો ?”

“ઓ રામ ! હું ક્યાં જઈશ ? મારું ક્યાંય પણ ઘર નથી. હું ક્યાં જઈશ ?” માયાને હવેજ ખબર પડી કે તે ઘરઆર વીનાની રખડતી બીખારણુ છે, તે નીરાશ થઈ ગઈ. થોડીક વાર પછી તે બેઠી: “ગમે ત્યાં જઈશ પણ આ ઘરમાંથી મને બહાર લઈ જાઓ. એકદમ આ ભયંકર સ્થળનો ત્યાગ કરો—”

“માયા ! તમારે ગમરાવાની જરા પણ જરૂર નથી,” જગત બોલ્યો.

“તમે મારું નામ જાણો છો ?” અજબ થઈ માયાએ પુછ્યું.

“હા, હું તમારી આખી કથા જાણું છું, તમારા ભાઈ અને માને પણ જાણખું છું.”

“મારી મા ! મારી ગરીબ બહાલી મા !—” માતાનું નામ સાંભળતાંજ કમનસીબ માયા રોવા લાગી: “તેનું શું થયું હતું ? હું મુમ થઇ તે માટે તે શું ધારે છે ?”

“લાલદાસ શેઠના ઘરમાં તેમની સારી સંભાળ લેવાય છે પણ તમારા હરણથી તેમને અત્યંત દુઃખ થયું છે તે વીશે કશો શક નથી જો તમારે તમારી માતા પાસે જવું હોય તો તે માટે અગાઉથી તેમને તૈયાર કરવાની જરૂર છે કારણ કે અચાનક હર્ષ અને અન્યાયના આવેશથી કદાચ તેમની તબીયત પર માડી અસર થશે.”

“નહી, નહી, એ બધા માણસને ઘેર જવાની મારામાં હિમત નથી. તેમના સવાલોના મારાથી જવાબ અપાશે નહી. મારું કલંક છુપાવવાની મારામાં ચાલાકી નથી, લાલદાસ શેઠને એક દીકરી છે અને હું તેની સખી થવાને લાયક રહી નથી. ઓહ ! હું કેવી હતી અને કેવી થઇ ગઇ ? મારો કંઇ વાંક નથી છતાં દુનીઆ મને નિર્દોષ માનવાની નથી. ઓ રામ હું પાગલ થઇ જઇશ.”

“માયા ! પ્રભુને ખાતર શાંત થાઓ, મારી વાત સાંભળો—”

“પહેલાં આ ઘર છોડી ચાલો.”

“સંતુર કરો જરા થોભી જાઓ. હું છું ત્યાં સુધી તમારો વાક માળ પણ થવાનો નથી. તમારા રક્ષણ માટે હું મારો જીવ આપવા તૈયાર છું.” એમ કહી તેણે પોતાના કોટના ખીસામાંથી એ નાની પીસ્તોલો કાઢી ટેબલ પર મુકી. માયા એ ખુની સત્રો જોઇ ધ્રુશું

મધ પશુ તેની આંખોમાં જગત કુમાર માટે આભારની લાગણી સ્પષ્ટ જણાતી હતી.

“માયા ! મુઓ, હું તમારે માટે શુ કરવા માગું છું તે સાંભળી લો. અહીંથી નીકળ્યા પછી હું તમને મારી માલીકીના એક નાના ઘરમાં લઇ જઇશ જ્યાં મારી દાસી તમારી સંભાળ રાખશે. તમે જ્યાંસુધી એ મકાનમાં રહેો ત્યાં સુધી હું ત્યાં રહીશ નહીં. પછી હું તમારી માતાને મળીશ અને ધીમે ધીમે બધી વાતથી તેમને માહી-તમાર કરીશ. લાલદાસ શેઠના કુટુંબને કે તમારા બાઇને કંઇપણ ખર્ચ ન પડે તેની હું કાળજી રાખીશ અને પછી તમારી મા તમને મારા ઘરમાં મળે એવી ગોઠવણુ કરીશ. તમારો તમારી મા સાથે મેળાપ થયા પછી તમને યોગ્ય લાગે તેટલો વખત મારા ઘરમાં ખુશીથી રહેજો.”

આ શબ્દો એવા સરલ ભાવે બોલાયા, માયા રહે તેટલો વખત પોતાના ઘરમાં નહીં રહેવાની જગતની ઇચ્છા એટલી બધી માનભરી ગણ્યું અને માયાના બાઈ તથા લાલદાસનાં કુટુંબથી તેના કથંકની ખીના છુપાવવાની તેની કાળજીએ માયા પર એટલી બધી અસર કરી કે તે આ ઉદાર અને બહાદુર યુવાનને અંતરમાં આશીષ આપવા લાગી. નહીં, એથી પણ વીશેષ ! જગતના વર્તને માયાપર જુદીજ અસર કરી. તે આ યુવાનને અજબ લાગણીથી જોવા લાગી. તેના હૃદયના તાર ઝંચુઝંચુવા લાગ્યા અને એ અનીર્વાચ્ય ભાવે જગત માટે અવીશ્વાસ કે શંકાની લાગણી તદ્દન નાશુદ કરી નાખી.

“તમારી ઉદાર મદદ માટે હું કે મારી મા તમને કદી પણ બહેલો આપી શકીએ તેમ નથી, પણ પ્રભુની કૃપા——”

“પુરતી છે.” જમતે વાક્ય પુરું કર્યું : “અલો, માયા ! મારો હાથ પકડો. આ ઘરમાંથી આપણે પસાર થઈશું ત્યારે તમે જોઈ શકશો કે તમારું કોઈ નામ દઈ શકે તેમ નથી.”

“જરા ઉભા રહો. હું હમણાં તમારી સાથે આવું છું.” ફરીથી જરા મગજ ચક્રગતું ભાગવાથી માયા બોલી. તે આરામ ખુરશી પર બેસીને જોસથી માથું દાબવા લાગી. તેના મગજમાં જે ભાગણીઓનું પુર આવ્યું હતું તે દાબી દેવાની તે કોશિષ કરી રહી હતી. એ બચકર સ્થાનમાંથી નાસી જઈ, પોતાનું કલંક ખુલ્લું કર્યા વીના પોતાની માતાને મળવાનો ખ્યાલ તથા જગત કુમારના મૃદસ્થ જેવા વર્તનથી તેને થયેલો આનંદ માયાને અસ્થીર કરી નાખવા માટે પુરતો હતો. ઑટરોડ રોશન પર તેની સાથે થયેલો દગો, પહેલા દીવસની મ્હાલી ડોશીની મહેમાનગીરી, તેની માતાનો વીયોગ, મહમ્મદ હુસેનની પ્રેમ ચાચના અને આખરે બળકાર, મ્હાલી ડોશીની અનેકવીધ સતામણી અને આખરે જગત કુમારને હાથે થનારો બચાવ—આ સર્વ બનાવો સીનેમાના પટની પેઠે માયાની નજર આગળથી પસાર થવા લાગ્યા. તે ગુપ્તગુપ્ત બેસી રહી. જગતે તેને શાંત બેસી રહેવા દીધી. માયા નીચી નજર કરી બેઠી હતી. એ વખતે તેના કંઠ પર અબળ મોહકતા આવી હતી અને જગત અબળ બાવથી તેની સુંદર દેહમુર્તિ જોઈ રહ્યો હતો.

આખરે તે જરા હસીને ઉભી થઈ અને જગત તરફ જોઈ બોલીઃ
“હું તમને વીલંબ કરી રહી છું તેથી તમારી ધીંગળ ખુટી ગઈ હશે.
પણ મને એવી ભયંકર આકૃત ખમવી પડી છે કે બચાવનો વીચાર
પણ મને થેલી ગાંડી કરી નાખે છે. ચાલો ચાલો, હવે આપણે આ
નર્કભૂવનને પ્રણામ કરીએ.”

આટલું કહી માયાએ પોતાનાં વસ્ત્રો સુવ્યવસ્થીત કર્યા અને
વદન પર આનંદની છટા લાવી તે જગત સાથે જવાને તૈયાર થઈ.
જગતે તેનો હાથ પકડ્યો. એ કામળ કમળ ઢાંડી જેવો હાથ પકડતાંજ
જગતનું હૃદય પરવશ બની ગયું. તેણે આ યુવતીને ગમે તે ભોજે
બચાવવાનો નીશ્ચય કર્યો. માયાને લઈ તે દાર તરફ ગયો અને અંદ-
રની કડી ખોલી. દાર ઠોકતાંજ તે આગળથી બંધ કરેલું જણાયું. જગ-
તની આંખ ગુસ્સાથી લાલ થઈ ગઈ. માયા ભયથી ધ્રુણ રહી.

“કંઈ દગાબાજી જણાય છે. પણ કંઈ શીકર નહી. આપણે નાસી
જઈશું. હવે પ્રભુને ખાતર હીમ્મત રાખો કેમકે હવે તમારા હીમ્મતની
મને જરૂર છે.”

“તમે મારી ચીંતા ન કરો. નીરાશા મને બળ આપશે.” માયાએ
જવાબ આપ્યોઃ “પણ તમે શું કરવા માગો છો? આપણે કેવી રીતે
નાસી શકીશું?”

“આ બારીમાંથી—” જગત બોલ્યો અને તેણે જેમ બને તેમ
ઓછો અવાજ થવા દઈને બારી ઉઘાડી અને બારીમાંથી નીચી નજર
કરી ધરનો પાછળનો ભાગ તપાસી જોયો.

“આ તો મોતનો મામલો છે. જે અહીંથી નાસી જવાનું હોત તો તમે મને અહીં જ્યાં ન પામત-” માયા પગથી માથા સુધી ધ્રુજીને બોલી.

“ચુપ રહો. માયા ! ચુપ રહો. ખારી આગળ મોટેથી વાન કરવામાં જોખમ છે આપણી સામે ઢગો રમાયો છે આપણે ગમે તે બોલે નાસી છુટવું જોઈએ.” જગત બોલ્યો.

અમે અગાઉ જણાવી ગયા છીએ કે મ્હાલી ડોશીનાં ઘરમાં માયાની ઝોરડી ખીજે માળે આવેલી હતી. ઘરના પાછલા ભાગમાં તેની ખારી પડતી હતી. મકાન ત્રણ માળનું હતું પણ પહેલાં બે માળ જેટલો ત્રીજો માળ ઉંચો નહોતો. ખીજા માળની ખારીમાંથી નીચે કુદી પડવાનું કામ જોખમભર્યું હતું. નીચે પત્થરની ફરસ બધી હતી એટલે એ સાહસમાં મોતના ભય સીવાય જગતને ખીજું કંઈ જણાયું નહીં. વળી આજુબાજુ અનેક ઘરો આવેલાં હતાં એટલે ત્યાંથી નાસી છુટતાં પણ પકડાઈ જવાનો સભવ હતો. નીચે ઉતરીને બચી જવું અશક્ય હતું. જગતે આ બધી ખીનાનો એક પળમાં વિચાર કરી નાખ્યો. પછી તેણે ઉંચે નજર કરી અને બાહોશ મણિતશાસ્ત્રી પેડે એક પળમાં મણુત્રી કરી નાખી. ખારીથી બે શીટ દુર દિવાલ પર પાણીનો નળ હતો અને તે છેક છાપરાં સુધી ચઢાવવામાં આવ્યો હતો. અમે કહી ગયા છીએ કે પહેલાં બે માળ કરતાં ત્રીજો માળ નીચો હતો. બાએ આઠ દશ શીટ ઉંચાઈ પર છાપરાં હતું. જગતને મણુત્રી કરતાં જણાયું કે નીચે ઉતરવા કરતાં છાપરાં પર ચઢીને નાસી જવાનું શક્ય છે. આ ઠરાવ પર

તેના જોવો અદમાસ આપે તો આમલો કેટલો બયંકર હશે તે સહે-
લાથી સમજી શકાશે.

નાચેથી છાપરાં સુધી નળ હતો અને તે પર ચઢીને જગત
છાપરાપર ચઢવા માગતો હતો. તેને માટે એ કામ સહેલ હતું પણ
માયાનું શું ? શું તે એ મરીબ યુવતીને અહાલો ડોશને અને મહામહા
હુસેનના પંજામાં છોડી ચાલ્યો જાય ? નહિં, તેણે માયાને સાથે લઈ
જવાની પણ ચોજના ધડી હતી. તેણે માયા સાથે ધીમે સ્વરે કેટલીક
વાતચીત કરી તેને ધટતી સુચનાઓ આપી. માયા બધું કરવાને તૈયાર
થઈ. તે છેલ્લે પાટલે બેસી હતી. આ નીચ નકં છુલ્લનમાં રહેવાં કરતાં
તે યમરાજના દુતને બેટાને આતુર હતી.

એક પણ પણ મુમાવાય તેમ નહોતું. જમતે તરતજ પોતાની
બયંકર ચોજનાનો અમલ કરવાની તૈયારી કરવા માંડી. બંને મોત
જીવતની પરિસ્થિતીમાંથી પસાર થતાં હતાં પણ જગતના વલન પર
બય કે આવેશનું નામ નિશાન નહોતું. તેની હિંમત અને સજવ-
સુચકતા અસાધારણ હતી.

તરતજ તેણે ખીજાના પરની ચાદર કાઢી તેને બે બામમાં ચીરી
નાખી અને બંનેને જોશથી બાંધી એક મજબુત દોરકું બનાવ્યું. આ
કામ બે મીનીટમાં તેણે પનાવ્યું. પછી એક છેડે તેણે માયાની કમરની
આસપાસ બાંધ્યો અને બીજે છેડે પોતાના હાથમાં લઈ તે માયાની
સાથે ધીમે ધીમે નળી પાછપ મુઠ્ઠી પહોંચ્યો. માયા ત્યાંજ પાછપ
પકડી ઉભી રહી. સપાટામંથ જમન પાછપ પરથી ઉપર છાપરા પર

ચઢી ગયો. માયા આ બહાદુર યુવાનની હિમ્મત ચકિત નયને જોઈ રહી. તે જાણતી હતી કે આ બચકર સાહસ તેનેજ મારે ખેડવામાં આવ્યું છે.

“ હિમ્મત રાખ-માયા-હિમ્મત રાખ—” છાપરા પર જતાં જતાં જગત આટલું બોલ્યો. સારે નસીબે છાપરાં ઢળાણવાળું નહીં પણ સપાટ હતું એટલે ઉપર જઈ જગત સહેલાઈથી ઉભો રહી શક્યો તેના હાથમાં ચાદરના દોરડાનો બીજો છેડો હતો.

યોજના એવી હતી કે જગતકુમાર માયાની કમ્બર બાંધી ઉપર છાપરા પર ચાલ્યો જય પછી તેણે માયાને ઉપર ખેંચી લેવી. આ સાહસ જેવું તેવું નહોતું. જગત સમતોલપણું ગુમાવી ખેસે, કર્મ-સંજોગે માયાની કમ્બરે બાંધેલી ચાદર તુટી જય અથવા જગત તેને ઉપર ખેંચતાં થાકી જય તો બંને નીચે તુટી પડી મોતને હવાલે થવાનો ભય હતો. સીનેમાની શ્રીલક્ષ્મીમાં આવા દીલ ધુન્નવનારા બનાવો તે કદાચ જોયા હશે વાંચનાર! પણ આ પ્રસંગ તેથી પણ ભયકર હતો. જગતે શું કર્યું? માયા સલામતીથી છાપરાં પર જઈ શકી કે નહિં? તેઓ કેવી રીતે નાસી છુટ્યાં? મહમ્મદ હુસેન, પોલીસ અને મહાલી ડાશીએ બંનેને પકડવાને કેવાં કેવાં પગલાં ભર્યાં?

પ્રકરણ ૧૩ મું.

જાસી છુટ્યાં !

માયાને જન્મત કુમારે સલામતીથી છાપરાં પર ખેંચી લીધી તે સમયે એ નિરાધાર બાળાએ તેનો મનમાં કેવો આભાર માન્યો હતો તેનું વણુન થઈ શકે તેમ નથી. છાપરાં પર પુમતાંજ તે હિંમત હારી મઠી અને એકદમ બેમાન થઈ મઠી. સારે નસીમે છાપરાં ઢાળતું નહિ હોસથી તે બચી ગઈ; નહિં તે જન્મતની સંપૂર્ણ મહેનત પાણીમાં મળત.

જન્મતની મુઠવણુનો પાર રહ્યો નહીં. પણ તે નીરાશાને નમતું આપે તેવો માણસ નહોતો. આસપાસના ઘરમાંથી તેને કાંઈ જુએ નહીં તે માટે તે છાપરાં પર લાંબો સુધ મર્યો અને માયાને તપાસવા લાગ્યો. માયા દમ લેતી હતી. જન્મતને એવો બચ લાગ્યો હતો કે રખેને તે હાટું ફેલ થવાથી મરણ પામી હોય! માયાની નાડી મંદમંદ ચાલતી હતી. થોડી વારમાંજ તેણે પોતાની બંધ બાંધે ઉઘાડી અને આ પછે જન્મત તેને સુખી લેવાનું પ્રસાદન દાખી શક્યો નહીં. માયા જરા શરમાઈ પણ ગુસ્સે થઈ નહિં. તે એવા અચકર સંજોગોમાં મુકાઈ હતી કે તે ગુસ્સે થઈ પણ ન શકી.

“ડર ના બહાલી ! ડર ના.” જન્મત બોલ્યો: “એક પગ પણ મુખવસાની નથી. આપણા દુસ્મનો આપણી પાછળ પડ્યા છે.”

“પણુ તે તમને શું કરવાના છે?” માયા બોલી. તે બીચારીને ખબર નહોતી કે જગત માયાને ખાતરજ નહીં પણ પોતાની સલામતીને ખાતર પણ નાસી જવા માગતો હતો.

“નહીં, નહીં, મને કંઈ બય નથી. પણ ચાલ ઉતાવળ કર. પેટે ચાલીને આપણે આ છાપરા પરથી બીજા કોઈ ઘરની અગાસીમાં ઉતરવું પડશે.”

“ને અગાસી નહી હોય તો?”

“તો પછી જોઈ લેવાશે. મોટી મુશ્કેલી છાપરા પર આવવાનીજ હતી.” જગત બોલ્યો.

જગતના જવાબે માયાની બીક નાણુદ કરી. જગત બય શી ચીજ છે તે જાણુનોજ નહોતો. તેને માયાની બીક હતી. જં ગે આ કટાકટીની વખતે હીમ્મત હારી એસે તો આખી બાજી ધુળમાં મળવાનો ભય હતો અને તેથી માયાને હીમ્મતવાન બનાવવાની જરૂર હતી.

તેણે મ્હાલી ડોશીની દગાબાજીનો પુરો ખ્યાલ કરી લીધો જે પહે તેણે બારણાં બંધ જોયા ત્યારથી તે સમજી ગયો હતો કે પોલીશને બોલાવવામાં આવી છે અને પોલીસ આવી લાગતાં તે માયા સાથે ક્યાંથી નાસી ગયો હતો તે માલુમ પડતાં લાગવાની વાર નથી. તે એ પણ જાણુતો હતો કે પોલીસ આવતાં છાપરા પરથી બીજા મકાનમાં જઈ નાસી જવામાં તેને ઘણીજ મુશ્કેલી નડશે. છતાં તે મોત જીવતની રમત રમી નાખવાને પ્રખર નિશ્ચય કરી બેઠો હતો.

બન્ને પેટે ચાલીને છાપરાં પરથી આગળ વધવા લાગ્યા. જગત માયાને માયાળુ શબ્દો કહી હિમ્મત આપતો હતો અને માયાનું તેના તરફનું માન વધતું જતું હતું. સંજોગોને લીધે કેટલીક વાર એવું બને છે કે અરધા કલાકના ટુંક સમયમાં બે જીગરો પરસ્પર એવા આકર્ષાય છે કે જેવું આકર્ષણ બીજા સંજોગોમાં વરસો સુધી થતું નથી.

આખરે તેઓ મકાનને નાકે આવ્યા. જગતે આસપાસ નજર કરી અને તેના વદન પર હાસ્ય ફરક્યું. બાજુના મકાનના છાપરા પર જગાનું બન્ને માટે સરળ હતું અને ત્યાંથી એ મકાનની અગા-સીમાં ઉતરી શકાય તેમ હતું.

“આપણે બચ્યાં. પ્રભુનો આભાર !” ધીમેથી બીજા છાપરા પર માયાને લઇ જઇ જગત બોલ્યો.

બન્ને બાજુના મકાનમાંની અગાશીમા ગયાં. એ અગાશી આગ-ળના એક ઓરડાનું એક દાર ખુલ્લું જ હતું. જગત જરા પણ શર-માયા વીના માયાની સાથે તેમાં દાખલ થઇ ગયો. ઓરડામાં એક તરફ સ્ત્રી કંઇ સીવતી હતી. જગત અને માયાની શકમદ ચાલ જોઇ તે કંઇ ન બોલી. ઉઘડી હતી. તે સમજ કે આ બે આશકમાશુક કંઇ મુશ્કેલીમાં લાગે છે. માયા પાસે જઇ તે બહાલથી બોલી. “બહેન! શું છે ? હું તમને શી રીતે મદદ કરું ? તમે દુઃખી લાગો છો ?”

“હા, બહેન ! મારા જેવી દુઃખી કોઈ નહી હોય.”

“નહીં જુદેન! મુંબઈમાં ાઇ પણ સ્ત્રી મારા જેટલી કંગાળ અને દુઃખી નથી.” સરલા બોલી.

વાંચનાર, આ સરલા કોઇજ નહીં પણ લલીતકુમારના દગાબાજ પ્રેમનો ભોગ થઇ પડેલી વીધવા હતી કે જેની સાથે તને અગાઉ પીછાન થઇ ગઇ છે.

“હું મારી કહાણી કહી તમને વીલંબ કરવા માગતી નથી. બોલો, તમારે માટે હું શું કરું?” સરલા ઉભયતી મુસ્કેલી જોઇ બેલી.

“આ ઘરમાંથી બહાર જવાનો રસ્તો તો ગીરગામ બેક રોડ પર પડતો હશે. એ સિવાય મકાનમાંથી બહાર જવાનો બીજો કોઈ રસ્તો છે?” જગતે પુછ્યું.

“નહીં.”

“તારે તો અમારું આવી બન્યું. અમારી પાછળ પોલીસ પડી છે.”

“પણ તમે વેષ બદલી નાખોને!—” અજબ સમયસુચકતા વાપરી સરલા બોલી. આ વીચાર જગતને સોનાના મુલનો લાગ્યો.

“લો, મારી મા ને મારા કપડાં તમે બન્ને જણ પહેરી લો.”

જરા પણ વીચાર કર્યા વીના જગતે સ્ત્રીનો વેષ ધારણ કર્યો. માયાએ પણ વસ્ત્રો બદલી નાખ્યાં અને બન્ને કાઠીયાવાડી સ્ત્રીનો પોષાક પહેરી ધ્રુંધટા તાણી તૈયાર થયાં.

“ આજે રાતે અમે તમારાં વસ્ત્રો પાછાં મોકલીશું.” જગત સરલાના હાથમાં બસો રૂપિયાની નોટો મુકી બોલ્યો.

“ બાઈ ! મને બદલો જોઈતો નથી. લો—આ પૈસા—”

“ નહીં, મહેરબાની કરી એટલી નજીવી ભેટ સ્વીકારો.” જગત બોલ્યો.

“ લો બહેન, લો !” માયા બોલી.

તરતજ બન્ને મકાનમાંથી બહાર નીકળી ગયાં. નીચે જતાંજ જગતે એક વીકટોરીઆ બોલાવી અને બન્ને ગાડીમાં બેસી ગયાં. શું તેઓ સલામત છટકી ગયા ? નહીં, પોલીસ અમલદારોએ આખા મહોલ્લામાં ચાંપતી નજર રાખી હતી. જગતે ક્ષીનો વેષ પહેર્યો હતો. માયાએ છુલ્લો તાણી મ્હોં છુપાવ્યું હતું છતાં એક અમલદારને કંઈક શક થયો. જગતે વીકટોરીઆ દોડાવી મુકવાનો હુકમ કર્યો...પણ ?

પ્રકરણ ૧૪ મું.

પોલીસને થાપ.

જગત માયાને લઈ મારની ગાડીએ નાસી ગયો. એક પળ પણ શુભાવવાની નહોતી, ગાડીવાળો પણ આ વિચિત્ર માણસના હુકમને નાખે થયો. સ્ત્રીના પોષાકમાં પણ જગનની મુદ્રો ગાડીવાળો જોઈ ગયો હતો. ગાડીનો ઘોડો પાણીદાર હતો એટલે રસ્તે ચાલતાં માણસોના પરવા કર્યા વિના, જગને આપવા કહેલી બક્ષીસની લલચે ડાઘવરે પવનવેગે ગાડી હાંકી મેલી. માથા થરથર ઝુલ્લ રહી હતી. જગત જેમ બને તેમ જલદી સલામત થવા માગતો હતો પણ કુદરત તેમની સામે રહી હતી. મહાલી ડોશી અને મહમ્મદહુસેને તેમને આબાદ સપડાવ્યા હતા. બંને મહાલી ડોશીના ઘરમાંથી નહાસી ગયાં છે એરી ખમર મળતાંજ પોલીસે રસ્તામાં ચારે બાજુએ પહોંચે મુકી દીધો હતો. સરલાના ઘરમાંથી સ્ત્રી વેષ ધારણ કરી જગત માયા સાથે બહાર નીકળી ગાડીમાં બેઠો તેજ પળે એક પોલીસ અમલદારની તેના પર નજર પડી હતી. તરતજ આઠ પોલીસ અમલદારો એક મોટરમાં ગોઠવાયા અને જગતની વીક્ટોરીઆની પાછળ મોટર દોડાવી મુકી. પુરવેએ મોટર પાછળ પડી. જગને વીક્ટોરીઆની પાછળનો પડદો ઉઘો કરી મોટર આવતી જોઈ. “ જો આ મોટરને પાછળ નાખે તો સો રૂપિયા ધનામ-” તેણે ગાડીવાળાને કહ્યું. ગાડીવાળાના હાથમાં વીજળી આવી. તેણે પાણીદાર ઘોડાને ચામુક મારી પવનવેગી બનાવી

મેલ્યો, પણ કલાકે સાઠ માઇલની ઝડપે આવતી મોટરને એક ઘોડો શી રીતે પહોંચી શકે ? મોટરે ગાડીને પકડી પાડી અને એક અમલદારે ગાડીવાળાને કરડા સ્વરે હુકમ કર્યો:

“ ઉભી રાખ ગાડી-નહી તો માર્યો જશે.”

ગાડીવાળો ગભરાયો. જગત મુઝાયો. તે સમજી ગયો કે હવે કંઈ દરતો નથી. ડ્રાઇવરે ગાડી ઉભી રાખી. મોટરની ગતી પણ ધીમી પડી હતી. ગાડી ઉભી રહેતાંજ આંટોઆંટ પોલીસ અમલદારો કુદી પડ્યા અને તેઓએ જગતકુમારને પકડી લીધો. માયાની દશા દયા-જનક થઈ પડી. તે છુટે મ્હોડે રડી પડી.

“ તું હીમ્મત રાખ માયા ! તને કંઈ થવાનું નથી.” જગતે માયાને હીમ્મત આપી.

“ મહેરબાની કરી આ બાઈને સલામત જગ્યાએ લઈ જાઓ.” તેણે પોલીસ અમલદારને વીનંતી કરી. માયાને મોટરમાં બેસાડવામાં આવી અને એક અમલદાર તેની સાથે રવાના થઈ ગયો.

“ વેલ દોરતો ! તમે જીત્યા—હું હાર્યો. પણ જો તમે બહાદુર લડવૈયા હો તો મને આશા છે કે હું હમણાં જ મહેરબાની માગવાનો છું તેની તમે ના પાડશો નહીં.” જગતે માયા ગયા પછી અમલદારને કહ્યું,

“ શું છે ? ” કોન્સ્ટેબલેનો સરદાર બોલ્યો. તેનો કદાવર બાંધી બીમ જેવો હતો.

“પહેલું તો એ કે આ બાયડીનો વેષ મને શોભતો નથી. તમ સમજી શકશો કે મારા જેવા જવાન માટે આ પોષાક યોગ્ય નથી. માટે મહેરબાની કરી મને કપડાં બદલવા માટે કોઈ દુકાને લઈ જાઓ. બીજું આ ધમાલમાં હું ઘણોજ તરસ્યો થયો છું. મને લાગે છે કે એદાદ બારમાં જઈ આપણે બધા જરા ગળું છાંટી આવીએ તેમાં તમને કંઈ વાંધો નહીં હોય—”

“મી० ટીશીન ! તમે શું કહો છો ?” ઇન્સ્પેક્ટર મી० રોબર્ટ સરદારને પુછ્યું. તે બાટલીની વાત સાંભળી પાણી પાણી થઈ ગયો હતો.

“વેલ,—” ટીશીને કહ્યું: “આ ગૃહસ્થને ખરચે જરા લહેર ઉડાવવામાં મને કંઈ હાની જણાતી નથી. વળી યોગ્ય કપડાં બદલવાની એની અરજ પણ વાજબી છે.”

આ શબ્દો ઉચ્ચારતાંજ આખું સરખસ ફોરાસ રોડપરના એક બાર તરફ ચાલ્યું. અત્રે કહેવાની જરૂર છે કે ગીરગામથી જગતની માડી ફોરાસ રોડ સુધી જઈ પુખી હતી અને મોટરે તેને ત્યાંજ પકડી પાડી હતી. વળી અંગ્રેજ અમલદારો સાથે જગતે અંગ્રેજીમાં વાતચીત કરી હતી તે પણ અત્રે નોંધવાની જરૂર છે.

આખું સરખસ એક પીઠામાં ગયું આ પીઠું આબરૂદાર માણસોનું નહોતું. અમે જે સમયની વાત કરીએ છીએ તે સમયે આ પીઠામાં હમેશાં મવાલીઓનો અડડો જામેજો રહેતો. પીઠાવાળાએ ભોંયતળીએ જગા રાખી હતી નેટલુંજ નહીં પણ પહેલા માળપર નાના

નાના ઓરડા પથ્થુ ધરાકો માટે તૈયાર રાખ્યા હતા. આખું સરવસ માળ પર એક ઓરડામાં જઈ ગોઠવાયું. તરતજ પીઠાનો બડારી ત્યાં આવી પુગ્યો અને જગતનો પહેરવેશ જોઈ ખડખડ હસી પડ્યો.

“ચુપ રહો.” મીઠા દીશીન બરાડયો અને બંડારીની જીભ સીવાઈ ગઈ. જગતે સાડી કાઢીને ફૂંકી દીધી એટલે બંડારી તેને નમીનમીને સલામ બરવા લાગ્યો કેમકે જગતનું ખમીશ અને પાટલુન અતી કીમતી છે એવી તેની તરતજ ખાત્રી થઈ ગઈ. વળી જગતે રીબનના જાકીટપર સોનાનો છેડો લટકાવ્યો હતો અને સોનાના બટનો ખમીશ અને જાકીટમાં ચકચકી રહ્યાં હતાં. તે પરથી બડારી સમજી ગયો કે આ ખાલદાર ધરાક છે જગત જાણીજોઈને પોલીસ અમલદારોની વચ્ચેવચ્ચ જઈને બેઠો. તે નાસી જવાનો લેશ માત્ર ધરાદો રાખતો નથી એવી છાપ પાડવાની તેની મરજી હતી.

“બંડારી! આ વીશ રૂપિયા લે અને ગમે તે કાપડીયાની દુકાને તારા માથુસને મોકલી એક હાફકોટ ને બેંગસોર ટોપી મંગાવી લે અને તારે ત્યાં જ ઉંચામાં ઉંચો દારૂ હોય તેની ચાર બાટલી મોકલી આપ.”

“બેસેક એન્ડ વ્હાઇટના બાટલી મોકલું સાહેબ !” બંડારીએ પુછ્યું.

“હા.” જગત બોલ્યો.

“ખાવાનું શું મોકલું ?”

“કટલેસ ક્યાં જ હોય તે મોકલ.” જગતે કહ્યું અને આ ઉદાર મહરજની નવાબી જોઈ પોલીસ અમલદારો ખુશખુશ થઈ ગયા.

જગતની સાથે સાત અમલદારો હતા. તેમાં બે કોન્સ્ટેબલો અને ઇન્સ-
પેક્ટર અમેજો હતા. બાકીના ચાર મરાઠા કોન્સ્ટેબલો હતા. મીં
ટીરીનના હુકમથી બે જણ બારી તરફ બીરાબ્યા ટીરીન જગતની
બાજુમાં બેઠો ને બોલ્યો. “ સાહેબ ! અમે સારવાનીના પગલાં લઇએ
તો ગુરુસે ના થતા કારણ કે અમને ખમર આપનારે ખાત્રી આપી
છે કે તમારી ગીરફતારી આ શહેરના ઇતીહાસમાં અગત્યની ગણાશે.”

“ મારી આવી સરસ સેવા બખતનાર કાણુ છે ને તમે કહી
શકશો ?” બેદરકારીથી જગતે પુછ્યું.

“ કાલે માણસેટ આગળ કેસ નીકળશે એટલે તમે બધું જાણી
શકશો છતાં મને કહેવામાં કંઈ વાંધો નથી. મીં મહમ્મદહુસેન અને
મહાલી ડોશીએ અમને ખમર આપી હતી અને જરૂરીસ ઓફ ધી
પીસ મીં મહમ્મદહુસેને સમજાવી જવાબદારી પોતાને માથે લીધી હતી.”
ટીરીને કહ્યું.

“ ત્યારે તમારી પાસે વોરંટ નથી મીં ટીરીન ! વળી મારી
સામે શાનો આરોપ છે તે પણ તમે જાણ્યતા નહી હો.”

“ નહી સાહેબ ! અમારે મારનેદમે બધું કામ કરવાનું હતું.
અમને તરતજ રવાના કરવામાં આવ્યા હતા. મહમ્મદહુસેને અમને
ખાત્રી આપી કે એક ઘણોજ બદમાસ ગુનેહગાર મહાલી ડોશીના
ઘરમાં છુપાયેલો છે. અમે ત્યાં આવ્યા ત્યારે તો તમે છુ થઇ ગયા
હતા. તમે એ છોકરી સાથે છાપરાંપર ચઢી નાસી ગયા તે માટે હું
તમને અબીનદન આપું છું. તમે બહાદુર માણસ છો અને તમારા

જેવાને સતાવવાનું મને ગમતું નથી. હું જોલના પખેરાંઓને લાંબા વખતથી ઓળખું છું. તમે તેવા લાગતા નથી. પણ મહમ્મદકુસેને અમને વારંવાર ખાત્રી આપી કે તમે દુષ્ટમાંદુષ્ટ શયતાનના સાથી છો ત્યારે અમને લાચારીથી તમારી પાછળ પડવું પડ્યું. બાકીની વાત તમે જાણો છે—”

દીરીને વાત પુરી કરી અને ભંડારી દાર અને સોડાની બાટલીઓ લઈ આવ્યો. જગને જાને બધાના પ્યાલા ભર્યા અને એક બીજાની સલામતી લેવાવા માંડી. પ્લેક એન્ડ બ્લાઇટના બપોળે પેગ પેટમાં જતાં બધાની આખમાં મસ્તી અને ખુમારી આવી. જગત ખુબ સાવધાનાથી પીનો હતો. મ્હો કટાણું કરી તે બોલ્યો: “મીં રાખટં ! આ ઓરડામાં કેવી ખરાબ વા આવે છે ! મરમી પણ કેટલી પડે છે ? મહેરબાની કરી બારી કિંધડી નાખોને !—”

રાખટં બંને બારીઓ કિંધડી નાખી.

“ થેંકયુ !—”

પુનઃ પ્યાલા ભરાયા થોડીવારમાં પીકાંચાળાનો નોકર કોટ ને ટોપી લઈ આવ્યો. જગને તે પહેરી લીધાં ને નોકરને એક રૂપિયો બક્ષીસ આપી રવાના કર્યો.

“મીં દીરીન ! આ તમારી સલામતી !—” જગત બોલ્યો. “હું આજ રાખું છું કે હું તમારી સામે થયો તે માટે તમે મારા પર ગુસ્સો નહી રાખો.”

“જરા પથ્ય નહી. એમને એવું જોવાની ટેવ પડી અમ છે. વળી તમે મદમ્બ પેટે વર્તો છો એટલે મારે કંઈજ ફરીચ્છાદ કરવાની નથી.”

“વાત એમ છે કે હું પેલી છોકરીને મદમ્બદ હુસેન ને મ્હાલી ડોશીના પંડામાંથી એડાવવા માગતો હતો. જો તેમ ન હોત તો હું તમારી સામે ન ચાત. કારણ કે મારી સામે કંઈ આરોપ મુકી શકાય એમ છેજ નહી. મારી પાસેથી પેલી યુવતીને મેળવવા માટે એ ભેડાએ કાવતરું કર્યું છે.”

“જો એમ હોય તો તમે માણસોટ આગળ બધો ખુલાસો કરી સહેલાઈથી છુટા થઈ શકશો. અમે તો લામાર છીએ. તમે જાણો છો કે મદમ્બદ હુસેન જે. પી. છે. વળી માણસોટના મીત્ર છે એટલે તેમની વાત માન્ય વીના અમારો છુટકોજ નહોતો.”

“હું તમને ઠપકા આપતો નથી.” જગત બોલ્યો અને તેણે પુનઃ પ્યાલા ભર્યા.

જગતે પોલીસને વધુ દારૂ પાવાની માંગણી કરી પણ મી० ટીડીને આગ્રા દર્યક અવાજે ના પાડી. આ સમયે બપોરના બે વાગવા આવ્યા હતા.

“હવે મને આવતી કાલ સુધી ક્યાં લઈ જવા માંગો છો ?” જગત બોલ્યો. “તમે મને જામીનપર છોડી શકશો ? જો તેમ હોય તો મારા મીત્રો સર પ્રતાપસિંગ જામીનદારનો પુત્ર મી० સમરસિંહ જાણીતા લખપતી મી० લલીતકુમાર, પ્રખ્યાત મીલ માલિક મી० લાલદાસ જેવા જામીનો આપવાને તૈયાર છું.

“હું દીક્ષીતર છું કે મારાથી જમીન લઈ શકાય તેમ નથી સાહેબ !” દીક્ષીને જવાબ આપ્યો: “તમને કાચી કેદમાં રાખવા પડશે તેથી મને દીક્ષીતરી થાય છે પણ મહમ્મદ કુસેને જે વાત કરી છે તે જોતાં તમારા પર આવતી કાલે એવા બચકર આરોપો મુકવામાં આવશે કે જેવા આરોપ માટે જમીન લેવાની અમને સત્તા નથી.”

.જમતના કપાળ પર ફરચલી વળી.

“જો એમજ હોય તો મારે આજની રાત વગર આક્રમી કોટડી-માંજ કાઢવી પડશે છતાં તમે અહીંથી જતી વખતે ગાડી તો બોલાવશોને ? આવા મોટા રસાલા સાથે મારી સવારી તમે રસ્તા પરથી લઈ જાઓ તે મને પસંદ નથી.” જગત હસ્યો.

“એમાં કંઈ વાંધો નથી. હું પોતેજ ગાડી બોલાવવાનો હતો.”

એક માણસ ગાડી બોલાવવા ગયો જગત પુરશી પરથી ઉમો થયો પણ તરતજ દીક્ષીતના ઇસારાથી બે માણસો બારી આગળ જઈ ઉભા. જગતે તે જોવાની ફરકારજ ન હોય એવો દેખાવ કર્યો તેની આંખો ને કાનો ખુલ્લા હતા તેનું મગજ નાસી જવાની યોજના ધડી રજૂ હતું. થોડીજ પળમાં તેને લાગ્યું કે ગાડી બરાબર બારીની નીચે ઉભી રહી હશે. તેણે પોલીસને થાપ આપવાનો નીશ્ચય કર્યો હતો.

“આલો દોસ્તો—હવે અહીંથી આપણે વીદાય થઈએ.” ગાડી બોલાવવા ગયેલો માણસ આવતાં તે બોલ્યો.

“તમે ત્રણ જણ આગળ આલો—આ મહત્ત્વ તેમની પાછળ રહેશે ને હું પીઞ્ઞ ત્રણ છેલ્લા રહીશું.” દીક્ષીને ઓડંર કર્યો.

“તમે તદન લશ્કરી માણસ લાગે છે.” જગતે ટકોર કરી.

“હું એકાદ વધ લશ્કરમાં નોકરી કરી આંખો છું પશુ મને લશ્કર કરતાં પોલીસ સર્વિસ વધારે ગમે છે.”

આ પળે ત્રણ કોન્સ્ટેબલો બારણાની બહાર નીકળી ગયા હતા જગત બારણાના ઉપર આગળ હતો દીશીન તેની પાસે અને બીજા ત્રણ તેની પાછળ હતા.

“વેલ મીં દીશીન !—” તેણે મ્હો ફેરવી મીં દીશીન અને તેની જાણના બે જણ તરફ નજર કરી કહ્યું. “તમને આ યુની-ફોર્મ ધણેજ શોભે છે—” એક પળ તે દીશીનના કદાવર શરીર પર પ્રસંશાની નજરે જોઇ રહ્યો પશુ બીજા પળે તે વીકર્યો. તેની આંખો ભયંકર થઈ ગઇ અને દીશીનના પેટમાં એક મુકકા મારી વીજળીક વેગે બારી આગળ જઈ તે આમાદ નીચે ઉભેલી ગાડી પર કુદી પડ્યો અને બીજા પળે રસ્તાની આબુની ગલીમાંથી જઇ લઇને નાસી ગયો.

આ બધું આંખના પલકારામાં બની ગયું. અજાયબી, અસ્પષ્ટ અને ભયની લાગણીથી કોન્સ્ટેબલો ખુમા ખુમ કરી રહ્યાં. દીશીન ટેબલ સાથે અથડાકને નીચે પડ્યો હતો તેણે જગતની પુઠ પકડવાનો હુકમ કર્યો. ત્રણ કોન્સ્ટેબલો દાદર ઉતરી નીચે જાય તે પહેલાં તો જગત છુ થઇ ગયો. હતો.

“પકડો-ચોર-ચોર—” ની ખુમોં પડી રહી. કોન્સ્ટેબલો ગલીમાં દોડ્યા. જગતને ગલીને નાકે બે જણો પકડ્યો. “પકડો—” કોન્સ્ટે-

બંધોએ ખુમ પાડી. પણ ખીજીજ પળે બંને જણને જમીન દોસ્ત કરી જગત આગળ વધ્યો.

આ લતામાં “ પકડો-ચોર-ચોર-” ની ખુમો સાધારણ હોય છે. તે એક ગલી છોડી ખીજી ગલીમાં ગયો અને પોતેજ “ ચોર ચોર ” ની ખુમો મારવા લાગ્યો, દુકાનદારો દુકાનપર અને સાક્ષીના માથુસો પારી પર બેગા થઈ ડોકાયાં કરવા લાગ્યા, કેટલાકોએ જગતને આંકો ગણી કાઢ્યો.

તે જીવ લઈને નાહો. તેનામાં અવની ગતી આવી. તે દોડતો નહોતો પણ ઉડતો હતો. તેના પગ જમીનને બાએજ અડતા હોય એવું જણાતું હતું. આખરે તે એક એવી ગલીમાં ગયો કે જ્યાં ચોરોજ વસતા હતા. તરતજ તેણે ચોરોની દીલસોજ મેળવી લીધી. “ પોલીસ પોલીસ ” ની તેણે ખુમો પાડી. પાછળ કોન્સ્ટેબલો આવતા હતા. ચોરોના નીવાસ સ્થાનમાં પોલીસ કોને ગમે ! અનેક બદમાસો લાઠી લઈ બહાર નીકળી પડ્યા અને જગતની પાછળ આવતા કોન્સ્ટેબલો સાથે આ બદમાસો સાથે મારામારી થઈ. કોન્સ્ટેબલો પોતાનો બચાવ કરવા રોકાયા. મવાલીઓ અને પોલીસ વચ્ચે બચકર મારામારી ચાલી અને જગત એ તકનો લાભ લઈ પોલ થઈ ગયો.

x

x

x

જે કોન્સ્ટેબલ સાથાને લઈ ગયો હતો તે તેને કમનશીએ મક-મદ હુસેન પાસેજ લઈ ગયો. મહમદ હુસેને કોન્સ્ટેબલને ઉંધું ચતું

સમજવી રજ આપી અને માયા પાછી મ્હાલી ડોરીના કબજામાં જઈ પડી.

ટીસીનના હાથમાંથી જમત આબાદ છટકી ગયો તેથી તેને એવી ક્ષરમ ઉપજ કે તેણે આ બનાવ ઉપરી અમલદારોથી છતોજ રાખ્યો. બધા કોન્ટેમ્પોને બરતરફ થવાની બીક લાગી હતી તેથી તેઓ એક પછી કોઈ કોઈ પાસે બોલ્યા નહીં એટલે પીકાં આમળથી જમતને નાસી જતો જેનારા મવાલીઓ અને રાહદારીઓ શીવાય આ બનાવની કોઈને ખબર પડી નહીં.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

બે મહીના પછી.

આગલા પ્રકરણમાં વર્ણવેલા જનાવ પછી બે મહીના વહી ગયા.

પ્રીય વાંચનાર, આપણે હવે પેલા કંબુસ લખપતીના દીકરા લલીત કુમારની મુલાકાત લઈએ. તેના જાપના મરણ પછી લલીતે પોતાના મકાનને આદશાહી ઠાકરી શણગારી દીધું હતું. મકાનની આસપાસ તેણે સુંદર બગીચો બનાવ્યો હતો અને “ મહાન રપોર્ટસમેન ” ગણાવા ઉપરાંત અનેક ગાનારીઓનો તે પેટ્રન બન્યો હતો; અનેક નટીઓનો આશય થયો હતો અને અનેક ખુશામદીઆ દોરતો તેને મધમાખની પેઠે ચુસી રહ્યા હતા.

પોતાના બેબી દીવાનખાનામાં એક ફોર્કીંગ ચેર પર પડી તે હવાના સીમાર પી રહ્યો હતો. એવામાં એક માણસ અંદર આવ્યો અને સલામ કરી ઉભો રહ્યો. તેણે બાંધો કદાવર અને મ્હોં બીહા-મણું હતું. તેની આંખો ખુની અને કામી જણાતી હતી. કુંકમાં તે પમથી માથા સુધી બદમાસીથી ભરેલો હતો.

“ તમારું નામ ? ”

“ મારું નામ ભીમભાઈ—” તે બોલ્યો. “ તમારી ફાઈના દીકરા મી. સમરસીંહે આ ચીઠી આપી અને મોકલ્યો છે.” કહી તેણે લલીતને ચીઠી આપી

“એસો—”

ભીમભાઈને ખુરશીપર બેસવાનું કહી લલીત સમરસીંહની ચીડી વાંચવા લાગ્યો:—

પ્રીય લલીત,

આ ચીડી લાવનારા ગ્રહસ્થ મી૦ ભીમભાઈ આપણા જેવા ગ્રહ-
સ્થોને વારંવાર અતી ઉપયોગી થઈ પડે એવા છે. તેમના ગુણોનો
પાર નથી. તે ધંધા યુદ્ધમાં બાહોશ છે, ગમે તેની સાથે વગર કારણે
લડવાને તૈયાર રહે છે, પોલીસને ડરાવી શકે છે અને ગમે તે છોક-
રીને તેના માઆપની નજર આગળ ઉપાડી લઈ જઈ શકે છે. આટલી
બધી લાયકાતો એકજ માણસમાં જવલ્લેજ હોય છે. મારે તને કહે-
વાની જરૂર નથી કે એ તદ્દન “પ્રમાણીક” છે. દુનીયાદારીમાં એનો
અર્થ એ થાય છે કે પોતાના માલીકને રાજી રાખવા માટે પૈસાને
ખાતર એ ગમે તે કરવાને તૈયાર થશે. વળી એ વિશ્વાસ પાત્ર છે.
એટલે જ્યાં સુધી તમારા ગજવામાં પૈસા હશે ત્યાં સુધી તમારી સેવા
બજવવા માટે શયતાન પાસે જતાં પશુ ડરે એવો નથી. તને એ
કોઈવાર કામ લાગશે એમ ધારી તેને તારી પાસે મોકલ્યો છે.

“તારું કેમ ચાલે છે! હું ધારું છું કે મેં તને દુનીયાની
મોજમજલ અને રંગરાગમાં પાવરધો કરી દીધો છે એટલે તું ખુબ
અમન અમન છિડાવતોજ હોઈશ. લલીત યાદ રાખજે કે આખી
દુનીયા અને દુનીયાના ખાલી ખીસાના મવાલીઓ આપણી બે બડીની
મોજ માટેજ સરજ્યા છે. હું તને એક બે દીવસમાં મળાશ,

હાલમાં હું બહુ બહાર નીકળી શકતો નથી કારણ કે મારે ગળે બલા વળગી છે. હું પખવાડીઆમાં જેમ તેમ કુરસદ મેળવીને લીલા સાથે ઘેર જવું છું. છતાં એ બડબડ કર્યા કરે છે! મને એ પુતળું જરા પણ ગમતું નથી.

પેલા જગતનું શું થયું? એ લહેરીલાલો એ મહીનાથી મારી નજરે પડ્યો નથી. વળી મહમ્મદહુસેન પણ હમણાં આપણી કપ-નીમાંથી ગુલ થઇ ગયો છે તારી સાથે લહેર કરવા જવાને હું ઘણો આતુર થઇ રહ્યો છું.

લી૦ સ્નેહાધીન,

સમરસિંહ.

શ્રીમંત બહમાસ—સફેદ સાહ્યામાં છુપાયલા સેતનો કેવા હોય તેનો આબાદ ચીતાર આપતી ઉપલી ચીડી પર ટીકા કરવાની કંઈ જરૂર નથી. લલીત બીમબાઇની પીછાન થવાથી ખુશ થઇ બોલ્યો, “બીમબાઇ, સમરસિંહ તમારા ઘણાજ વખાણ કરે છે તેથી હું ઘણો ખુશ છું પણ હમણાં તમારી કસોટી કરવા જેવું કંઈ કામ મારી પાસ નથી.”

“કોઇ દુસ્મનને છુપી રીતે જહન્નમમાં મોકલવાનો નથી.”

“નહી હમણાં કોઇ નથી. પણ હું હંમેશાં માફ કામ તમનેજ સોંપીશ હાલમાં તમારા ખર્ચ માટે આ પચાસ રૂપીઆ લઇ જાઓ.”

બીમબાઇએ પચાસ રૂપીઆની નોટો ગળવામાં નાખી અને લલીતને સલામ કરી ચાલતો થયો. તેને ગયાને બાગ્યેજ પાંચ

મીનીટ થઇ હશે એટલામાં જગત દીવાનખાનામાં આવી ઉભો રહ્યો, લલ્લીત તેને બેટી પડ્યો. જગતના કપડાં મેલાં ધેલાં હતાં. તેના વાળ વીખરાઇ ગયા હતા અને તે ચીંતામસ્ત હતો. લલ્લીત કંઇક અન્ય-ખીથી તેના તરફ જોઇ રહ્યો.

“તું બહુ બદલાઇ ગયો છે, જમત !-” લલ્લીત લામણીથી બોલ્યો.

“હા. હું બદલાઇ ગયો છું. આપણે બે મહીના પર પેલી લુચ્ચી જાનને સાંથી રહવારે છુટા પડ્યા ત્યારથી હું ભારી ચીંતામાં પડ્યો છું.”

“મને યાદ છે. તે દીવસે તું જમવા આવવાનો હતો પણ ત્યાર પછી ખીલકુલ આન્યોજ નહી. હમણાંજ સમરસીંહની મને મીડી મળી તેમાં તે તને યાદ કરે છે.”

“હશે હમણાં મારી વાત સાંભળ જ્યારથી આપણે છુટા પડ્યા ત્યારથી હું મુંબઇ છોડી ગયો હતો. બે મહીના સુધી હું અહીંથી તહીં ને તહીંથી અહીં રખડ્યો. પણ હવે એમાં સાર નથી.”

“એમ કરવામાં તારો હેતુ શો હતો ?”

“હું એક યુવતીની શોધ કરતો હતો જેને તું સારી પંહે ઝાળાયે છે.”

“કોણ ? પેલી માયા !-”

“હા-”

“વલસાડની એ સુદરીએ તને પાગલ બનાવ્યો લાગે છે.”

“એને માટે હું જાન આપવા તૃપ્તિ મારું છું. લલ્લીત ! એક થાંત્ર તરીકે મારું કામ કરશે ?”

“જરૂર મારી તીજેરી.—”

“મને પદસાની જરૂર નથી—” જમત વચ્ચે બોલ્યો.

“ત્યારે ?”

“સાંભળ.” લલિતની નજીક પુરશી લઈ જઈ તે બોલ્યો: “મારે તને પ્રથમ જણાવવું જોઈએ કે મહમ્મદ હુસેન અને પેલી બદમાશ ડોસી મ્હાલી માયાને પાછી ઉપાડી ગયાં છે અને હવે તેને ક્યાં રાખવામાં આવી છે તે શોધી કાઢવાને હું છેલ્લા બે મહીનાથી માથું પટકી રહ્યો છું. હું વેપ બદલીને મહમ્મદના સુરતના ધરની તપાસ કરી આવ્યો પણ માયા ત્યાં નથી. વળી માયાને ક્યાંએ લીધા પછી મ્હાલી કે મહમ્મદ સુરતમાં જણાયા નથી. મહમ્મદે વાતમાં જે જે જગ્યાએ જવાની વાત કરી હતી તે બધી જગ્યાએ હું જઈ આવ્યો છું પણ વ્યર્થ ! મહ રાને હું મુંબઈ આવ્યો અને એક માણસ મારફતે મહમ્મદના ડુંગરીપરના મકાનમાં ખચર કાઢતાં મને જણાવું છે કે તે પણ મહ કાબેજ મુંબઈ આવ્યો છે.”

“અભયગ્રી ! સમરસીંહ મહમ્મદને પણ માફ કરતો હતો.” લલિત બોલ્યો “મારા કરતાં બે ત્રણ કલાક વહેલો આવ્યો હતો—” જમતે શરૂ કર્યું.

“હવે જેમ બને તેમ જલદી મહમ્મદને મળીને, તેને કંઈ પણ શક ન જાય તેમ, માયાનું શું થયું તે ક્યાં છે, હુકામાં માયા વીધે જેટલી ખચર મળે તેટલી તારે લઈ આવવાની છે. તું સમજી ગયો?”

“બરાબર, હું વચન આપું છું કે એ કામ હું આપ્યાદ પાર પાડીશ. ખીજું કંઈ છે?”

“હા, તારે મહમ્મદ સાથે વાતમાંને વાતમાં મારું નામ લેવું અને મારે માટે તે શું ધારે છે તે જાણી લેવું. મારે તેનો અભીપ્રાય જાણવાની આ સમયે બહુજી જરૂર છે. વળી મને કહ્યા પહેલાં તારે મહમ્મદ સાથે જે કંઈ વાત થાય તે કાઢને પણ કહેવી નહીં એવું હું વચન માંગું છું.”

“હું તૈયાર છું.”

“વાત એમ છે કે મહમ્મદને મારે માટે કેટલાક ધીક્કાર પાત્ર શક ઉપજ્યા છે અને તે મારે જાણવાથી જરૂર છે.”

“હું આજેજ એને કોઈ જહાને મળવા જઈશ. પણ તું ક્યારે મળશે?”

“હું તને રાત્રે ૯ થી ૧૦ ની વચ્ચે અહીંજ મળીશ. યાદ રાખજે લલીત, કંઈ પણ જુલ ન કરતો.”

“તેની તું ચીંતા ન કર, પણ જગત ! તું માયાપર અજાન મોહીત થયેલો લાગે છે !-” કહી લલીત હસ્યો.

“હા. આજ સુધી કોઈ રમણીએ મારા પર એવી અસર કરી નહોતી.”

લલીતે શું કયું ? જગતે માયાની શોધ કરી ? માયા ક્યાં ગઈ ? જગતે ખીજાં શા શા પરાક્રમે ક્યાં ?

પ્રકરણ ૧૬ મું.

માખમાર વકીલ.

લલીતને મહમ્મદહુસેન પાસે જવાની સુચના કરી જગત પ્હાર નીકળ્યો અને એક વીક્ટોરીઆમાં બેસી, ગાડીવાલાને કોટમાં જવાનો હુકમ કર્યો. ગાડીમાં બેસી તે વીચાર કરવા લાગ્યો: “લલીત પાસેથી હું એ કામ કાઢવા માંગુ છું. જો એ જરા ચાલાકીથી કામ લેશે તો મહમ્મદહુસેન પાસેથી માયાને લગતી ખતર સરલતાથી મેળવી શકશે અને એ મીયાંબાઇ મારે માટે શું ધારે છે તે પણ જણાશે એટલે ‘મ્હાલી’ ડોશીએ મને દગો દીધો છે કે નહીં અને દગો દીધો હોય તો કેટલા પ્રમાણમાં તે જણાઇ આવશે. પણ-પણ-જો મહમ્મદને વધુ ખતર મળી દશે તો એનું આવી બનશે ! મારા છુપા બેદમાં મથું મારવા માટે એને બચાંકર સજા ખમવી પડશે-અને પેલી બદમાસ ડોશી ! જો એને બચાંકર સજા કરવાની ફરજ પડશે તો મને જરા દુઃખ થશે. એ ધણીજ--ધણીજ ઉપયોગી છે પણ એણે મારા ને એના લાભોજ સમાન ગણવા જોઈશે.”

થોડીવારમાં ગાડી કોટમાં બેંક સ્ટ્રીટમાં આવી પહોંચી, અને જગતકુમાર ગાડીમાંથી ઉતરી એક જરીપુરાણા ધરના પહેલા માળ પર ગયો, માળપરના એક ઓરડાની દીવાલપર “મી. એસ. બી. પટેલ, બી. એ. એલ. એલ. બી. વકીલ, હાઇકોર્ટ” એવું ગંદ પાટીયું લગાવેલું હતું. જગત સીધું મી. એસ. પટેલની ઓરીસમાં ગયો.

“ જોહ ! મીં જગતકુમાર-તમે ?” મહામહેનતે પોટીયું પુરે કરતો તે કણ્ઠથી વકીલ જગતને જોઇ ખુશાલીમાં આવી જઇ તેને જનસથી રોકઢેંડ કરતો બોલ્યો. તે માખમાર વકીલ હતો. કોર્ટમાં પ્રેક્ટીસ કરવાની તરફી તેને જવદમેજ લેવી પડતી. બોકોના દસ્તાવેજો લખી આપીને કેં ધરની દલાલી કરીને તે ગુજરાન કરતો હતો તેની ઉમર ૫૫-૬૦ વરસની હતી. એક દાલતુ ટેબલ સીવાય ઓરડામાં બેચાર ખુરસી અને વકીલ સાહેબની ટેબલ સીવાય બીજી કંઈ ફરનીયર નહોતું. કારકુનની હસ્તી આખા ઓરડામાં કયાંય જણાતી નથી. ટેબલ પર લાલ દોરીથી બાંધેલા કેટલાંક કાગળો પડ્યાં હતાં.

“ તમે અને મરી ગયેલો ધાર્યો હશે ?” જગત ખુરસી પર બેસી હસીને બોલ્યો.

“ નહી, નહી. તમે અને મળ્યાજ નહી એટલે જરા ચીંતા ઉપજ હતી. તમે બે મહીને મળ્યા—ખરૂં ?”

“ હા. હવે કહો, સેન્ટ્રલ બેંકની બેંકની પાછળનું મકાન મળી શકશે કે નહી ?”

“ હા, હા, જરૂર મળશે. મેં તેના માલીકને સમજાવી સમજાવીને થોભાવી રાખ્યો છે, નવા નવા, ખ્હાના બતાવી મેં તેને વેચાણ કરવા દીધું નથી. પથુ-પથુ હજી તમે એ સોદા કરવા માગો છો ? તમારી પાસે—” વકીલ જરા અચકચો.

“ પૈસા છે ? એમજને ! ધરવાળો કેટલા માગે છે ?”

“ તમે જાણો છો કે એ મકાન સાંચા વખતથી વેચવાને જાહેર કાઢ્યું છે અને તેના માલીકને પૈસા જોઈએ છે. હું એને વારં-વાર મળી આવ્યો. દરેક વખતે યોડુ યોડું ઓછું કરાવતો આવ્યો અને હવે તેને—પણ મીં જગતકુમાર ! એટલી મોટી રકમ તમે ક્યાંથી લાવવાના હતા ?”

“ તમારે તેની થી પંચાત છે ?” તે વ્રહ્મ વકીલના મ્હો પર તીક્ષ્ણ નજર ફેંકી જગત ગુરસાથી બોલ્યો.

“ કંઈ નહીં સાહેબ ! કંઈ નહીં. ફક્ત—”

“ ફક્ત એ કે મારો પોષાક આજે જરા મેલો છે—એ કંઈ ગરીબીની નીશાની નથી. મારી પરીક્ષા પોષાક પરથી નથી કરવાની, બોલો, એ ધર માટે એનો માલીક કેટલા માગે છે ?”

“ ૩૦૦૦૦ રૂપિયા રોકડા—” વકીલ બોલ્યો અને આગુરતાથી પોતાના કુળનું ડાચું જોવા લાગ્યો.

“ મારે કયુલ છે એને લખી મોકલો. નહીં, તમે જાતેજ જઈને મળો ને જેમ બને તેમ જલદી સાદું પુરું કરો.” જગતે કહ્યું.

“ શું ? તમે ખરેખર ધર લેવા માગો છો ?”

“ હા હા”

“ તમારે-તમારે આપણે હવે પૈસાદાર થઈશું” ખુશાલીથી બંને હાથની હથેલી ધસતો વકીલ બોલ્યો. “ જુઓ મીં જગતકુમાર ! એ યોજના અસલ મારી હતી. તમને આપણા કરારની મંજૂર છે કે ?

અરધો અરધો બાગ ! મીં જગતકુમાર ! અરધો અરધો બાગ ! તમે મને છેતરશો તો નહીને ? વરસો સુધી મેં એ યોજના સફળ કરવાને મહેનત કરી છે મને હવે ધરડે ધડપણ તમે મને દગો ના દેતા, મને વચન આપો—”

“નોનસેન્સ ! મીં પટેલ ! આવી બચ્ચા સહી વાત ના કરો.”

“વેલ, વેલ, મીં જગતકુમાર ! ગુસ્સે ના થાઓ. મારા પર દયા રાખજો વરસો થયાં મેં ગરીબી જોઈ છે, હું ધણોજ દુઃખી માણસ છું. જે દીવસે મેં શ્રીમતોના હથીઆર થવાનું કામ કમુલ કર્યું એ કમનસીબ દીવસ પછી મેં કદી સુખ જોયું નથી, પણ હું આડી વાત પર ઉતરી પડ્યો. હું થું બોલું છું તેનું મને જ્ઞાન નથી. હું તમને ખુશ લગાડવા માગતો નથી. હું ગાંડો થઈ ગયો છું. એકદમ શ્રીમંત થઈ જવાની આશાથી મારું મગજ ચકરાઈ ગયું છે. હા ! વરસો થયાં મેં એ યોજનાનો વિચાર કર્યો હતો અને હવે તેનો અમલ થશે મકાનોના પ્લાન દોરવા, કેવી રીતે—”

“જુઓ મીં વકીલ ! મરદ બનો ને હીન્મત રાખો—” જગતે તેની વાત અટકાવી કહ્યું, “ગરીબીને કંમાલ્યત હવેથી તમારાથી દુર નાસી જશે આપણો સાહસ પાર પડે ત્યાંસુધી તમને મોહતાજ ન રહેવું પડે તેની હું કાળજી રાખીશ. લો આ બસો રૂપીઆ હમણાં રાખો તમે જોઈ શકશો કે હું તમારી સાથે ન્યાયથી વર્તવા માંગું છું” કહી જગતે ટેબલ પર સો સોની એ નોટ મુકી.

“અમો રૂપીયા ! મહીનાઓ થયા મેં એટલી રકમ જોઈ નથી. મારા બધા કુળો મને છોડી ગયા છે મને કલાર્ક રાખવો પણ પરવડતો નથી. મીં જગતકુમાર ! હું ઘણોજ કંગાળ માણસ છું.”

“હવે મુદ્દાની વાત પર અવો, પેલા મકાનના માલીકને મળવામાં ઢીલ ના કરતા. મીલકત મારા નામ પર ચઢાવવાનું ખત તૈયાર થતાંજ બધા રૂપીયા રોકડા આપવામાં આવશે. ચાલો, સાહેબજી !” જગત ઉડ્યો. વકીલે તેનો આભાર માની પાછી શેઠઠેડ કરી અને જગત તેની ઓશીમમાંથી બહાર નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

પીઠાંમાં કાવતરું.

પરેલમાં લાલદાસ શેઠની મીલની બાગીચામાં આવેલા પીઠાંના ઘડીઆળમાં બેના ટકોરા થયા. છોટું મીલમાંથી છુપી રીતે નાસી જઇ પીઠાંમાં દાખલ થયો અને એક ટેબલ પર બેસી ગણગણ્યોઃ “નખખોદ જાય એ સાળા ઓવરસીઅરનું ! મારા પર હમણાં એ બારીક નજર રાખે છે મારે હવે જલદીથી લાલદાસ કાકાને પ્રણામ કરવા પડશે. જો જગમોહન જલદી નહીં મળે—”

એજ પળે તેના કાને કોઇના હાથનો અવાજ સંભળાયોઃ અને જે શખસની તે કામને ડોળે રાહ જોતો હતો તેજ તેની સામે આવી ઉભો રહ્યો. જગમોહનના મ્હો પર થોભીઆ હતા. તેની મુઠ્ઠો મોટી હતી અને તેણે કાળો કોટ પહેર્યો હતો.

“ઓહ ! તમે આવ્યા ! મારા જનોજીગર દોસ્ત ! તમને મળવાને હું કેટલો આતુર હતો તે માફ જ મન જાણે છે. તમે આટલો વખત ક્યાં હતા ? હું તો ધારતો તો કે તમારા પર કંઈ બસા આવી કે શું ?” છોટું આતુર સ્વરે બોલ્યો.

જગમોહને ખુરસી પર બેસી જવાબ આપ્યો. “કામસર મને મુંબઈથી દુર જવું પડ્યું હતું અને ત્યાં મારી ધારણા કરતાં મારે વધુ વખત રહેવું પડ્યું હતું—”

“તમને ખબર છે કે તમારા હુકમ પ્રમાણે હજી સુધી લાલ-દાસની નોકરીમાં ગેહતા મને કેટલો ત્રાસ વેઠવો પડ્યો છે ? મને દીક્ષા અપાઇ ત્યારે એક બે અઠવાડીઆ મારે નોકરીમાં રહેવાની શરત હતી-પણ એ વાતને લગભગ બે મહીના થઇ ગયા—”

“જરા ધીરજ ધર, છોટુ—” જગમોહન તે આળસુ જવાનને પટાવતો બોલ્યો. “તું મારા કલ્યા પ્રમાણે ચાલ્યો તેવી હું ઘણો ખુશી થયો છું. ખાત્રી રાખ કે હું તારું કલ્યાણ કરવાનો નીશ્ચય કરી બેઠો છું. આજ સુધી મેં તને લાલદાસની નોકરી શા માટે રાખ્યો છે તે હું તને આવતી કાલે રાતે બતાવીશ.”

“આવતી કાલે રાતે ?”

“હા-કાલે રાત્રે—” “જગમોહન બોલ્યો. “પહેલાં દાર મંગાવવા દે. હું તને પીતાં પીતાં બધી વાત કરીશ.”

તરતજ બેઠેક એન્ડ વ્હાઇટની એક પાઇન્ટ મંગાવવામાં આવી-ખાસા બરાયા અને સલામતી લેવાઇ.

“ત્યારે તારે નોકરી છોડવી છે ખરું ?”

“હા. હું મોજમગ્નહ કરતો થઇ જઇશ એવું તમે મને વચન આપ્યું નહોતું ?”

“ખરાબર મારે તને પુરી મોજમગ્નહ કરાવવી છે-બે ઘડીની મોજ કરાવવી નથી, પણ હંમેશને માટે મનભાવતા રંગરાગ ઉડાવવાને જોઇતા પૈસા મેળવવામાં તારે મદદ કરવી જોઇશે.”

“મને રસ્તો બતાવોને ! હું તમે કહો તે કરવાને તૈયાર છું.”
છોટુ તરત તૈયાર થયો.

“રૂપીઆની નોટો બોરની માફક ઝાડપરથી તુટી પડતી નથી—”
તીક્ષણ નજરે છોટુ તરફ જોઈ જગમોહન બોલ્યો, “નોટો મનુષ્ય તીજેરીએ અને શ્રીમંતોના ખીસામાંથી મળી શકે છે.”

“ક્યાંથી મળે તેની મને દરકાર નથી. હું તો ગમે ત્યાંથી પૈસા મેળવવા માગું છું.”

“શાખાશ બચ્ચા ! એવાજ ખ્યાલ રાખજો. લે સલામતી—બર મલાસ—” જગમોહને છોટુને ચદાવ્યો.

“હું ગભરાયો નથી હાં—” છોટુ પ્યાલી ખાલી કરતો બોલ્યો,
“જગમોહનદાસ ! મને હુકમ કરો—રસ્તો બતાવો. તમારો સેવક તમારી સેવામાં તૈયાર છે. જે હું લાલદાસ શેઠની તીજેરી તોડું તો પૈસા મળે એમ છે. ફાતમા સાથે બે મહીનાથી હું પ્રેમમાં પડ્યો છું પણ તેને રાજી રાખવાને એક પાઈ પણ ખર્ચાં શક્યો નથી. અત્યાર સુધી એણેજ મારા ખાવાપીવાનો ખર્ચ આપ્યો છે તે મને ગમતું નથી.”

“તારે તે માટે વધુ વાર સરમાવું નહીં પડે છોટુ ! તેં યોગેજ એક યોગના હમણાં રજુ કરી છે તેનો આપણે ઉપયોગ કરીશું. લાલદાસ તીજેરી ક્યાં રાખે છે તે તું જાણે છે ?

“હા, બરાબર જાણું છું. હું થોડાક દહાડાથી એ તીજેરીપર નજર રાખી બેઠો છું—પણ—”

“ પણ શું ? ”

“ તમારા હુકમ વિના કંઈ કરવાનું મને હીક લાગ્યું નહીં. વળી તીજ્જેરીના ઝોરડાની બાજુમાં જડો બદલો સુએ છે.”

“ ત્યારે તીજ્જેરી બોંયતણીએ છે ? ”

“ હા. ”

“ અને ચાવી ”

“ લાલદાસ પાસે.”

“ સુતી વખતે તે ચાવી પોતાની સાથે રાખે છે ? ”

“ હા. ”

“ હીક...એ લોખેના પાણીમાં રાતે કઈ મેદ નાખવી જોઈશે.”
ધીમે સ્વરે જગમોહન બોલ્યો.

“ શું ? શું ? માં જગમોહન !—”

“ એટલુંજ કે હું તીજ્જેરીની ચાવી મેળવવાનો રસ્તો શોધી કાઢીશ.
પણ છોડુ ! તું એમ ખારેછ કે લાલદાસ તીજ્જેરીમાં વધુ પૈસા એકી વખતે રાખેનો હશે ? ”

“ આવતી કાલે તો હોવાજ જોઈએ. ફારણ કે પરમ દહાડે
શનીવાર છે ને શનીવારે બધા મજુરોને પગાર આપવાનો છે. લાલદાસ
શેઠ રહવારે નવ વાગે પગાર આપે છે કે જેથી મજુરોની સ્ત્રીઓ

દીવસમાં ખરીદી કરી શકે. એમનો મત એવો છે કે સાંજે પગાર મળતાં કામદારો સીધા પીઠાંમાં જાય છે. પણ મને તો રહવાર ને સાંજ સરખી છે. મને ગમે તે વખતે દારૂ પચી શકે છે...શનીવારે સવારે પગાર હોવાથી કાલે એકમાથી નાણાં લાવવાના આવશે અને તે તિજેરીમાંજ હશે.” છોટુએ ખુલાસો કર્યો.

“ત્યારે તો આપણો સીતારો ચમકતો લાગે છે, મેં એ કાપ માટે આવતી કાલની રાતજ નકકી કરી હતી.” જગમોહન હસીને બોલ્યો. “ત્યારે આવતી કાલે આપણે તિજેરી ખાલી કરીશું તે દરમિયાન તારા ખર્ચ માટે આ ૩૦ રૂપિયા લે...દરે થોડીક સુચનાઓ સાંભળી લે. પહેલું—પણ તું પેલા છોકરા સાથેજ સુએ છે કે?”

“હા, પણ હું તેને જગમોહન પીના ઝોરડામાંથી હાથેમાં બદાર જાઉં છું.” છોટુ બોલ્યો.

“શાપ્તાશ દીકરા! સાંભળ—કાલે રાતે બાર વાગે કે તરત ઝોરડામાંથી બહાર નીકળી મને ઘરમાં દાખલ કરજે. કંઈ પણ ભુલ ન થાય તે માટે યાદ રાખજે કે તારે તારા ઝોરડામાંથી બરાબર બાર વાગે બહાર નીકળવાનું છે. જો બાર ને ૫* મીનીટે તું નીચે ન આવ્યો તો હું સમજીશ કે કોઈ મંજીર કારણથી તું રોકાઈ ગયો હશે, તેમ થશે તો હું એક વાગે પાછો આવીશ કે જો સમયે તને કંઈ નડતર નડવાનો સંભવ નથી.”

“હું સમજી ગયો. અને તો બાર વાગે—નહી તો એક વાગે તો જરૂર! સાઈ ચંદુ કે મારી મા ગામ ચાલી ગઈ છે.”

“તને તારી બહેનની ખબર ન મળી ? જગમોહને પુછ્યું.

“નહી, હું ધારું છું કે તે આપણા રસ્તામાંથી હંમેશને માટે ચાલી ગઈ છે. જલે તે તેને રસ્તે જાય-હું મારે રસ્તે જઈ. માયા કોઈ ગરીબને પરણી બચ્ચાં જણ્યાં કરે નેના કરતાં તે કોઈ શ્રીમંતને હુલુ બનાવી મોજ કરે તે મને વધારે મમે છે.” છોડુ બહેન તરફ નીચ પ્રકારની બેદરકારી બતાવતો બોલ્યો.

“ફાતમા કદી તારી આગળ મ્હાલી ડોશીની વાત કરે છે ?”

“ફાતમા કહેતી હતી કે એ ડોશી એએક મહીનાથી ગુમ થઈ ગઈ છે. તે ક્યાં ગઈ છે તેની કોઈને ખબર નથી. એક રાતે હું ફાતમાને મળવા ગયો ત્યારે તેનો ખાવો ધારવા કરતાં વહેલો આવી ગયો. ફાતમાએ સમયસુચકતા વાપરી મને તેના પીત્રાઈ તરીકે ડેસવી દીધો ને મેં ટરકાશ ટોપી પહેરેલી હોવાથી હું મુસલમાન મનાઈ ગયો. એ પણ વીચીત્ર જેવું હો ! ફાતમાને તેને ધણી મ્હાલી ડોશીનો દીકરો ! નાતજાતને ધર્મના બેદો નામુદ કરવાના સીદ્ધાંતને એ લોકો અમલ કરે છે-પણ હું મારી વાત બુલી ગયો, અમે ત્રણ જણ ખાવા બેસા ત્યારે મ્હાલી ડોશીનો દીકરો હરીશ્વર ખેતાની માની ગેરહાજરીની ચીંતાજનક જગરે વાત કરતો હતો.”

“હવે એકજ સમ્બલ. જો છોડુ ! મારાથી તારે કંઈ જુવાવ વાનું નથી, ફાતમાનો મારે માટે કેવા મત છે ?” જગમોહને તીક્ષ્ણ નજરે છોડુને બોતાં પુછ્યું.

“હાતમાં તમારા પર શીઘ્ર છે. તે હંમેશા માનથી તમારી વાત કરે છે અને હંમેશા તમને વફાદાર રહેવા માગે છે.”

“મારા સઘળા સંબંધીઓ મને આહે તે જોવાને હું ધણો આતુર છું. ચાલ, છોટુ ! હવે હું જાઉં, મારે અગત્યનું કામ છે.”
 અને મીત્રો છુટા પડ્યા. છોટુ મીલ તરફ ગયો અને જગમોહન પરેલ-
 માંના પોતાના છુપા નીવાસસ્થાનમાં ગયો કે જ્યાં તે વેષ અલસવાના
 સાધનો રાખતો હતો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

માયાનો પતો મળ્યો.

ઘડીઆળમાં નવના ટકોરા થતાં જગત કુમાર વેષ બદલી લલી-
તકુમારના સેડરર્ટ રોડ પરના મકાનમાં દાખલ થયો, ઘરમાં જતાજ
લલીત પાસે જઇ તેણે આતુરતાથી પુછ્યું.

“જોશ, જોશ લલીત ! શા સમાચાર છે ! માયાનો કંઈ
પતો મળ્યો ?”

“હા.”

“ક્યાં છે ? મને ના ટવળાવ, જલદી જોશ.”

“માયા ગોલવડમાં છે.”

“ગોલવડમાં ?”

“હા, મહમ્મદ હુસેનનો ત્યાં એક બગીચો છે અને માયા ત્યાં
તેની મીસ્ટ્રેસ તરીકે રહે છે.”

“શું ? ગોલવડમાં ? મુંબઈથી ચાર કલાકના રસ્તા પર ? અને
હું ગધેડો સુરત, અમદાવાદ વડોદરા ને બીજા કેટલાય ગામ ખુદી
આવ્યો ! મહમ્મદનો ગોલવડમાં બગીચો હશે એવી મને ખબર
રજ નહોતી.”

“એણે એ બંગસો હમણાંજ—એજ મહીનાની વાત પર ખાસ માયાને રાખવા માટેજ ખરીદ્યો હોય એમ જણાય છે. જગત! દોસ્ત! મેં એવી ચાલાકીથી વાત કરી હતી કે મદમ્મદે જરાએ જરા વાત મને કહી દીધી, લે, જરા બ્હીસ્કી પી—પછી હું તને બધી વાત કરું.”

“નહી, હમણાં કંઈ નહી, તું પહેલાં વાત પુરી કર.” જમતે આનુરતાથી કહ્યું.

“જેવી તારી મરજી,” લડીન બોલ્યો: “આજે બપોરે બેએક વાગ્યાને શુભારે હું ડુંગરી પરના મદમ્મદ હુસેનના ઘરમાં ગયો ત્યારે તે એકસોજ હતો. મારે ને એને ગાઢ દોસ્તી નથી. વળી એને મારા પર કંઈક અભાવ છે. છતાં તેની ફાંકડી ઘોડી ખરીદવાનું બહાનું કાઢી હું તેને મળ્યો અને મેં મ્હેં માંગી ગયો ઘોડી ખરીદવાનું કમુક્ત કરવાથી તે ખુશ ખુશ થઈ ગયો. ચારેક વાગ્યાના શુભારે તેણે શરાબ મંગાવ્યો. સ્વાદિષ્ટ ભોજન મંગાવ્યું અને અમે પીતાં પીતાં બ્હીસ્કી, ને બ્રાંડીની અનેક જાતોની ચર્ચા કરવા લાગ્યા. ઘોડીજ વારમાં મેં સુંદરીઓની ચર્ચા શરૂ કરી. તું જાણે છે કે મદમ્મદને! એ માનીતો વીધય છે તેણે હિંદુસ્થાનના એકેએક પ્રાંતની ખુમસુરતીનાં મારી આગળ વળ્યું કર્યો. કાશ્મીરની સ્નેત વરણી પંડીતા, મારકણી આંખો-વાળી પંખમણ, શ્યામ પણુ ઘેરા નયનાની રેશમ જેવા ચોટલાવાળી ફાંકડી ખંભાલણ, નમણી શુજરાતણ ને ઉઘાડા માથાંની શરમાળ દક્ષીણી રમણીઓ, રતનાગીરી ને ગોઆની નાયકણીઓ ને મદ્રાસ ને કેરલની મરીચ ત્રિકાદાર સ્ત્રીઓની વાત સાંભળવામાં મને અત્યંત

રસ પડ્યો. પછી મેં સાચ્યેતીથી, જાણે કંઈ જાણુતોજ ન હોઈ તેમ માયાની વાત કાઢી. તે દિવસે ઑટરોડ સ્ટેશન પર આપણે માયાને તેની મા સાથે જોઈ હતી તે તને ખબર છે ને? મેં મહમ્મદને કહ્યું કે માયા સાથે વત્તસાડમાં પહેલી પીછાન મને થઈ હતી પણ તે મુંબઈ આવી મહમ્મદ તેના પ્યારમાં પડ્યો હતો. એ પ્રેમ લીલાનું પરિણામ શું આવ્યું? એવો પ્રશ્ન પુછાતાં તે ખીલ્યો. તેણે મને બધી વાત કરી—

“મને એ વાત ત્રિગતવાર કહે.” જગને કહ્યું.

“વાર” લલિતે જવાબ આપ્યો.

“મહમ્મદે કહ્યું: દોસ્ત માયાના પ્રેમમાં હું સફળ થયો છું. પણ તમે તે જગતકુમારના ખાસ દોસ્ત છો કે?” અચાનક તેને સ્ટુડી આવ્યું હોય તેમ તેણે મને પુછ્યું. અને મેં વખત ત્રિચારી જવાબ વાળ્યો: “નહિ બીલકુલ નહિ. ઉત્તરું અમને એ મહિના પર મારામારી થઈ હતી અને મેં તેનું ક.ળું મ્હોં કદિ પણ ન જોવાનો નીશ્ચય કર્યો છે.”

“શાખાશ, લલીત શાખાશ !-” જગત બેઠ્ઠ્યો: “પછી તેણે શું કહ્યું?”

“તેણે કહ્યું કે જો એમ હોય તો માયા સાથના તેના પ્રેમની વાત મને કહેવામાં તેને કંઈ વાંધો નહોતો. તેની વાત પરથી મને જણાયું કે પ્રથમ માયાને મ્હાલી ડોશીને ત્યાં રાખવામાં આવી હતી કે જ્યાંથી તે ઉપાડી ગયો—”

“કેવી રીતે તે તેણે તને કહ્યું?”

“તેણે દુકામાં વાત કરી. સાંજના પું ફારાસ રોડ પર પકડાઈ ગયો અને એક કોન્સ્ટેબલ માયાને લઈ ગયો. મહમ્મદ હુસેને પોલીસને ગમે તેમ સમજાવી તેણે માયાનો કબજો લીધો. પ્રથમ તો માયા ન સમજી. તેણે આપઘાત કરવાની કોશિષ શુદ્ધ કરી અને પછી આખરે તે પોતાની સરજતને શરૂ કરી અને મહમ્મદ કહે છે કે તે હવે સુખી છે. પછી મને તેની વાત સાચી લાગતી નથી કારણ કે હવે મહાલી ડોશી માયાની સાથે ગાલવડના બંગલામાં રહે છે.”

“એમ ! ત્યારે એ ડોકરી ગોલવડમાં છે !” જગત હોઠ કરડી બોલ્યો : “માયા વીધે બીજી કંઈ જાન થઈ !”

“એ” એકરકારીથી તમારું ફરીથી નામ દીધું ત્યારે તે બોલ્યો કે હું એ સખસને પસંદ કરતો નથી પણ તેને કેદ કરાવવા જોઈએ હશે જવા માટે હું દીલગીર છું. મહાલી ડોશીએ નાપાયાદાર અને વીચીત્ર આરોપોની વાત કરી અને ઉધે રસ્તે દોર્યો હતો પણ હવે એ ડોશી કબુલે છે કે તે જગતકુમાર વીરુધ્ધ કંઈજ જાણતી નથી. માયાને તમે ન શોધી શકો એવી જગ્યાએ લઈ જવા માટેજ તમને થોડાક કલાક વગર ભાડાની કોટડીમાં બેસાડવા માટે એ ડોશીએ બનાવટી વાત મને કહી હતી. મહમ્મદ ગઈ કાલેજ કંઈ ખાસ કામ માટે મુંબઈમાં આવ્યો છે. તે આઠ દશ દિવસ અહીં રહેવાનો છે. તેણે મને ખાત્રીથી કહ્યું કે તે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરને મળીને તારી ગીરફતારી માટેની સંવધાની વાતો જુલમરી હતી તે કહી આવનાર છે.”

“હીક છે. આટલો બધો ત્રાસ આપ્યા પછી પણ એ પોતાની ભુલ જોઈ શક્યો. હું એને માફ પાણી બતાવવાને આપુર હતો. હવે લલીત ! આજે તે મારી જે અમુલ્ય સેવા બજાવી છે તે માટે હું તારો અંતઃકરણપુર્વક આભાર માનું છું.”

“ એમાં આભાર માનવાની કંઈ જરૂર નથી.”

“ નહિ. ધણીજ જરૂર છે. તેં મારી એમુલ્ય સેવા બજાવી છે.” તે થોડીવાર વીચારમાં પડ્યો અને પછી એક વિચિત્ર ફેશનની વીંટી પોતાની આંગળીમાંથી કાઢી તે લલીત આયળ ધરી બોલ્યો:

“ લલીત ! આ લે. એને મારી દોસ્તીની નીશની ગણજો, હું જાણુ છું કે તારા જેવા શ્રીમંત માટે આ નજીવી ચીજ છે. પણ મારા મનનો એ એક જાનનો ભ્રમ છે-એક વહેમ છે. મને પાગલ ના ગણુતો પણ જો તને મારી મીત્રતાની કીમત હોય, જો તું મને આહતો હોય તો આ વીંટી હંમેશા ખ્હાર જાય ત્યારે તારી આંગળી પરજ રાખજો. ખાસ કરીને રાતે તો કદી આ વીંટી પીના ખ્હાર ન જતો.”

“ આપણે આપણી વીંટીઓ અદલાબદલી કરીએ તો કેમ ?” લલીતે હસીને તે વીંટી લીધી અને પોતાની કીમતી હીરાજડીત વીંટી જગતને પહેરાવી. પેલી વીંટી હંમેશા રાતે પહેરીનેજ ખ્હાર જવાની જગતની સુચનાને તે એક ખાલી ધખારો માનતો હતો પણ તેમ નહોતું તે વાચનકર્તાને આગળ જતાં જણાશે.

“ હવે તું મને માયા સ્થેની તારી નાસબાગની વાત કર ને સાથે સાથે જરા શરાબ પણ પીવા માંડ-”

જગને ખુશીથી લલીતનું આમંત્રણ સ્વીકાર્યું. તેણે માયા સાથેની નાસ્ત્રભાગ અને પોલીસને આપેલી થાપની વીગત લલીતને હસતાં હસતાં કહી અને જાંને મીત્રોએ ત્યાર પછી શરાબને ઇતસાદ્ અપવા માંડ્યો.

પ્રીય વાંચનાર, આ અક્ષભેલી મુગ્ધ નગરીમાં કેવાં કેવાં દ્રામે થાય છે તેનો આ એકજ વારતામાં સંપૂર્ણ ચીતાર આપવાનો અમે નીશ્ચય કર્યો છે. ન્યુ ઇંડીયા બેંકની પાછળનું મકાન ખરીદવાની જગતે શા માટે યુક્તી રચી હતી? મહમ્મદ હુસેનના પંજામાં ગોલવડના ખંગલામાં રહેતી માયા કેમ દીવસ ગુજારે છે? જગત લાલછસ શેઠની ત્રીજેરી છોટુની સહાયથી કેમ લુટાવે છે? અને લલીતને તેણે આપેલી વીટીનો બેદ શો છે?

પ્રકરણ ૧૯ મું.

લાલદાસને ત્યાં ચોરીની તૈયારી.

રાતે આઠ વાગ્યાનો સમય હતો, લાલદાસનું કુટુંબ છોટું તથા નવનીત સાથે વાળુ કરવા બેઠું હતું એવામાં નોકરે આવીને જગત-કુમારના આગમનની ખબર આપી.

“એમને અહીં લઈ આવો.” લાલદાસે નોકરને કહ્યું અને પાંચી પોતાની પત્નીને સંબોધીને તે બોલ્યો “આ અહરથે ઑન્ટરેડ સ્ટેશનપર મને માયા વીષે થોડીક ખબર આપી હતી. ગરીબ બીચારી ! એનું ચુ થયું તે કંઈ સમજાતું નથી.”

એ પાંચ પળમાં જગત તે ઓરડામાં આવ્યો. તેણે કીમતી વસ્ત્રો પહેર્યા હતા. લાલદાસે તેને ઉભા થઈ આવકાર આપ્યો અને વાળુ કરવાનું નીમંત્રણ કર્યું. જગતે તરતજ આમંત્રણનો સ્વીકાર કર્યો. અને ડગસો તથા ટોપી કાઢી પાટલે બેઠો.

“લાલદાસ શેઠ ! હું તમને સ્ટેશનપર મળ્યો ત્યારપછીના એ મહીના હું બહારગામ ગયો હતો એટલે તમને મળ્યો નહોતો. પણ અત્રે આવતાં વાર હું તમને મળરા આવ્યો છું.” જગત આસપાસ નજર કરી હસીને બોલ્યો.

“તમારા આગમનથી હું મને મોટું માન મળેલું સમજું છું.” લાલદાસે કહ્યું. “અમે સાદા માણસો છીએ અને અમાર બોજન પણ સાદું છે. તમને ગમશે ?”

“જો આ ભોજન સાદું ગણાતું હોય તો હું ઇચ્છું છું કે મારી આખી જીંદગી આવું ભોજન મળ્યા કરે—” જગત હસ્યો.

લાલદાસ પણ હસ્યો. જગતે ભોજનની ખુબ પ્રશંસા કરી લાલદાસની મેહીણીને રાજ કરી. પણ જગત આવ્યો ત્યારથી છોટુની મનોદશા વીચીત્ર ચર્મ ગઈ હતી. તેને આ માણસનો એહેરો આત્મા જગમોહન જેવો લાગ્યો હતો. પણ જગમોહનના મ્હોંપર થોભીઆ હતા તથા તેની મુછો ખરક હતી, જ્યારે જગતના મ્હોંપર વાળનું નામનીશાન નહોતું. તે અપ-ટુ-ટેટ પોપાકમાં મુછો મુડાવીને આવ્યો હતો જતાં છોટુને ગંભીર શક થયો.

“આપણે કોઈવાર અગાઉ ગળ્યા છીએ?” છોટુએ લથડતા અનાજે પુછ્યું.

“બનવાત્મેગ છે. હું મુંઝમુંમાં ધંધાસર ખુબ રખડું છું એટલે તમે મને જોયો હશે પણ મને કંઈ યાદ નથી.” જગત બોલ્યો અને પછી તેણે છોટુ તરફ એવી રચીર તથા કરડી નજરે જોયું કે તે નીચું જોઈ ખાવા મડી ગયો. બધા ધીમે ધીમે વાત કરતા ખાવા લાગ્યા. જગત લાલદાસની બાજુમાંજ બેઠો હતો. ખાતાં ખાતાં તેણે અતીશય સાવધાનીથી લાલદાસના પાણીના કોટામાં કંઈ સફેદ જુકી નાખી દીધી. આ બનાવપર કોઈનું ધ્યાન ગયું નહીં.

ભોજન પૂરું થયું. જગત અને લાલદાસ દીવાનખાનામાં ગયા અને સીંગારેટ પીતા પીતા વાતે વળગ્યાં.

“તમને મળવા આવવામાં ખાસ બે હેતુ છે મી. લાલદાસ! એક તો તમને મળવાનો આનંદ લેવાનો અને બીજો પેલી મનકસીય

છોકરીની તપાસ કરવાનો ! તમારા કુટુંબની હાજરીમાં એ ખીયારીની વાત કરવાનું મને ચોખ્ખુ લાગ્યું નહોતું.”

“તમારી વીવેકબુદ્ધિ માટે હું તમારો આભાર માનું છું” જગતકુમાર ! માયાનો કંઈ પનો મળ્યો નથી. જમતી વખતે તમારી સામે બેઠેલો યુવાન તેનો સગો બાઈ થાય.”

“એમ !” જગત આશ્ચર્ય દર્શાવી બોલ્યો.

“હા. એ ધણોજ આળસ છે. અને મારે ત્યાં આઠ ચઢીનાથી છે છતાં કંઈ શીખતો નથી.”

“ઉલ્લુ છે ! તમારા જેવા શેઠની સાથે એવું વર્તન ચલાવનાર નાકાયક ગણાવો જોઈએ—” જગતે જવાબ આપ્યો. “તમે તમારા મજુરોના આદર્શ માલીક છો.”

“તમારા મારા માટેના સારા અભીપ્રાય માટે હું તમારો આભાર માનું છું પણ મીં. જગતકુમાર ! સામાન્ય બુદ્ધિ અને ન્યાયથી ચાલવા માટે મને કે કોઈપણ માલીકને ખાસ ધન્યવાદની જરૂર નથી.” લાલદાસ વીવેકી સ્વરે બોલ્યો. “જો માલીકો મજુરો સાથનો સંબંધ સમજે તો આ દેશના મજુરોની સ્થિતિમાં ધણો સુધારો થવા પામે. હું હંમેશાં એ સીધાંતને માનતો આવું છું કે મજુરી એ એક જાતની થાપણ છે અને એ થાપણ પરનું બ્યાજ તે મજુરોના પગાર છે, આથી માલીકની મજુર જેટલા પ્રમાણમાં સેવા કરતો હોય તે પ્રમાણે તેને પગાર આપવોજ જોઈએ. જે માલીક

કીમતી મજૂરીને ઓછા પધસા આપેછ તે અપ્રમાણ્યક અને અન્યાયી છે. જ્યારે કોઇ કારીગર મારી નોકરીમાં આવે છે ત્યારે હું તેની નોકરી સ્વીકારું છું. તે તરતજ કારીગરીરૂપી પોતાની મુડી મારા ધંધામાં રોકે છે, તે જોટલો વખત મારી નોકરીમાં રહે તેટલો વખત તેના મુડીનાં હું લાભ લઉં છું અને તેનું વ્યાજ પગારરૂપે આપું છું. ખરું જોતાં મને એવી એકત્રીત થાયજી અથવા એકત્રીત મજૂરી વીના ચાલે તેમ નથી અને તેથી એ મુડીપર મારે થોડા વ્યાજ આપવું જ જોઈએ. દરેક કામદાર પોતાના માલીકના ધંધામાં કંઈને કંઈ લાભ આપે છેજ. અને તેથી તેને પોતાના પગાર ઉપરાંત નફામાં ચોક્કસ ભાગ મેળવવાનો હક છે. કારણ કે જ્યારે વેપાર મંદ પડે છે ત્યારે સૌથી પહેલું નુકસાન મજૂરનેજ થાયછે. હું એમ કહેવા માગું છું કે જ્યારે વેપારમાં તેજી હોય ત્યારે તરત પગાર વધારી આપવા જોઈએ. આ સીધાંત ન્યાયનો છે કારણ કે વેપાર મંદ પડે ત્યારે માલીકો પગાર ઘટાડે છે અથવા કેટલાક મજૂરોને અરતરફ કરે છે. પગાર ઘટાડીને માલીક એમ કહે છે કે સંજોગો જોતાં મજૂરોની મજૂરીરૂપી મુડી પર તેને વધુ વ્યાજ આપવું પરવડતું નથી અને મજૂરોને અરતરફ કરીને તે કહે છે કે હવે તેની મુડીની નેને ખીલકુલ જરૂર નથી. આથી મજૂર માલીકના ધંધામાં મુડી રોકે છે એટલુંજ નહીં પણ તે થોડુંક જોખમ પણ ખેડે છે. જો માલીક દેવાળુ કાઢે તો મજૂરો ખીજી નોકરી શોધી લે એમ કહેવું ઘણું સહેલું છે પણ એકજ માલીકની નોકરી કરનારા અસંખ્ય નોકરો એવીનું જોખમ ખેડે છે તે કોઈ સમજતું નથી. આ પ્રશ્નને વીચાર કરતી વખતે મજૂરો અને માલીકોના બે વર્ગો મળવા જોઈએ. હુંકમાં માલીક

પૈસા રોકે છે, મજુર મજુરી કરે છે અને એ બંનેના મેગી મહેનત નફો લાવે છે. માલીક ખોટાનું જોખમ ખેડે છે એટલે બંનેને નફા-ટોટામાં લાભ અને નુકસાન છે અને તેથી ઇનસાફને ખાતર માલીકાએ વેપારની તેજ વખતે મજુરોના પગાર વધારી આપવા જોઈએ મીઠા જગતકુમાર ! જો આ પ્રમાણે સત્રજા માલીકા વળે તો વારંવાર બચકર હડતાળ જોવી ન પડે—” લાલદાસે પોતાની દલીલો પુરી કરી.

“હું તમારા વીચારો સાથે સંપૂર્ણ સંમત છું. તમારા આવા સીદાંતથી સંતુષ્ટ રહેતા મજુરોને પગાર લેતા જોવા એ જીવનનો એક દ્વાવો ગણાવો જોઈએ.” જગતે કહ્યું.

“કાંઈ મહીનાના છેલ્લા શનીવારે મારી મીલમાં પધારજો અને મારા મજુરોની સ્થિતિ જોઈ જજો. દાલમાં વેપાર તેજ છે એટલે આવતી કાલે મારા મજુરોને વધારાનું બોનસ મળશે. આ બોનસ હું મહેરબાની તરીકે આપું છું તેમની મુડી યાને તેમની મજુરી મારે માટે લાભકારક નીવડી છે એટલે એ વધારાના નફામાંથી મારે તેમનો હિસ્સો આપવો જોઈએ. આજે મેં આગલા મહીના કરતાં પગાર માટે રૂ. ૩૦૦૦૦ વધુ લેપાડ્યા છે. હું દર મહીનાના છેલ્લા શનીવારે સવારે પગાર આપું છું જેથી મજુરોની સ્ત્રીઓ દીવસે ખરીદી કરી શકે અને સાંજે પગાર મળતાં સીધા પીકાંમાં જવાનો બચ જોઈએ થાય—”

“તમારા જોવા ખાનદાન મીલમાલિકની પીછાન થવા માટે હું મારી જતને બાગ્યશાળી માનું છું.” કહી જગતે રજા માગી. લાલદાસ તેને દાદર સુધી મુકવા ગયો અને જગત ખુશી થઈ ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

ચારી.

ઘડીઆળમાં રાતના બાર વાગ્યાના ટકેરા થયા. તરતજ ઊંડુ પોતાના ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યો અને છુપી રીતે મકાનના દરવાજાની બારી ખોલી તેણે જગમોહનને અંદર લીધો. અને એક ઓરડામાં ધીમે પગલે ગયા પૂછી ઊંડુ બોલ્યો: “બધું બરાબર છે.”

“મને લાલદાસના સયનગૃહમાં લઇ જા.”

ચંદ્રનો પ્રકાશ બારીમાંથી ઓરડામાં આવતો હતો. જગમોહને જોયું કે તેનો જવાન સાથી તેના તરફ અજાણ્યપીથી જોઇ રહ્યો છે. ઊંડુ ખરેખર મુઠવણ અને અજાણ્યપીની મીશ્રીત લાગણીથી પોતાના બેદી સહાયકને જોઇ રહ્યો હતો.

“ઊંડુ ! તું મારું કાનું કેમ ટીકી રહ્યો છે ? તું મને જીત કે પીશાય તો માનતો નથી ?” જગમોહને પુછ્યું.

“મને માફ કરજો જગમોહનદાસ ! હું જાણું છું કે તમારા બેદમાં મારું મારવાનો મને હક નથી, તમે આપણી ટોળીના સરદાર છો—”

“ખીજું કંઈ ?”

“વાત એમ છે કે મને એક વિચિત્ર શક દેખાયો છે. આજે રાતે વાળુ કરવા તમે આવ્યા હતા ?” ઊંડુ બચલીત થઇ બોલ્યો.

“તુ પાગલ થયો છે છોડુ ? કે આ કીમતી વખત આવી નકામી વાતચીતમાં બરબાદ કરવા માગે છે ? ચાલ, હું તને હુકમ કરું છું. આ મુખાંધનો અર્થ શો ?” જગમોહનનો અવાજ કરડો થયો.

“એનો અર્થ એ કે જો આજે રાતે તમે મહેમાન થઇને ન આવ્યા હો તો આખાદ તમારા જેવાજ કોઇ ગૃહસ્થ અત્રે જમવા આવ્યા હતા તેનો ચેહરો, અવાજ, વર્નન જઇ—”

“નોન્સેન્સ !” બદમાસોનો સરદાર વચ્ચે બોલ્યો:

“મને માફ કરજો પણ આખાદ તમારા જેવાજ તેનો ચેહરો હતો. તેને યોલીઆ ને મુછ નહોતા પણ ચેહરો-જગમોહનદાસ ! ચેહરો તો તમારાજ જેવો હતો...”

“ચુપ કર છોડુ ! જો હું વેષ બદલીને આવ્યો હોઈ તો તે વાત તને કરવામાં મને કંઈ વાંધો નહોતો. મને તારાથી કંઈ વાત છુપાવવાની શી જરૂર છે ?”

“હું પણ તેજ વીચાર કરું છું. હવે ખારી ખાત્રી થઈ છે કે ખારી જીલ થઈ હતી.”

“હવે અહિં ગયાં મારવામાં સાર નથી. ચાલ, મને લાલદાસના શયનગૃહનો રસ્તો બતાવ મારી પાસે ચેર ફાનસ છે.”

આ વાતચીત બંનેએ એકબીજાના કાનમાં કરી હતી. આ લખતાં જોટલો વખત થયો તે કરતાં ચોથા ભાગમાં બંનેએ છપલો મથુગણાઈ કરી લીધો હતો. પરીણામે છોડુની ખાત્રી થઈ કે જગમો-

હન આજે રાતે જમવા આવ્યો નહોતો પણ કોઈ બીજેજ સખસ આવ્યો હતો. તે તરતજ પોતાના સરદારને લાલદાસના શયનમઠ તરફ લઇ ગયો. બંને અતી ધીમાં ડગણાં ભરતા હતા, બંને બીજે માણે ગયા અને ત્યાં એક ઓગડાના બારણાં આગળ ઉભા રહી ઊંઠુએ પોતાના સરદારને ત્યાં ઉભો રાખ્યો. જગમોહને જોયું કે ઓરડામાં બતી નહોતી. બંને ધણીધણીવાણી પુર ઉંઘમાં નસકોરાં બોલાવતાં હતાં. જગતે લાલદાસના લોટામાં નાખેલી દવાની અસર થઇ ચુકી હતી.

ઊંઠુને ત્યાંજ ઉભો રાખી, ફાનસ ઓલવી નાખી જગમોહન અંજબ જોવી ચાલાકીથી બારી આગળ ગયો અને ત્યાંથી લાલદાસના શયનમઠમાં ગયો. ત્યાં જતાંજ તેણે પલંગ પર ભર નીદ્રામાં પડેલાં દમ્પતી તરફ એક નજર કરી અને એક પલકારામાં ફાનસનો પ્રકાશ પાડી લાલદાસના જાકીટમાંથી ચાવીનો ઝુમખો કાઢી લીધો તીજેરીની ચાવી કંઈ હશે તેનો નીજાંય કરવાનો સમય નહીં હોવાથી તે આખો ઝુમખો લઇ બારીમાંથી બહાર નીકળી ગયો.

ઊંઠુની સાથે જગમોહન દાદર ઉતર્યો.

“જે ઊંઠુ ! હું બધી ચાવી લાવ્યો છું. હવે તીજેરીવાળા ઓરડામાં ચાલ. પણ તું બહીનો તો નથી ?”

“નહીં, નહીં, ફક્ત—”

“ચુપ રહે ! લે આ પી જ ને હિમ્મત રાખ.” કહી જગમોહને ખીશમાંથી શરાબની બાટલી કાઢી તે ઊંઠુના મોંમાં આગળ ધરી. ઊંઠુ એક મોટો ધુટડો પી ગયો અને તુરત તે શયતાનનો સાથી થવાને તૈયાર થઇ ગયો.

મને નીચે ગયા. જોયનળીએ એક ઓરડામાં તીજેરી રાખવામાં આવતી હતી. ત્યાં જતાંજ જગમોહને પ્રથમ પોતાની આવી અજમાવી, તે ન લાગી એટલે તે વાચારમાં પડ્યો. આવીના ઝુમખામાંથી તીજેરીની ચાવી કંઈ હશે ? પણ નસીબ દેવી ઘણીવાર દુષ્ટોને સહાય કરે છે. જગમોહને જે આવી પહેલી લગાવી તેજ લાગી મધ અને તીજેરી ઉઘડી મધ. છોટુની ખુશાલીનો પાર રહ્યો નહી. પહેલીવાર તેણે નોટોના દમલા જેવા. જગમોહને બધા નોટોના બંડોલોનું એક પોટલું બાંધ્યું અને પછી બંને ધીમે પમસે દવાખામાંથી બહાર નીકળ્યા.

“જો છોટુ ! આજે તારી પાસે આ પૈસામાંથી કંઈપણ રહે ને કંઈવાળેમ નથી. કાલે આપણા મંડળમાં આવજો. ત્યાં તને તારો ખામ મળશે.

છોટુ સંતોષ પામ્યો. જગમોહન લાખ એ લાખ રૂપીઆનો ઝુમખો લઈ ચાલ્યો થયો. આ વખતે તે દરવાજામાંની નાની બારીને અંદરથી સાંકળ દેવાનું ભુલી ગયો, તેના મગજમાં “લાખો રૂપીયા”ની રમ્ય કલ્પના બરી હતી, તેની મથુત્રી પ્રમથ્ણે ઓઠામાં ઓઠા દોઢ લાખ રૂપીઆ આવતી કાલના પગાર માટે લાવવામાં આવ્યા હતા. તે સીધો પોતાના ઓરડામાં ગયો અને રમ્ય સ્વપ્ના જેતો સુઈ ગયો.

સવાર પડી, લાલદાસ જાગ્યો અને દાનપાણી કરવાની તૈયારી કરતો હતો એટલામાંજ પ્રહેરેગીરે ધુજતા ધુજતા આવીને તીજેરી ખુલ્લી હોવાની આહવાદારક અગર આપી. લાલદાસે પોતાનું જાડીટ જેણું તો ચાલીને ઝુમખો ઝુમ થયેલો જણાવ્યો. આખા મકાનમાં ધંપક અને મજરા ફેલાઈ રહ્યો, શયનમૃદમાં ડાહ્યા દાખલ થયું

હવે તે વીશે કશો શક નહોતો, તપાસ કરતાં જણાયું કે દરવાજાની બારી ઉંઘાડી માલમ પડી હતી, પહેરેગીરે રાતે એ બારી બંધ કરી હતી. ત વીધે લાલદાસને કશો શક નહોતો, ઘરમાંથીજ કોઇ ગઇ રાતે બહાર ગયું હતું, તેણે બારી ઉંઘાડાંને કોઇ બદમાસને દાખલ કર્યા હતા અને ચોરી થઇ હતી, પણ એવું નીચ કામ કોણે કર્યું હશે ?

પહેરેગીરે જાનકીનાથે કસનપુર્વક કહ્યું કે તેણે રાતે કંઇ પણ અવાજ સાંભળ્યો નહોતો, તે વીસ વરસથી લાલદાસની વફાદારીથી નોકરી કરતો હતો અને તેના પર એ બધા ઝડપથી જરૂર. પણ શક નહોતો. શું કરવું તે કાઠને સુઝયુ નહી, છોડુ સતો થઇ બોલ્યો: “જોઇએ તો અમારા ચોરડાની ઝડતી લો.”

“નહી,” લાલદાસ બોલ્યો. “હું પુરાવા વીના કોઇનું અપમાન કરવા માગતો નથી.” છોડુ આળસુ અને વીલાસી છે એમ લાલદાસ જાણતો હતો, પણ તે યુનેહગાર થશે એવી તેની માન્યતા નહોતી.

સવારે નવ વાગ્યા. એ સમયે એક મવાલી જેવો કાણો માણસ દરવાજા આગળ આવી નોકરને એક ચીઠી આપી તરત ચાલતો થયો નોકરે એ ચીઠી લાલદાસને આપી જે નીચે મુજબ હતી.

“ગઇ રાતે મેં તમારી તીજેરીમાંથી રૂ. ૧ લાખ ૬૦ હજાર ને હસો હાજીના લીધા છે, કોઇ નીર્દોષ માણસ માર્ગે ન જાય તે માટે તમને જણાવવામાં આવે છે કે એ પરાક્રમ મેં એકલાએ કોઇની પણ મદદ વીના કર્યું હતું.”

“મારો શકજ ખરો છે.” લાલદાસ બખડ્યો: “કાલે દીવસે
પ્રાંત બદલાસ ઘરમાં બરાબ બેઠો હશે અને તેણેજ રાતે ચોરી કરી
હશે. “હવે કોઇના પર શક લાવવાનું કારણ નથી.”

લાલદાસના શબ્દો બધાને સાચા લાગ્યા પણ જનકીનાથે તે
માન્યા નહી, તે કંઈ બોલ્યો નહી છતાં તેની નજર છોડુ પર સ્થીર
થઈ રહી હતી. તે શકબરી નજરે છોડુને જોઈ રહ્યો.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

માયાનો ખ્યાલ.

લાલદામને ત્યાં ચોગી ધરના પછી ખીજે દીને જગતકુમારે ખેડુનો પોપાક પહેર્યો અને ચર્ચિંગ રોશન પરથી બગેરે ૧-૧૦ કલાકે ઉપડતી ત્રેન । તે ગેલવડ જવાને ઉપડી ગયો. ગેલવડ જતાંજ તેણે મહમ્મદ હુસેનના મકાનની તપાસ કરી, અને સહેલાઈથી તે મકાન શોધી કાઢ્યું.

મહમ્મદ હુસેને માયાને રાખવા માટે ખરીદેલું ખામ મકાન સુંદર સગવડવાળું એક માળનું બેડી બાંધણીનું ઘર હતું; માળ પર ગેલેરી હતી. મકાનની પાછળના બાગમાં નાનો બગીચો હતો. આસપાસ ઝાઝા ઘર ન્હોતાં પણ વૃક્ષોની અલગાર ચારે પાસે લાગી રહી હતી અને તેથી આ સ્થળ ઘણું રમ્ય જણાતું હતું. આ સુંદર ઘર જોતાંજ તેના માલીકને આનંદ થાય તે કુદરતી હતું. તેથી ઉલટુંજ કાંઈ ઘરમાર વીનાના બીખારીને તે જોઇ દુઃખ અને અદેખાઈની લાગણી ઉપજતી હતી, પણ જગત બીખારી ન્હોતો એટલે તેને મહમ્મદ હુસેનની અદેખાઈ આવી નહીં જો કે એ મકાનમાં ફાલમાં વસ્તી તેની હૃદય રમણીને જોવા માટે તે આતુર થઇ રહ્યો હતો.

કદાચ મહાલી ડોશીની મરડ જેવી તીક્ષ્ણ નજર તેને પીછાની લ એવી શંકાથી તે મકાનની છેક નજીક ગયો નહીં, માયાની જો મરજી હોય તો તેને એ મકાનમાંથી નસાડી લઇ જવા અથવા જો

નેની મરજી હોય તો મદમ્મદ હુસેનના નોકરોની પરવા કર્યા વીના મદ્રણ સાથે મારામારી કરીને માયાને છોડાવવાની યુક્તિ શોધવા માટે ને આજે ગોલવડ આવ્યો હતો. ને મકાનથી આશરે સોઝેક વાર દર રહી આમનેમ કરતો હતો એવામાં મકાનમાંથી એક નોકર બહાર નીકળી સ્ટેશન તરફ ચાલવા લાગ્યો, જગતે ઉતાવળથી તેને પકડી પાડ્યો અને સામાન્ય સ્વરે મદમ્મદ હુસેન ધરમાં છે કે નહીં એવો સવાલ પુછ્યો, પેલા નોકરે નકારમાં જવાબ આપી પુછ્યું, “ તમને શું કામ છે ?”

“વાત એમ છે કે શેઠની મેં એકવાર નોકરી કરી હતી. હાલમાં હું નોકરી ધધા વગરનો છું એટલે—” જગતે જવાબ આપ્યો.

“ જો બાઈ ! તુ કવખને આવ્યો છે એક તો શેઠ મુંબઈ ગયા છે ને બીજું અમે બધા આફતમાં છીએ.”

“ આફતમાં ?”

“ હા.”

“ શાની આફત ?”

“ શેઠ એક જીવાન પેરી પર મોહી પડ્યા છે, એ સ્ત્રી બે મહીનાથી અહીં રહેતી હતી પણ આજે કલાકેક પહેલાં તે નાસી ગઈ છે—” મદમ્મદના નોકરે જવાબ આપ્યો.

“ નાસી ગઈ ?”

“ હા, અને જો અમે તેને શોધી કાઢીશું નહીં તો શેઠ અમારા બાર વગાડી દેશે, હું તેની શોધમાં જઈ છું.”

આટલું કહી નોકર ઉતાવળમાં ચાલ્યો ગયો. જગત તેની સાથે ગયો નહી. તે આ નવા સમાચારથી હતાશુદ્ધ થઈ ગયો હતો. નોકર સાથે વાતચીત કરી માયાની તે ખબર કઢાવવા માગતો હતો પણ તે નાસી ગઈ હશે એવી ખબર સાંભળવાની તેણે આશા રાખી નહોતી. શું કરવું તેનો વીચાર કરતો અસ્થીર મને તે થોડીકવાર રસ્તામાં ઉભો રહ્યો. ખતે તેને એવો વીચાર આવ્યો કે માયા નાસીને મુળ-ધમાં લાલદાસને ત્યાં તેની મા પાસે જશે. આ વીચાર આવતાંજ તેણે તુરતા તુરત મુંબઈ જવાનો વીચાર કર્યો. આવો વીચાર કરી તે સીધો સ્ટેશન તરફ જવા લાગ્યો. થોડેક દુર ગયા પછી તેની ભારી અગ્નિ-યત્રી વચ્ચે તેણે “ઓ—અચાવો—અચાવો” નો અવાજ સાંભળ્યો, એ અવાજ માયાનો હતો. તરતજ જે દીશામાંથી અવાજ આવતો હતો તે તરફ દોડી ગયો. એક શખ્સ માયાનો હાથ પકડી તેને ખેંચી રહ્યો હતો અને માયા તેના હાથમાંથી છુટવાને વત્તમાં મારી રહી હતી. જગત વીકાળ વાદળની પેઠે પેલા માથુસ પર તુટી પડ્યો. તેની શક્તિ આગળ નોકર એચાર પણ પછી ટકી શક્યો નહી અને થોડોક મેથીપાક ખાઈ જીવ લઇને નાસી ગયો. માયા દુર ઉભી ઉભી થરથર ધુજી રહી હતી તેની પાસે જઈ તે બોલ્યો; “માયા ! વ્હાલી ! હવે તારે જરાપણ ડરવાની જરૂર નથી. ચાલ, મુંબઈ ચાલ, ત્યાં જઈ હું તને સલામત જગ્યાએ ગંધીશ એટલુંજ નહી, પણ ભવિષ્યમાં તારે કોઈપણ નામ ન લઈ શકે એવી ગોઠવણ કરીશ —”

“મને તમારા સીવાય કોઈનો આશરો નથી. તમને મારી માની કાંઈ ખબર મળી ?”

“તું તારી મા પાસે જવા માંગેછ ?”

“ નહી, નહી,” કહી તે ગરીબ યુવતી રડી પડી.

“માય ! મારી મીડી ! તું મને ચાહે છે ? તું મને ચાહી શકશે ?” જગન નમ્ર—પ્રેમાળ સ્વરે બોલ્યો.

“તમે મારા પર અનંત ઉપકાર કર્યા છે, પણ તમને ખબર છે કે હું કલકીત છું—”

“તેમાં તારો વાંક નથી, વ્હાલી. તારી મા વલસાડ ચાલી ગઇ છે. કાલે તું તેને પત્ર લખીને તું જણાવી દેજે કે તું સુખી અને સલામત છે.”

માયાએ આભારની લાગણીથી જગતનો હાથ દાખ્યો અને તે પ્રેમાળ નજરે જગતને જોઈ રહી.

‘ ચાલ, હવે બધી ગઇ ગુજરી જુલી જા.’

બંને સ્ટેશન પર આવ્યા અને વખતસર ત્રેન આવતાં તેઓ મુંબઈ આવ્યાં. મુંબઈમાં આવતાંજ જગતે પરેલમાંની પોતાની ખાનગી જગ્યાએ માયાને રાખી અને ત્યાં બંને સાથે રહેવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

શરાણીનું સ્વપ્ન.

જગત ગોલવડમાંથી માયાને છોડવી લાગ્યો તે દીને છોટુની ચીંતાનો પાર નહોતો. લાલદાસને તેના પર શક નહોતો. પણ બધયો ખારીકાથી તેને જોઇ રહ્યો હતો અને આ યુનેક્કગાર યુવાન તેને જોઈ ગબરાઇ ગયો હતો. તેણે મદામલેનને આખો દીવસ પસાર કર્યો. તે લાલદાસનું ઘર છોડવાને તલપાપડ થઈ રહ્યો હતો. રાત પડતાંજ તે તેનો સાથી ઉંઘી જાય એવી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો અને તેનો સાથી ઉંઘી જતાંજ તે ઘરમાંથી બહાર નીકળી ગયો. બધયાએ તેના પર તીક્ષ્ણ નજર રાખી હતી, તેણે છોટુ ચાલી જવાની ખબર તરતજ લાલદાસને આપી પણ તે બલ શેડે તે પર ગંભીર ધ્યાન આપ્યું નહી. તેને આશા હતી કે છોટુ પાછો આવશે.

છોટુ રીફ્ટોરીઆમાં એસી કામાટીપુગમાં આવેલા “શયતાને-સાગીઈ”ના અડ્ડામાં ગયો. ત્યાં તેને ફાતમા તથા ખીજા બદમાશ સાથીઓ મળ્યા. જગમેહન—મદમાસોનો સરદાર હાજર નહોતો. પીરએ છોટુને જઈ કહ્યું: “છેલ્લ બટાઉ, આજે રાતે સરદાર આવવાના નથી. તમને કંઈ કામ છે. આજે સહવારે તે મને મળ્યા હતા અને તેમણે મને ગઈ કાલની ચોરીમાંનો તારો ભાગ તને આપી દેવાનો હુકમ કર્યો હતો. પેલી કાચળીમાં તારો ભાગ છે તે લઈ લે—”

“સરદારે ખીજું શું કહ્યું છે?”

“તારા પર કોઈને શક ન જાય તે માટે લાલદાસને ત્યાં પંદરેક ઢીવસ રહેવાની તેમણે સલાહ આપી છે પણ તારી સામે કંઈ પણ આરોપ પુરવાર થાય એવી સાબીતી નહીં હોવાથી સરદારે કહ્યું છે કે જો તું ત્યાં નજર રહી શકે તો પણ કંઈ વાંધા જેવું નથી.” પીરએ જવાબ આપ્યો.

“હવે હું ફરીથી ત્યાં જવા માગતો નથી. તું એમ ધારે છે કે હું વણાટશાળામાં વહતર કરવા જાઉં છું ?”

“નહી, નહી, તારા શેઠને ત્યાં ગઈ રાતે આપણને છત્રકાં પડ્યાં-નહી !” પીરે હસ્યો.

“હા, એકી તડાકે ૧ લાખ ને ૩૦ હજાર !”

“આપણે ચાર હજાર વહેચી લીધા છે, તને સૌથી વધુ ભાગ આપવામાં આવ્યો છે કેમકે તેં એ કામમાં મદદ કરી હતી, સરદારે ૩૦૦૦૦ હજાર રૂપિયા વધુ રાખ્યા છે કેમકે તેમને ચોક્કસ કામ માટે એટલા પૈસાની જરૂર છે અને એ રકમમાંથી આપણને બધાને લાભજ થશે તે વીષે કશો શક નથી. સરદાર આપણી સાથે કદી પણ દગો રમતા નથી. એ ન હોય તો આપણી ટોળી એક પણ પળ પળ ટકી શકે નહીં. એ એકલાજ આપણને સાથે રાખી શકે છે. કમ મુશ્કેલીમાંથી બચાવી શકે છે અને દરેક સાહસમાં આપણને હિતેહ-મંદ બનાવે છે. જગમોહન અગળ્ય જેવા માણસ છે” પીરએ સરદારની પ્રશંસા કરતા કહ્યું.

“સરદાર કદી વેષ ખદસે છે ‘અરા !’ છોકુએ પુછ્યું.

“હાસ્તો વળી ! ધણીવાર વેષ બદલીનેજ એ કામ કરે છે, એમના થોભીઆ ને મુછો બનાવટી છે તે તું જાણતો હશે.”

“હા, મારી તે વીધે ખાત્રી હતી, પણ હું એમ કહેવા માગતો હતો કે સરદાર કદી શ્રીમંત ગ્રહસ્થનો વેષ પહેરી જીદા નામે ફરે છે ?”

“તે શું કરે ને શું નહી તે કહેવું મુશ્કેલ છે. એ સર્વ શક્તી-માન ને સર્વ ગુણસંપન્ન છે. આજ સવારે આપણી સભામાં તું આવ્યો નહોતો એટલે મારે તને એક વાત કરવાની છે કારણ કે સરદારની ગેરહાજરીમાં હું ટોળીનો વડો ગણાઉં છું ને તેમના હુકમોનો અમલ કરું છું—”એમ કહી તેણે એક વીંટી કાઢી છોડીને આપી. છોડુ એ નજીવી કીમતની વીંટી ચક્રીત થઈ જોઈ રહ્યો.

“આનું શું કરવાનું છે ?”

“સાંભળ, સરદારે આ જાતની કેટલીક વીંટીઓ બનાવી છે, અને એવી વીંટી પહેરનાર કોઈપણ શખ્સને “શયતાને-સાગીર્દનાં કોઈ પણ માણસે જરા પણ ઈર્ષ્ય ન કરવી એવો તેમનો સખત હુકમ છે. સરદારના માનીતા ધણાજ થોડા સખસો પાસે આવી વીંટી છે. અને તેને સલામતીની જાદુઈ નીશાની ગણવામાં આવે છે, છોડુ, જો કોઈ સમયે સંજોગવશાત આવી વીંટી પહેરનાર કોઈ શખ્સ તને મળી જાય અને તેના મજવાનો ખાર હલકો કરવાનો તારો વીચાર થઈ જાય તો સાવધ રહેજે, એવી વીંટી પહેરનાર શખ્સની તારે કોઈ પણ જાતની હેડતી કરવાની નથી, એટલુંજ નહી પણ તે વીંટી જોઈ છે, એવો દેખાવ પણ કરવાનો નથી. તું જાણે છે કે સરદારને આ મંડળમાં કેટલાક

ખાસ હશે છે અને એ હાની રૂએ તેમણે આપણને આ કરાસ કરી છે.”

“હું આવી વીટી પહેનરને હમેશાં માન આપીશ”
છોડુ બોલ્યો.

“યાદ રાખજો, એ રાખસને ઓળખવાની જરાપણ કોશિષ ના કરતો. તેની પાસે આવી વીટી ક્યાંથી આવી? એવો સવાલ પણ પુછવાનો નથી. આપણા સરદાર ધણા ઉદાર, ક્ષમાશીલ અને પ્રેમાળ છે પણ તેમના હુકમોનો અંધ શ્રદ્ધાથી અમલ કરવાને આપણે કસ-મપુર્વક બંધાયલા છીએ બસ હવે મારી વાત પુરી થઈ, ચાલ, હવે મજા કર. ફાતમા તારી રાહ જોઈ રહી છે.”

શયતાને શાગીર્દના બધા સભાસદો હવે રંગરાગ કરવા લાગ્યા. છોડુ ફાતમાની નજીક જઈ બેઠો ફાતમાનો મીઝબ ધણો ગરમ હતો પણ તેની કરમાઈ મચલી જુવાની તરફ નજર કર્યા વીના તેની ખુબ-સુરતીની તારીફ કરીને ફાતમાને નમ્ર કરવાની કલા છોડુ શીખી ગયો હતો. આજે સહવારે બધાને ચોરીનો બાગ મળેલા હોવાથી શયતાને શાગીર્દની આજની મીઝબાનીમાં કોઈ જાતની ખામી નહોતી, હા રૂખાનો જોન હેમ, બ્રોક એન્ડ બ્લૅક ને એકલા નંબર વનની અનેક બાટલીઓ ટેબલ પર પડી હતી. દરેક સખસની સામે ગ્લાસ અને સોફાની બાટલીઓ પડી હતી. દારૂ પીની વખતે મ્હો સમારવા કટલેસ, ક્રાંચ, પેટીઝ વીગેરે સ્વાદીષ્ટ ચીજો રાખીઓમાં ગોઠવવામાં આવી

હતી. ઉંચામાંઉંચી ઇજીપ્શીઅન સીગારેટો અને પાનની પટીઓ પણ હાજર હતી, શેમ્પેનની બાટલી પણ તૈયાર હતી પણ ફાતમાને કેરી બ્હીસ્કીંગ પીવો ગમતો એટલે છોટુ પણ બ્હીસ્કીંગ પીવા લાગ્યો. સોડા વીના બનેંએ કાર્યો બ્હીસ્કી પીવા માંડ્યો અને તરતજ તેની જાદુઈ અસર થઈ. છોટુની આંખે લાલ પીળા દેખાવા લાગ્યા પણ તેની માથુકને કાર્યો બ્હીસ્કી ગટગટાવી જવાની ચાલુ આદત હતી એટલે તે લેલેગુરૂ થઈ ગઈ નહી. શરાબની અસર થવા માંડતાંજ ખીબીત્સ ગીતો ગવાવા લાગ્યા—વાતચીતમાંથી સબ્યત્તા હાડી ગઈ અને એ ધડી પહેલાંની શાંત જમયાએ હેઠ્ઠા થવા લાગી. પીરૂ સરદારની ગેરહાજરીમાં બધા પર સંપુર્ણ સના ચલાવી શકતો નહી. રાતે એ ત્રણ વાગે બધા દારૂડીઆઓ એવા ગેલમાં આવી ગયા કે પીરૂને બધાંને વીખેરી નાખવાની ફરજ પડી. જો તેણે તેમ ન કર્યું હોત તો કદાચ એક બે જણના માથાં પણ ભાંગવા પામત.

છોટુ શરાબમાં તદ્દન ડુલ થઈ ગયો હતો. તેનામાં એક ડગલું પણ ચાલવાની તાકાત રહી નહોતી એટલે પીરૂએ તેને ઉચકીને એક ખીબાના પર નખાવ્યો. છોટુએ એટલો બધો દારૂ પીધો હતો કે જેથી તેના મગજ પર અસર થઈ હતી, તેની બુદ્ધિ નાશ પામી હતી અને તેની કલ્પના શક્તીને આધારે તે શરાબના ચક્રચુર નીશામાં અનેક દેખાવો જોવા લાગ્યો હતો, તેની નજર સામે બયંકર ચીત્રો પડવા લાગ્યાં. તેને બુમ પાડવાનું—રડવાનું—નાસી જવાઈનું મન થયું પણ તે કંઈ કરી શક્યો નહી. જેમ તેમ તે ખીબાનામાં પડી રહ્યો અને નીચેનું બયંકર સ્વપ્ન જોવા લાગ્યો.

તેને લાગ્યું કે તે એક એવી ભયંકર જગાએ પડ્યો છે કે જ્યાંનો આરાધ્ય દેવતા શરાબ હતો. આરોગ્ય, આનંદ અને સુખનું કયાંય પણ નામ નીશાન નહોતું. સર્વત્ર રોગ, કંગાળ્યત, દુઃખ દરદ ને ભયંકરતાનું સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું હતું, એક ધર સીવાય સઘળાં ધરો પાયમાલ થઈ ગયાં હતાં, જે ધર પાયમાલ થયું નહોતું તે મારવાડીનું ધર હતું, કે જ્યાં આ ભયંકર લતાના માણસો અનેક ચીજો નામની કામ્મને ગીરો મુકીને મારવાડીને જાડો બનવાની સમવડ કરી આપતા હતા. આ સ્થળનો ઇશ્વર શરાબજ હતો, શરાબ મેળવવા માટે કંઈપણ ચીજ પોતાની પાસે રાખવાના સઘળાંએ સોગન ખાધા હતા, પહેરવાનું વસ્ત્રજ બાકી રહ્યું હોય તો તે પણ ગીરો મુકીને એવડો પીવાને ત્યાંના માણસો તઈયાર હતા, સઘળા પર શરાબ સુદરીની સર્વોપરી સત્તા ફરી વળી હતી અને સઘળા ધરોમાંથી ઇવનની મંત્રણી જરૂરીઆતો—કપડા લતાં અનાજ પ્રાણી વાસણ કુસણ—આદી સઘળા ચીજો મારવાડીને ત્યાં થોડાક ચાંદીના સીકકા માટે જઈ પડી હતી. એ ચાંદીના સીકકા પોતાની પાસે કાઢી રાખતુ નહી પણ તેના અલ્લામાં એવડા ને રમના આનશને પોતાના પેટમાં પધરાવીને બે ધડીની બાદશાહી ભોગવવામાં સઘળા ગુલતાન હતા. અથંગ ભક્ત સ્વર્ગ માટે જોટલી આતુરતા ન દરશાવી શકે તેટલી આતુરતા આ લોકો દારૂ મેળવવા માટે બતાવતા હતા, એકેએક ધરમાં શરાબે કરેલી પાયમાલીના ચીન્હો સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં, ત્યાંના રહીશોના મ્હોં પર રોગની નીશાની હતી. તેમની આંખો ઉંડી ઉતરી ગઈ હતી. દાંત વિચિત્ર થઈ ગયા હતા.

હેઠ શીકકા થડી ગયા હતા અને શરીરમાંથી શક્તિ ઉડી ગઇ હતી. તેથી ઉલટું તેમની ચીજો ગીરો રાખનાર મારવાડીનું પેટ ફાલી ગયું હતું. તેની આંખો તીક્ષ્ણ હતી અને રખેને તે ગીરો મુકાતી ચીજ પર વધુ પૈસા આપી દે એવા બચથી તે દરેક ચીજ સોસો વાર તપાસીને પાંચ રૂપીઆની વસ્તુ માટે એક રૂપીઆ આપવામાં જાણે ખરીબો પર કેવોક મહાન ઉપકાર કરતો હોય તેવો ડાળ દરતો હતો. એ બચકર અને કંઠાળ લતાના બાળકોને પણ બચપણથી જ ઝેરો શરાબ સાથે દોરતી થઇ હતી. છોટુએ સ્વપ્નામાં એક નાદાન છોકરાને એક જગાએ નજીમાં ચકચુર થઇ સુતેલો જોયો, તેની બાજુમાં એક નાદાન બચ્ચું નગ્નાવસ્થામાં જુખ અને ટાઢથી ટળવળતું પડ્યું હતું. આ તે જગ્યા હતી કે જ્યાં ખોરાકને બદલે શરાબને વધુ પસંદગી મળતી હતી. થોડેક દુર એક બાઇ પોતાના નાદાન બચ્ચાને દારૂ પાઈ રહી હતી કે જેથી બચપણથી જ તે શરાબની મસ્તીનો લ્હાવો આપતાં શીખી ગય ! બીજા માંગીને પેટ ભરનારા બચ્ચાંઓ પણ હેંસે હેંસે દારૂ પીતા હતા કેમકે તેમને બચપણથી જ શરાબનો સ્વાદ લાગ્યો હતો, એક નાદાન બાળકો, મુંબઈના જાહેર રસ્તા પર બીજા માંગીને ભેગા કરેલા પાઈ પૈસામાંથી શરાબ ખરીદી પોતાની રોગી માને કંઈક આરામ થશે એવા ખ્યાલથી પાઈ રહી હતી. ખરી વાત એ હતી કે તેની કંઠાળ માં શરાબના ચકચુર નીશામાં હતી અને પોતાની જુખી બાળકી ખસેથી લુપ્ત શરાબ પી રહી હતી. એક કંઠાળ ઘરમાં એક માથુસ ગળાંમાં દોરડું નાખી આપવાત કરી રહ્યો હતો. ત્યાં એક ફાટેલી સ્મદડી પર શરાબની બાટલી પડી હતી અને તે પર

પોતાનું નાદાન બચ્ચું રડી રહ્યું છે, તેની દરકાર ક્યાં વીના એક અંડાળ નશાખાળ સ્ત્રી તપખીર સુધી સહી હતી. અફસોસ શરાબ-દાર એ ખુરી બધા માણસને પશુ બનાવે છે, પાગલ બનાવે છે, કુર, ઘાતકી સમતાન બનાવે છે, અને છતાં મનુષ્યો એ ઝેર ખુશીથી પીએ છે.

આ આખો દેખાવ બખંડર હતો, એ દેખાવની કદવના પણ બખંડર હતી. છોડુએ તે જોઈને ચીસ પાડી હોત પણ હિંમતમાં આવ્યા રથી તે દબાઈ મથો અને કંઈપણ બોલી શક્યો નહીં. અચાનક છોડુને કાને ધોડાક શબ્દો સંભળાયા લાગ્યા અને તે કંઈક જવાનને તે સાંભળવાની લાચારીથી દરજ પડી.

“ કમાળ અને કમનસીબ જુવાન ! તારા માટે પામખાલીના અપ રસ્તા પર દોડ્યો જ્ય છે ? તું જે બમકર દેખાવ જોઈ રહ્યો છે તેની તારા દાલ પર કંઈ અસર થતી નથી ? એ પીસાચી દ્રશ્ય જોઈને તું આ નાશકારક બદી તજી દઈ શકતો નથી ? તું આજ રસ્તે જઈને આવે પેલી શરાબી મલીનો રહીશ થવા માંગે છે ? જે તારી એવીજ મરજી હોય તો એ લતાના કેટલાક મુએલા અને છવતાઓનો છતી-દાસ સાંભળી લે. જે પેલા આપઘાત કરતા માણસને જે. તે એક હજમ્ય હતો અને પ્રમાણીકપણે હજમતનો બંધે કરી મુજસન કરતો હતો, તેની સ્ત્રી મુવાન અને સુંદર હતી અને તેની સઘળી હજી પોતાની સ્ત્રીને સુખી કરવાની હતી. સંસારના સુખમાં તે દીવસનો થાક મુલી જતો, તેને જે બચ્ચાં થતાં તેના સુખનો પાર રહ્યો નહી

પણ અફસોસ ! તેની સ્ત્રીને દારૂની લત લાગી અને તે સાથેજ તેના પ્રેમાળ પત્નીની સઘળી આશા ધુળમાં મળી ગઈ, તેનું ઘર વેરાન થઈ ગયું. તેના બચ્ચાં મા વીનાના થઈ ગયા. એ બીચારે બાળકોને સંભાળી શક્યો નહી, તેનું જીવન તુટી ગયું હતું અને તેનું મન બળીને ખાખ થઈ ગયું, તેને તેની માનો દીલાસો હતો. તેની વૃદ્ધ મા તેના બાળકો સંભાળતી હતી પણ તે બીચારી વધુ જીવી શકી નહી, મા મરી જતાં પોતે પણ ગમી જીલવાને શરાબ પીવા લાગ્યો અને એક-વારના તેનું સુખી ઘરમાં કંગાલ્યત સીરાય કંઈ રહ્યું નહી. સ્ત્રી, મા, ભાવી સુમ, આશા સર્વ તેને હંમેશને માટે છોડી ગયાં. તેની મા કબરમાં ગઈ-અધરી પીઠામાં પડી-બચ્ચાં રસ્તે રખડતાં બીખારી થયાં અને તેણે આપઘાત કરી છુટકારો મેળવ્યો.”

તે ગેબી અવાજ થોડીકવાર અટક્યો, ને નીશાબજ છોટું થરથરી રહ્યો, પુનઃ પેલો અવાજ સંભલાવા લાગ્યો:

“ જો પેલી દાદર પર બેઠેલી ધીકકારપાત્ર સ્ત્રી તરફ નજર કર ! અને તેની કહાણી સાંભળી લે. પંદર વરસ પહેલાં તે પંદર વર્ષની હતી. હમણાં તે વૃદ્ધ જણાય છે જો કે તેની ઉંમર ફક્ત ૩૦ વર્ષનીજ છે. એકવાર તે પ્રભુએ બક્ષેલા અનુપમ સૌંદર્યની સ્વામીની હતી. તે જાતની સુધારણુ છે. એક બચકર સાંજે તેણે એક યુવાન સુધાર સાથે દારૂ પીધો અને શરાબની કેફમાં તે બ્રષ્ઠ થઈ. તેના માખાપ શરમના માર્ચા તુટેલાં જીભરે મરણ પામ્યાં. તે એકલી પડી અને એ કંગાળ સ્ત્રી દીવસમાં એક બે વાર-કોઈ કોઈવાર ત્રણ

મથુવાર છડે ચોક પીઠામાં જવા લાગી અને ત્યાં બનાવટી આતશની મદદથી કંઠક આનંદ મેળવવાની વ્યર્થ શ્રેણી કરવા લાગી. અફસોસ ને સમજે એ ખીચારીની ઉમ્મર ૧૭ વર્ષની હતી પણ તેના જીવ પર ૫૦ વર્ષની આફતો વરસી ચુકી હતી. મરીખીની દર્દનાક આફત, તેની શરબ ભરી જીંદગીની શરમ, તેના જીવમાં થતી ભયંકર વેદના અને તેના કુટીલ જીવનના અનેક મર્મદારક સ્મરણો—આદી કારણોને લીધે ફક્ત એજ ચરસમાં લે નીરાધાર, લાચાર, લનબાગી, દુઃખી અને કંગાળ થઇ થઇ હતી. એમણે પ્રભુની ઉમદા બક્ષીસરૂપ સ્ત્રી જીવન આટલું બધું કંગાળ કેમ થઇ ગયું? એ શરબ-પાણી શરાબની મ્હોઝાણું! શરાબે તેની આશા-ભરી જીંદગી કચડી નાખી છે, શરબે તેની પવિત્રતા લુપ્તવી છે અને શરાબેજ તેને મોતને કીનારે લઇ જઇ ચુકી છે. જો, જો, એ કંગાળ સ્ત્રી તરફ નજર કર અને કંઠક સમજ—”

ધોડીકવાર એ અવાજ બંધ પડ્યો, ફરીથી છોટું ષડકલી છાતીએ સાંભળવા લાગ્યો:—

“ અને હવે પેલા કંગાળ ઓરડામાં પડેલા મુદડાં તરફ નજર કર. મોતના જડખમાં મથણ એ કંગાળ શરીરને જોઈ લે. થેડાજ વખત પર દરરોજ દીવસમાં દશવાગ આ જીવતું હાડપીંજર ફાટાટુટ કપડાં પહેરી ફાટી આંખે, દાંત વગરના મ્હોડે, ભયંકર મ્હોરા સાથે, લથડતાં ડગલાં ભરતું અને માથું ધુણાવી કંઠકંઠ બકબકારો કરતું પીઠામાં જતું હતું, જો આખી જીંદગીમાં એ શરાબને ભક્ત થયે

હોત તો આજે એનામાં શકતી હોત, એના જીવનમાં ઉત્સાહ અને આશા હોત. પણ નહી, એ શરાબ પાછળ ગાંડો થયો અને એના માનીતા શરાબેજ એનો જીવ લીધો. એને ખાધા વીના ચાલતું પણ દારૂ વીના ચાલતું નહી. પરીણામે એની પાસે પુરતાં વસ્ત્રો ન રહ્યાં—એ રોમી થઇ ગયો—રોગની દવા માટે પૈસા ન મળ્યા—અને અને એ મરી ગયો—”

એક પણ પછી પુનઃ અવાજ આવ્યો:

‘કંગાળ જવાન ! તું જે શરાબ પાછળ દીવાનો થયો છે તેની અસર આવી બધંકર થાય છે, દારૂ ધરસંસારના સુખને આગ લગાડે છે, પત્ની સ્ત્રીને વેચ્યા બનાવે છે, વેપારીઓને તારાજ કરે છે, આખરનું સલામતી વાળે છે અને દારૂ પીનારા માટે દીવાનાશાળાના દરવાજા ખુલા કરાવે છે. એજ નીચ શરાબ શરાબીને ગુનેહગાર બનાવી તેના હાથમાં બેડી નખાવે છે, મારવાડીઓને માથેતુગર બનાવે છે, કેટલાકોને રસ્તે રખડતા બીખારી કરી નાખે છે અને શરાબ પીનારને પ્રજાના દરબારમાંથી હજારો કોસ દુર ફેંકી દે છે, દારૂના એકજ છુટકામાં શયતાની શકતી છુપાયેલી છે, તે આરામચી, કંગાલત, રોગ અને મૃત્યુને આમંત્રણ કરનાર દુત છે. તમ્બાકુ પત્નીઓના નીસાસા. જુએ મરતા બચ્ચાંઓની કીકીઆરીઓ, ફાંસીને લાકડે ચઢતાં ખુનીની છેલ્લી પ્રાર્થના, કેદખાનામાં બેડી પહેરી કામ કરતા કેદીઓની કંગાલત, બીખારીઓના કંગાળ જીવનની બચાનક મરીખી, આપઘાત કરનારનો છેલ્લો લાશો, વેચ્યા અનેલી સ્ત્રીનો અંતઃકરજનો પશ્ચાત્તાપ, જમતના

દુઃખીઓના આંસુઓ, ચીચીઆરીઓ નીરાશાઓ-એ સર્વ ઓ કમન-સીય ધ્રુવાન ! આ નીચ, દુષ્ટ, પાપી શરાબને આબારી છે.”

છોટુ શરાબના નીશામાં ચક્રચુર હતો છતાં આ ભયાનક સ્વપ્નાથી થરથરી ગયો. સહવાર પડતાંજ તે રાતના સ્વપ્નાં વીધે વીચાર કરવા લાગ્યો પણ એટલામાં ફાતમા આવી. તે છેડુને જોવા આવી હતી અને સાથે નારતો લઈ આવી હતી. ફાતમાને જોતાંજ છોટુ પેચું બચકર સ્વપ્નું ભુલી ગયો, અને હસતાં હસતાં નારતો કરવા બેઠાં અને લાલ-હાસ અને તેનો બધેથી છોટુની રાહ જોતા બેસીજ રહ્યા.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

‘પુનનું કાવતું.’

મહમ્મદહુસેન ખડકપરના પોતાના મકાનમાં નાસ્તો લઈ બેઠો હતો. સહવારે દશ વાગવાનો સમય હતો. મહમ્મદહુસેને એક બે સીગારેટના દમ લીધા એવામાં નોકરે આવી જગતકુમાર આવવાની ખબર આપી. મહમ્મદ જરા મુંઝાયા પછી તરતજ તે શાંત થયો અને જગતને અંદર મોકલવાનો હુકમ કર્યો, જગત આવનાંજ તેણે ઠંડા સ્વરે “આવો” કહી તેને એક પુરશી પર બેસવાની ઇસારત કરી. તેણે તેની સાથે શેકહેડ કરી નહીં એટલે તેનો આવકાર ઠંડો છે એમ જગત તરતજ સમજી ગયો, એકવાર જે સખસનો તે મીત્ર હતો તેના આવા અભીમાની વર્તનની જગતને લેશમાત્ર ફરકાર નહોતી. તે પછી ઠરસાથીજ પુરશી પર બેઠો અને ધીમા સ્વરે બોલ્યો: “મારે તમારી સાથે એક અગત્યની વાત કરવાની છે.”

“તમને મારું કામ હોય એમ મને લાગતું નથી.” મહમ્મદ બોલ્યો: “મેં તમને બેલાવ્યા નથી.”

“નહી, પણ થોડાજ શબ્દો સાંભળતાં તમને મારી વાતમાં રસ પડશે. હું તરતજ મુદ્દ પર આવીશ તમને ગોલવડના તમારા અંગ-લામાંથી કંઈ ખબર મળી છે?”

“ગોલવડની ખબર !—” જાણે વીંછી કરડ્યો હોય તેમ ચમકીને મહમ્મદ બોલ્યો: “તમે ગોલવડ વીશે શું જાણો છો ?”

“તમારા કરતાં હું વધારે જાણું છું, મીઠા મહમ્મદહુસેન !” જગત જરા તુખાખી અવાજે બોલ્યો: “તમારા નોકરોએ હજુ સુધી તમને એ અણુગમતી ખબર આપી હોય એમ લાગતું નથી.”

“તમારી વાત હું સમજી શકતો નથી.”

“મેં તમને શરૂઆતમાંજ કહ્યું નહોતું કે તમને મારી વાત રસમરી જણાશે !—” જગત વ્યંગથી હસીને બોલ્યો: “તુંકામાં વાત એમ છે કે માયાએ તમારો બંગલો તજ દીધો છે અને દ્વાજમાં તે મારા રક્ષણ નીચે છે.”

“શું :” મહમ્મદે ગર્જના કરી, તે ખુરશી પરથી એકદમ ઉભો થયો અને જગત પર તુટી પડવાનો વીચાર કરવા લાગ્યો. “શું તમે ખરી વાત કહો છો ?”

“તમે મારી વાત માનતા નથી એમ જણાવીને હું જુદું બેલુ છું એવો આરોપ મુકો છો અને તે એક જાતનું અપમાન છે, પ્રશંસાપાત્ર શાંતિથી જગતે જવાબ આપ્યો: “જો તમારે મારી સાથે હિસાબજ ચુકતે કરવો હોય તો હું તક્યાર છું.”

“મીઠા જગતકુમાર ! હું દીલગીર છું ને તમારી માફી માગુ છું.” ખુરશી પર બેસી મહમ્મદ બોલ્યો: “તમે મારી રખાતને ઉપાડી મથા છો એ વાત મને કહેવા આવ્યા છો ? મારા હિયકારા નોકરો

જે હકીકત કહી શક્યા નથી તે મને જણાવવા માટે હું તમારો આભાર માનું છું,” કોપથી હોઠ કરડી તે બોલ્યો.

“મીં મહમ્મદ હુસેન ! હું તમને બધી વાત ખુલાસાવાર કહીશ. મઘ કાલે હું ગોલવડ તમારા બગલામાં માયાની તપાસ કરવા ગયો હતો એવામાં તમારા નોકર દ્વારા મને ખબર મળી કે માયા નાસી ગઇ છે. હું નીરાશ થઇ સ્ટેશન તરફ જતો હતો એટલામાં મારા સહભાગ્યે ચારી આપી અને તમારા એક બીજા નોકરના પંજા-માંથી હું માયાને છોડવી શક્યો. હાલમાં તે મારા કબજામાં છે. કદાચ તમે ફરીથી તેની તપાસ કરી તેને પાછી મેળવવાનો પ્રયાસ કરશો એમ ધારીને એવું કંઇપણ ન કરવાની તમને ચેતવણી આપવાને હું અત્રે આવ્યો છું,” જમતે ખુલાસો કર્યો.

“જો એ શીવાય તમારે બીજું કંઇ કામ ન હોય તે હવે રજાસદ લો.”

“નહી, મારે બીજું પણ કામ છે” કહી જમતે ચોતાની તીક્ષ્ણ આંખો મહમ્મદ હુસેન પર સ્થિર કરી કહ્યું: “મીં મહમ્મદ હુસેન ! તમે જાણો છો કે હું તમને ચોવીસ કલાકમાં કેદખાનાની હવા ખાવા મોકલવાની તાકાત ધરાવું છું ?”

“મીં જમતકુમાર !—” પુરશી પર આકુળ વ્યાકુળ થઇ મહમ્મદ બોલ્યો.

“શાંત થાઓ અને મારી વાત સાંભળી લો, જનાબ —” જમત શાંત અદાથી પણ એવી મક્કમતાથી બોલ્યો કે મહમ્મદ સુષ થઇ

મથો: “તમે માયા સાથે જે વર્તણૂક ચલાવી છે તે કાયદા પ્રમાણે ગુન્હો છે. તમે તેને ફસાવી છે એટલુંજ નહીં પણ બળાતકારે તમે તેની લાજ કુટી છે અને તેની સગ્ન સાત વરમની કાળાપાણીની સગ્ન છે.”

મહમ્મદનો ચહેરો મોત જેવો શીકકો થઇ ગયો.

“હા એ ગુન્હાની એજ સગ્ન છે. જે હું વેર હંફનો નીચ ખ્યાલ કરું, તમે મારી સાથે જે નીચ દગો કરી અને પોલીસને સોંપવાનું જે કાવતરું રચ્યું હતું તે જે હું ધ્યાનમાં લઉં તો આજ પછે હું તમને કાયદાની ચુંગાલમાં ફસાવી દેત પણ નહીં. હું તમારી સાથે દયાભરી રીતે કામ લેવા માંગું છું કે જેથી તમને અને તમારી કામવાસનાથી બ્રષ્ટ થયતી ગરીબ રમણીને લાભ થાય, તમે જે ગુન્હો કર્યો છે તેના નજીવા પચાતાપ તરીકે તમારે માયાને રૂ. ૧૫૦૦૦ ની રકમ આપવી પડશે અને બવીધ્યમાં તેને કેદી પણ ન સતાવવાનું ગંભીર વચન આપવું પડશે.”

“હું કમુલ કરું છું.” ધુનતા અવાજે મહમ્મદ બોલ્યો: “પણ હાલમાં મારી પામે શકડા રૂપીઆ નથી તેમ તમને એક આપી શકાય તેટલા બેકમાં નાણાં નથી. જે આજે સાંજે તમે મારે ઘેર—”

“નહીં હું ફરીથી આ ઘરમાં ફાપલ ચલાવો નથી.” જગત વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો, “તમે આજે રાતે દશ વાગા સુધીમાં જરૂર એ રકમ મેળવી શકશો અને તે સમયે હું તમને મહાલક્ષ્મીના તોપખાનાની સામે મળાશ.”

“ એ એકાંત જગાએ શા માટે ?” પોતાના હરીફ પર નજર ઠેરવી મહમ્મદે પુછ્યું.

“ કારણ કે હું કોઈ પણ જાતની દગાબાજી સામે સલામતી રાખવા માગું છું,” જગને જવાબ આપ્યો, “જે સખસે વગર વાંકે ને વગર ગુન્હાએ મને નીચ મ્હાલી ડોશીની જુડી વાત પરથી કેદમાં નખાવવાની કોશિષ કરી હતી તે તેના ગુન્હાની નીશાનીઓ નાખુદ થાય ત્યાં સુધી મને પોતાના માર્ગમાંથી દુર કરવાને કંઈ પણ કરવાને ચુકે એમ નથી, કારણ કે તે દરમિયાન તમે કદાચ માયાનો પતો મેળવી તેને પાછી ઉપાડી લઈ જઈ શકશો. મહમ્મદજીસેન ! મારી સાથે તમારી રમત ચાલવાની નથી, તમારા ઘરમાં તમે મને સહેલાઈથી ફસાવી શકો પણ મહાલક્ષ્મીના દરીયા કીનરાં પર હું તમને ને તમારા બાકુતી માણસોને લોખંડના ચણા ચવાડી શકું એમ છું.”

“ તમે મને અન્યાય કરો છો મીઠા જગતકુમાર ! મ્હાલી ડોશીએ જે નાપાયાદાર આરોપો તમારા પર મુક્યા હતા તે નવેસરથી તાગ્ન કરવા જેટલો હું મુર્ખો નથી, હશે, પૈસા અહીં આપવા કે દરીયા કીનારા પર તે મારે મન સરખુંજ છે. પણ આજે રાતે દશ વાગે મારે એક જથ્થાને મળવા જવાનું છે એટલે જે મારો કોઈ માણસ તમને પૈસા આપી જાય તો તમને કંઈ વાંધો છે ?”

“ જરા પણ નહીં. તમારા માણસને છુપી નીશાની તરીકે “ મહમ્મદ” શબ્દ વાપરવાનું કહેજો.”

“ વાંકું, જેવી તમારી મરજી.”

“ પણુ યાદ રાખજો ! મારી સાથે તમારી ચાલાકી ચાલવાની નથી, મહમ્મદુલ્લેખ ! જો તમે આ ચેતવણી નહીં માનશો તો આવતી કાલેજ તમે વગર બાડાંની કોટડીના મહેમાન થશો.” આટલું કહી ને ઉભો થયો અને ઠરસાથી સલામ કરી તે દીવાનખાનામાંથી બહાર નીકળી ગયો.

જગત જતાંજ મહમ્મદનો શાંત ક્રોધ જવાળામુખીની પેઠે ફાટી નીકળ્યો, તે વકરાયલા વાઘ પેઠે ઓરડામાં આમથી તેમ આંટા મારવા લાગ્યો. મહાલી ડોશીએ બેદરકારીથી ખાવાને નાસી જવા દીધી હોત તો તેટલાથીજ આ કામી પુરૂષ ગુસ્સાથી લાલ પીંગો થઇ જત, પણુ આજે તેના પાસા ઉલટાજ પડ્યા હતા. તેનો હરાફ તેની પ્યારી માથુકનું હરણુ કરી ગયો હતો એટલુંજ નહીં પણુ જો તે રૂ. ૧૫૦૦૦ ન આપે તો તેને કેદમાં નખાવવાની ધમકી આપીને ચાલ્યો ગયો હતો. આ બનાવ તેના મગજની વરાળ ૧૫૦ ડીગ્રી સુધી વધારી મેલવાને પુરતો હતો.

કેટલીક મીનીટ સુધી તે ‘પ્રુદીવાન શખસને બદલે પાગલ માણસ જેવોજ જણાયો. પોંજરામાં પુરાયલા સીંહની પેઠે તે આમ-તેમ આંટા મારી રહ્યો હતો એવામાં અચાનક એક વીચાર આવતાં તે ઉભો રહ્યો અને ગુસ્સાથી લાલ થયલા તેના મ્હોં પર હાસ્ય ફરક્યું, તરતજ ટેબલ આગળ જઇ તેણે એક ચીઠી લખી અને તે પર બીમબાઇનું ‘કેકાણું’ લખી નોકર મારફતે તેના પર તે ચીઠી મોકલી આપી. એક કલાકમાંજ મવાલી બીમબાઇ આવી પુગ્યો અને મહમ્મદને સલામ કરી ઉભો રહ્યો.

“ભોશો, સાહેબ, શું હુકમ છે ?”

“આજે રાતે તું નવરો છે ?” મહમ્મદે પુછ્યું.

“હા, નવરો નહીં હોઈ તો પણ તમારે માટે બધા કામ પડ્યા મેઝવાને તૈયાર છું.”

“ઠીક, પણ જો આજનું તારું કામ મારા આગલાં બધા કામ કરતાં વધુ બયંકર છે, તારા હાથમાં તાકાત છે ? તારી છુરીની ધાર અણીયાળી છે ?” મહમ્મદ ખીમા સ્વરે બોલ્યો.

“જો તમારો બદલો ઉઘાર હશે તો મારી છુરી અણીદાર અને મારા હાથ સોખંડ જેવો મક્કમ થઈ શકશે, મુંઝવણમાં મારા જેવો હાલો કોઈ નથી.” બીમબાઈ મચલી હસીને બોલ્યો.

“એ, આ બીનાના અડીસો રૂપીઆ ! કામ પુરું કરી આવશે તો હું બીજા પાચસો આપીશ. ” કહી મહમ્મદે બીમબાઈને અડીસો રૂપીઆની નોટો આપી. “હવે સાંજળ આજે રાતે મહાલક્ષ્મીના તોપખાના આગળ બરાબર દસ વાગે જશે. ત્યાં એક શખસ તારી રાહ જોતો હશે અથવા થોડા વખતમાં આવી પુગશે, તું મારો માણસ છે એવી ખાત્રી કરી આપવા માટે “મહમ્મદ” શબ્દ વાપરજો અને સામે માણસ એજ શબ્દ પાછો કહે કે તરત તારી છુરીનો ઉપયોગ કરજો ! એનો જીવ લીધા પીના ન હોડતો, પછી તે મને તે હોય. સમજી મને.”

“બરાબર !” મજવામાં પડેલી નોટો બાકી આંખે જોતાં મવાસી બોલ્યો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

મહાલી ડાશી અને જગતકુમાર.

મહમ્મદ હુસેનને મળીને જગત મોટરમાં એસી સીધા ગોલવડ જવા ઉપડી ગયો. મહમ્મદ સાથેની વાતચીત પરથી તેની ખાત્રી થઈ હતી કે મહાલી ડાશીએ માયા નાસી જવાની ખબર તેને આપી નહોતી. ટ્રેન એક વાગે જતી હતી એટલે જગતને મોટરમાં ગયા વીના છુટકો નહોતો, મહમ્મદ હુસેન મહાલી ડાશીને મળે તે પહેલાં જગત એ ડાશીને મળવા માગતો હતો. મહમ્મદ રૂ. ૧૫૦૦૦ આપે તે પહેલાં મહાલી ડાશીને ન મળી શકે એવી જગતની ગણતરી હતી કારણ કે જો મહમ્મદ મહાલી ડાશીને મળવા પામે તો એ બદમાસ બસા જગતકુમાર પ્રત્યેના ક્રોધને લીધે કેટલીક એવી છુપી વાત કહી દેવાનો સંભવ હતો કે જેથી જગતની પૈસા કઢાવવાની આખી બાજી ધુળમાં મળી જાય. જો જગત કુમારના કુના ભેદો મહમ્મદ હુસેન જાણી જાય તો તેને હિંમતથી કહી શકે કે “ માયા પર બળાત્કાર કરવા માટે જો તું મને સજ્જ કરાવશે તો હું તારો ભેદ ફેડી દઈ તને પચ્ચ ફાંસીને લાકડે ચઢાવીશ” પરીણામ એ આવત કે બન્નેને એક બીજાથી ડરવું પડત. હાલમાં આખી બાજી જગતના લાભમાં જ હતી અને તે એ લાભ જવા દેવા

માગતો નહોતો. દુકંમાં મ્હાલી ડોશીને મળીને તેને મહમ્મદ હુસેનની મહેરબાનીથી દુર કરવાની અત્યંત જરૂર હતી.

બપોરે બાર સાડા બાર વાગે જગત ગોલવડ પહોંચ્યો. આ વખતે તે ખેડૂતનાં યોષાકર્માં નહોતો પણ શ્રીમંત ગૃહસ્થના વેષમાં હતો. મહમ્મદના બંગલા આગળ જઈ તેણે નોકરને કહ્યું. “તારા શેઠે એક સદેશો લઈ મને મ્હાલી ડોશીને મળવા મોકલ્યો છે. મ્હાલી ડોશી ક્યાં છે? તારા શેઠને માયા નાશી જવાની ખબર મળી ગઈ છે.”

નોકર આ સાંભળી અજબ થયો કારણ કે માયા વીધે કંઈપણ ખબર મહમ્મદને આપવામાં આવી ન હતી. મહમ્મદને એ સ્નાનના સમાચાર પુગાડવાની કોઈનામાં હિમ્મતજ નહોતી તેથી નોકર જગત તરફ ટીકી ટીકીને જોવા લાગ્યો.

“માફ ડાચું શું ટીક્યા કરે છે?” કહી જગત સીધો બારણામાં દાખલ થયો અને પહેલા માળ પર જતાંજ ઓરડામાં મ્હાલી ડોશી વીચાર ઝસ્ત હાલતમાં સોફા પર બેઠેલી નજરે પડી. માયા નાસી જવાથી તેની નીરાશાનો પાર રહ્યો નહોતો. આવા સંજોગોમાં અચાનક તેની નજર સામે જગત આવી પુગવાથી તેના બચનો પાર રહ્યો નહી. તે માથાથી તે પગ સુધી ધ્રુજી મઠ. આસપાસ કોઈ નોકર નથી. એવી ખાત્રી કરી જમત બંધકર સ્વારે બોલ્યો.

“મારે તને કેવી સજ્જ કરવી? બપોળે મહીના થયા તું મારી વીરૂષ કામ કરી રહી છે. મારા હુકમોનો અનાદર કરી રહી છે અને મારા દુશ્મનની સેવા બજાવી રહી છે. હું માયા પર મોહી પડ્યો છું

તેથી તેને મહમ્મદ હુસેનના પંજામાંથી બચાવવાની હું તને આજ્ઞા કરું છું. બદમાશ ડોશી ! મારા હુકમ કરતાં તને મહમદના પૈસા વધુ ખ્યાર લાગ્યા હતા ? તે દીવસે તારા ઘરમાં મને કેદ કરી તેં મને કેદ કરવાનું કાવતરું રચ્યું હતું અને જો મને અદાલતમાં લઈ જવાને પોલીસ શક્તિવાન થઈ હોત તો તારા સોગનની દરકાર કર્યા વીના તેં મારી વીરધ જુમાની આપી હોત—”

“ નહીં, નહીં,” શરમથી નીચું જોઈ બચથી ચરચરતી ડોશી બોલી. “ મને મારા ઉધ્ધતાઈ માટે તરતેજ પસ્તાવો થયો હતો. તમે પોલીસના હાથમાંથી નાસી ગયા તે પહેલાંજ મેં મહમ્મદને કહી દીધું હતું કે તમારી સામે મેં મુકેલા આરોપો ખોટા હતા. ”

“ હશે, પણ જો મામલો ગંભીર થાત તો તેં મને જરૂર દગો દીધો હોત.” જગત સખત સ્વરે બોલ્યો. “ મુર્ખ ડોશી ! તું એમ ધારે છે કે હું સજા પામીશ તો માફ વેર લેનાર કોઈ આકી નહીં રહે ? જેઓ સાથે તને લાંબા સમયથી સંબંધ છે, જેઓએ તારી અનેક સેવા બજાવી છે તેઓની ખુશ્લી દુશ્મન થયા પછી મહમ્મદની સત્તા અને લક્ષ્મીને જોરે તું બચી જાત એમ તું ધારે છે ? તું પાગલ થઈ ગઈ છે. સેનાપતીના રક્ષણ માટે તેના તંત્રીની આસપાસ આપું લશ્કર ઉભું હોય તોપણ ઝેરી સાપ તંત્રીમાં દાખલ થઈને સેનાપતીનો જીવ લઈ શકે છે તેવીજ રીતે તારો જાન જાત, સમજ ? ”

“ હા, હું એ બધું હવે સમજું છું. હવે મને બાન થાય છે કે મેં જુલમ કરી હતી. મને અનહદ પસ્તાવો થાય છે, સરદાર !—”

સલાહી ડોશી લગભગ રડી પડવાની અણીપર આવી બેઠી. “સર-
હાર ! મને આત્માર અમાઉ સજ્જડ સજ્જ થઇ ચુકી છે, મને ગીર-
ગામપરતુ મારે ધર તજ દેવાની ફરજ પડી છે. હું આ એકાંત
જગ્યાએ મહમ્મદ હુસેનની નોકરી કરું છું અને તમે અથવા બીજો
કોઈ મને જોઈ ન જાય તે માટે આ બંગલામાંથી હું બહાર પથ
નીકળી શકતી નથી.....”

“આવી જાતની એકાંત કેદ તને ન ગમે તે હું સારી પેઠે
સમજી શકું છું પણ એવી સ્થિતિ લાવવા માટે તું જ જવાબદાર છે.”
જગત બોલ્યો.

“જે તમે બધું જાણતા હો તો તમને મારી દયા આવશે.”
જગત બય બતાવવાને બદલે ઠપકો આપતો જણાવાથી મ્હાલી ડોશી
રડતી રડતી બેઠી. “તે દીવસે તમે અને મામા ગીરગામપરના મારા
મકાનમાંથી નાસી ગયાં તે દિને મારી મુશ્કેલીનો ખર નહોતો. શું કરવું
તે હું સમજી શકતી નથી. એક બાજુથી મને તમારો ભય હતો-બીજી
બાજુથી મહમ્મદ હુસેન અને ધમકાવી રહ્યો હતો. એક બાજુ તમારી
સજ્જનો ભય હતો-બીજી બાજુ મહમ્મદ મને કેદ કરાવવાની ધમકી
આપતો. હું બચથી અરધી પામલ થઇ ગઇ હતી—”

“પથ મુરખી ! તને એટલો ખ્યાલ ન આવ્યો કે મહમ્મદ
હુસેન કરતાં હું વધારે શક્તિવાન છું ? તને ખબર છે કે જે હું ધાડું
તો આજેજ તારા એ રક્ષણકારને કુળ ચાલતો કરી નાખ્યું !—”

“ મને માફ કરો સરદાર ! આઠસીવાર માફ કરો—” મહાલી ડાશીએ અરજ કરી.

“ તને અખર છે કે જ્યારે દયા કરવી થોડા હોય ત્યારે હું હંમેશાં માફી આપું છું. તું સારી પેઠે જાણે છે કે સ્ત્રી જાતપર હું ઘેર લેવાની વીરુદ્ધ છું. પણ જે જીવતીને હું આહું છું અને જે હમણાં મારા રક્ષણ નીચે છે તેને પાછી મહામહા હુસેનના હાથમાં સોંપવા માટે તું પાછી કાવચાંબન કરે તેની જામીનગીરી શી છે ?”

“ મમ્મા તમારા રક્ષણ નીચે છે !.....હા-હા-ગાઇ કાતે નોકરે આવી વાત કરી તે ધરથી મેં એમજ ધાર્યું હતું. તમે મારી વફાદારીની જામીનગીરી માગો છો ? અફસોસ તમને કેમ સંતોષવા તે હું જાણતી નથી. હું એટલુંજ કહી શકું કે મને મારા કૃત્ય માટે પશ્ચાતાપ થાય છે. આ ધરથી હું કંઠાળી ગઇ છું અને મારે ઘેર જવાને આતુર છું—”

“ ઠીક છે તારી લવરીની અને દરકાર નથી, છતાં તને માફ કરવાનું મને મન થાય છે.”

“ મારી કસોટી કરી જુઓ, સરદાર ! મને કંઈપણ કામ સોંપો અને હું તે વફાદારીથી પાર પાડીશ.” મહાલી ડાશી બોલી, આ સમયે તે જગતકુમાર સાથે પાછી સુમેહ કરવાને પ્રમાણીકર્ષણે તૈયાર થઈ હતી કારણ કે તેની આત્મી ભાઈ મધ્ય હતી કે આ ભયંકર માણસ સાથે ઘેર બાંધવામાં સાર નથી. તે જાણતી હતી કે તેના

જીવનનો આધાર જગતની દયા પર છે. તેને મહમ્મદ હુસેનના કોઈ સ્વભાવનો ડર લાગતો હતો. માયાને નાસી જવા દેવાની બેદરકારી માટે તે તેનેજ ફાડી ખાશે એવી તેની ખાત્રી હતી. માયા નાસી જવાથી હવે ગોલવડના બંગલામાં મહમ્મદ હુસેન રહેવા દે એ સંભવીત નહોતું અને તે એ પણ જાણતી હતી કે જો કોઈ માણસ તેને મહમ્મદ હુસેનથી બચાવી શકે એમ હોય તો તે જગતકુમાર હતો. બન્ને તેના દુસ્મન હતા અને એ દુસ્મનાવટ ચાલુ રહે તો તેની પાયમાલી થઈ જાય તે વીશે કશો શક નહોતો. આવા સંજોગોમાં કોઈને ખાતર નહીં તો પોતાના જીનની સલામતીને માટે પણ જગતકુમારને મનાવી લેવાની તંને જરૂર જણાઈ હતી. તેના મનના વીચારો જગત સહેલાઈથી કંટાળી શક્યો. મનમાં ને મનમાં મ્હાલી ડોશી પાછી પોતાના પક્ષમાં આવવાને આતુર છે એ ખ્યાલથી જગત મલકાયો, પણ પોતાનો મનોભાવ જણાવ્યા વીના તે બેદરકારીથી બોલ્યો.

“તું મહમ્મદની નોકરી તજી દેવાને તૈયાર છે તેની સાબીતી તરીકે તારે પહેલ વહેલાં આ બંગલો તજી દઈ મુંબઈમાં તારા ઘરમાં જવું પડશે.”

“હું ખુશીથી મુંબઈ જવાને તૈયાર છું પણ મને માયા નાસી જવાથી મહમ્મદ હુસેનનો ડર લાગે છે. તેણે મને કેદ કરાવવાની ધમકી આપી હતી અને હવે તે જરૂર તેમ કરશે.” ડોશી બોલી,

“જો તને એટલોજ ડર હોય તો મહમ્મદને ચુપ રાખવાનું હું માથે લઈ છું.”

“ તો મને કંઈ વાંધો નથી. હું તમારી સાથેજ મુંબઈ આવવાને તૈયાર છું.”

“ આજ ત્યારે.”

ડોશી તરત પોતાની પેટી લઈ તકતવાર થઈ અને બંને મોટરમાં બેસી મુંબઈ જવાને ઉપડી ગયાં. થોડા સમયે મોટર મુંબઈ આવી અને મહાલી ડોશી પુનઃ ગીરગામ પરના અતીતી ભવનમાં જઈ પહોંચી. તેના નોકરે તથા ફાતમા બે મહીનાથી તે ગુમ થયેલી હોવાથી બધામાં ષડ્યાં હતી. મહાલી ડોશીના અચાનક આગમનથી સઘળાં અજબ થયાં પણ જગત સાથે હોવાથી કોઈ કંઈ બોલસાની દીમત કરી શક્યું નહીં.

“ આવો, આવો, સામુજી ! તમે આટલા દહાડા ક્યાં હતા ?” મહાલી ડોશીને ફાતમાએ પુછ્યું. ચાંચનાર સારી પેઠે જાણે છે કે ફાતમા અને મહાલી ડોશી વેશ્યાઓ હતી અને તેથી ધર્મ કે મજલસની પરવા કર્યા વીના ગમે તેની સાથે સમાઈના માંઠથી જોડાવાને બંનેને કરો વાંધો નહોતો. ફાતમા પ્રથમ મહમ્મદ હુસેનની માથુક હતી પણ તે તેનાથી કંટાળી ગયો ત્યારે થોડાક પછસા આપી તેણે ફાતમાને મહાલી ડોશીના દીકરાને ગમે વળગાડી હતી.

“ તારી સાસુ ક્યાં હતી તેની તારે દરકાર કરવાની નથી.” જગત વચ્ચે બોલ્યો, “ એ પાછી આવી છે તેટલુંજ પુરતું છે, પણ ફાતમા ! તારું મોં કેમ ઉતરી ચલ્યું છે ? શું કંઈ માફો બનાવ બન્યો છે ?”

“હા, સરદાર ! છોડુને પકડવામાં આવ્યો છે—!”

“છોડુ ગીરફતાર થયો ? આજે ?”

“હા, સરદાર ! ગઈ રાતે તે આપણા મંડળના મકાનમા સુતો હતો. સહવારે હું તેને મળવા ગઈ હતી, સાંજે અમે સાથે ફરવા ગયાં અને ટ્રાંટરોડ પર વોહરાના હોટલમાં ખાવા જતાં હતા, એટલામાં એક બધ્યાએ તેને ઓળખ્યો અને પોલીસે તેને ગીરફતાર કર્યો—”

“ઓહ ! લાલદાસનો બધ્યો ! વાઈ પછી—”

“બધ્યાએ તેના પર પોતાના શેઠની નોકરીમાંથી નાસી જવાનો આરોપ મુક્યો—”

“ઓહ ! એટલું જ હોય તો કંઈ શીકર નથી.”

“પણ અમે આજે સાથે હયાઈયા પછી એ ગીરફતાર થયો તેથી મને ધણી ચીંતા થાય છે.”

“તું ચીંતા ન કર, ફાતમા ! બોલ, તેં છોડુને મારો ભેદ તો કહી દીધો નથીને ?”

“હું ગાંડીબાંડી છું ? તમારો ભેદ હું, પીર અને સાસુજી સીવાય કોઈ જાણતું નથી, ગઈ રાત્રે છોડુએ પીરને તમારા ભેદ વીષે સવાલ પુછ્યો હતો પણ પીર એના માથેનો છે. તેણે વીંટી વીધેની તમારી આગ્રા સબળાવી એ વાતજ હડાવી દીધી—”

“જાબાશ ! પીરને એ માટે ઇનામ મળશે. પણ હવે છોડુને છોડાવવાનાં પગલાં લેવાં જોઈએ કેમકે તેને નજર આગળથી દૂર રાખવો પરવડે એમ નથી.”

“હા વળી માજીએટ આગળ એ કંઈ છુપાવી શકવાનો નથી. એ ધણું જાણે છે—ને ને—હું એને ચાહું છું—”

“કંઈ શીકર નહીં, હું એને તરતજ તારી પાસે મોકલીશ. હું વચન આપું છું કે આ રાતે એ અહીંજ જન્મશે. પણ અફસોસ!” જગત કંઈ યાદ આવવાથી બોલ્યો.

“કેમ ! શું છે ?” ફાતમા પોતાના આશકને ઊડાવવામાં કંઈ મુશ્કેલી છે એવો ખ્યાલથી ચીંતાતુર થઈ બોલી.

“વાત એમ છે કે મારા એક ખાનગી કામ માટે મારે આજે રાતના પૈસા લેવા જવાનું છે. મહાલી ડોશી ! તારા મહમ્મદ પાસેથીજ મારે આજે પૈસા લેવાના છે.”

“મહમ્મદહુસેન પાસેથી ?” ફાતમા ખુશી થઈ બોલી. “જગત-કુમાર, તમે એનું ગળવું હલકું કરવાને ફતેહમંદ થયા તેથી મને આનંદ થાય છે. એ માણસ મને ગમતો નથી. મારાથી કંટાળી ગયો ત્યારે એણે મને ઊડી દીધી હતી—”

“હવે એ ચર્ચા કરવાની મને કુરસુદ નથી. સવાલ એ છે કે આજે રાતે દશ વાગે મહમ્મદ પાસેથી પૈસા લેવા કેમ જવું અને તે સાથેજ ઊઠીને ઊડાવવાના પગલાં કેમ લેવાં ?”

“પૈસા લેવા માટે તમારેજ જવાની અનીવાર્ય જરૂર છે ?” મહાલી ડોશી બોલી: “હું તમને વફાદાર છું તેની સાબીતી આપવાને હું ધણીજ આતુર છું.”

“ ખરૂં-” જગત થોડીકવાર વીચાર કરી બોલ્યો. તેને લાગ્યું કે મ્હાલી ડોશીની કસોટી કરવાનો આ યોગ્ય પ્રસંગ છે. “મ્હાલી ડોશી, મારે બદલે એ કામ તુંજ કરજો. આજે રાતે દશ વાગે મહાલક્ષ્મીના તોપખાના આગળના દરીયા કીનારા પર જજો. અને ત્યાં ‘મહમ્મદ’ નામ કહેતાં જો સખસ તને સામે મળે એજ નામથી જવાબ આપે તેને મળીને પૈસા લઇ આવજો. સમજી ?”

“ સમજી ગઇ ! મહમ્મદ જાતે નથી આવવાનો ?” મ્હાલી ડોશીએ પુછ્યું.

“ નહિ, તે આવે એમ લાગતું નથી. તેના તરફથી જો માણસ આવે તેની પાસેથી રૂ. ૧૫૦૦૦ લઇ તેને કહેજો કે “ તારા શેઠને જઇને કહેજો કે આજે રાતે હું મ્હાલી ડોશીને મળ્યો હતો અને મ્હાલી ડોશીએ કહેવરાવ્યું છે કે તારા શેઠે હવે પછી કદી પણ મ્હાલી ડોશીને સીધી યા આડકતરી રીતે સતાવવી નહીં, નહીં તો જગતકુમારે માયાની સતામણી માટે મહમ્મદને જેવી સર્જ કરવાની ખાત્રી આપી હતી તેવીજ સજ મ્હાલી ડોશીની સતામણી માટે કરવામાં આવશે ”

“ હું વફાદારીથી તમારા કહેવા પ્રમાણેજ કરીશ.”

“ વાર. હવે મને એક ગ્લાસ વ્હીસ્કી આપ ને છોટુંને છોડવવાની તજવીજ કરવા જવા દે—” જગત મ્હાલી ડોશીને આજનું કામ સમજાવી બોલ્યો.

મ્હાલી ડોશી હાથની બાટલી લેવાને ખીજી ઓરડામાં ગઇ એટલે જગતે ફાતમાને પાસે બોલાવી ધીમા સ્વરે તેના કાનમાં કહ્યું: “હજી

દોઢ કલાકની વાર છે, નેટલો વખત તું મહાલી ડોશીની સાથેજ રહેજો અને એ મહાલક્ષ્મી જવાને ઉપડી જાય પછી એની પાછળ પડજો. જોજો, એને શક ન જાય. તોપણના આગળ પીર છુપાયલો હશે. જો પીરને એમ લાગશે કે તારી સાસુ અને દગો દેવાને તૈયાર થઈ છે તો તે સીટી મારશે. સીટીનો અવાજ આવે તો તું પીરની મદદે દોડી જાજો અને મહાલી ડોશી જો મહમદના માણસ સાથે ચાલી જતી હોય તો તેને પકડી લાવજો, આમ કરવાનાં અનેક કારણો છે. જોજો, સંભાળવી કામ લેજો.”

“ તમે જરા પણ ચીતા ન કરતા. હું એ પ્રમાણેજ ચર્તીશ પણ મને છોટની ચીંતા થાય છે. હું ખરેખર તેના પર મોહી પડી છું કમકે માગે ધણી અને પસંદ નથી.”

“ ચુપ રહે, ડોશી આવે છે, કહી તે ખારી આગળ જઈ ઉભો. મહાલી ડોશી અદર આવી ત્યારે ફાતમા જાણે કંઈ અન્યુજ ન હોય તમ સાડીના છેડા સાથે રમત કરતી સોફા પર બેઠી હતી.

જગને એક પેગ બ્હીસ્કી પી થોડીક બીસ્કીટ ખાધી અને મહાલી ડોશીને પોતાનો હુકમ બરાબર બજાવવાની તાકીદ કરી, ફાતમા તરફ મર્મબરી નજર ફેંકી તે લાંથી વીદાય થયો.

રસ્તાપર એકલો પગા પછી જગત વીચાર કરવા લાગ્યો.

“ સાફ થયું કે મહમદે મને એક ન આપ્યો, નહિં તો આ બહાની પરીક્ષા કરવાની અમુક્ય તક હાથમાંથી ચાલી જત. જો તે

મને બેવફા થઇ મહામહાસેનના પક્ષમાં જશે તો હું એને પાપમાત્ર કરશ. જો એ બનેને બેવફા થઇ પૈસા લઇને નાશી જશે તો હું એને પકડી શકીશ. પીર એ કામ કરી શકશે. ફાતમા મને ધણી ઉપયોગી છે એ પોતાના ધણીને ધીકકારે છે એટલે મારે માટે મને તે કરવા તૈયાર થશે. ફાતમા મારા અણુમોલ હથિયાર જેવી છે..." આટલા વીચાર કરી તેણે વીજળી હાસ્ય કર્યું. તેણે પોતાની ચાલાકીથી એક જાતનું રાજતંત્ર સ્થાપ્યું હતું અને તેના સમજા નોકરો ગુલામોની પેઠે તેને તાબે થતા હતા.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

છોટુ છુટ્યો.

મહાલી ડોશીને મહમ્મદના માણસ પાસેથી પૈસા લાવવા માટે જવાનો હુકમ કરી, ફાતમાને તેની પાછળ જમ્મુસ તરીકે જવાની સુચના આપી જગત બહાર પડ્યો. સીધો તે લાલલાસ શેઠને ઘેર ગયો. લાલલાસે તેનું માનપુર્વક સ્વાગત કરી વાતમાં ને વાતમાં કહ્યું. “શું જમાનો આવ્યો છે મીઠો જગતકુમાર ! જે જવાનને મેં દયાની લાગ-ણીથી શીખવા રાખ્યો હતો તે બદમાસ નીવડ્યો છે.”

“કાણુ ? પેલો—એનું નામ શું ?” જગત જાણે કંઈ જાણ-તેજ ન હોય તેમ બોલ્યો.

“છોટુ.”

“હં-હં—એણે શું કયું ?”

“મઘ રાતે મારા ઘરમાંથી ગુપચુપ નાસી ગયો હતો. સવાર સુધીમાં એ ન આવવાથી અમને કેટલી ચીતા થઈ હસે તે તમે સમજી શકશો. આમ રાતની વખતે એ અદ્રશ્ય થઈ ગયો તેથી મને એના બમાદુ જીવન પર તીરસ્કાર ઉપજ્યો. આજે એને કોઈ છટકેલ સ્ત્રી સાથે ગોલપીઠાં પર રખડતો મારા ભૈયાએ જોયો અને તેણે મને પુછ્યા પાછ્યા વીના એને મારી સાથનો કરાર તોડવા માટે પોલીસને સ્વાધીન કરી દીધો. કાલે એને માજીસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવશે

ત્યારે તેને નજીવી સજા કરવાની હું જાતેજ અરજ કરનાર છું—”
લાલદાસે પોતાની બલાઇ બતાવી ઓઢુનો કીરસો કહ્યો.

“ એ યુવાનને કેદખાનાના જીવનનો અનુભવ કરાવવો એ દયા
જનક છે” જગત બોલ્યો.

“ ત્યારે મારે શું કરવું ? તેના શેઠ તરીકે હું તેની નીતીરીતીની
દેખરેખ રાખવાને બંધાયેલો છું. જો તેને વખતસર અમકાવવામાં ન
આવે તો તે તદ્દન બગડી જવાનો ભય છે. આવા બચકર જીવાનને
મારા ઘરમાં રાખતાં મને હવે ડર લાગે છે.”

“ એની સાથેનો કરાર રદ કરી એને તમે એની મા પાસે પાછો
બકેલી દો તો ?” જગતે કહ્યું.

“ એ બીચારીની ઓકરીનું હરણ થયું ત્યારથી એ માંડી જેવી
થઈ ગઈ છે. નહીં તો મને કરાર રદ કરવામાં કંઈ વાંધો નથી. ખરૂં
પુછો તો મીઠું જગતકુમાર હું એનાથી કટાણી ગયો છું. મને એનાપર
બચકર શક આવ્યો છે. મારો બધયો એને ગુનેહગાર માને છે.”

“ શું ઓઢુએ કંઈ ગુન્હો કર્યો છે ?”

“ તમે મારા ઘરમાં ચોરી થવાની વાત જાણ્યતા નથી ?”

“ ચોરી ?”

“ હા. શુકરવારે મારે ઘેર ચોરી થઈ હતી. અને તે મારે
બધ્યાને ઓઢુપર શક છે.”

“શુકરવારે ? હું તમારે ત્યાં જમી ગયો તેજ રાતે ? અરે રાત્રી નહીં નહી. એ જવાન કોઈ માથુકને મળવા ધરમાંથી બહાર ગયો હશે પણ એણે ચોરી કરવા જેવું નીચ કૃત્ય કર્યું હોય એમ હું માનતો નથી. શુકરવારે રાતે હું તમારી મહેમાનગીરી ચાખી વીદાય થયો ત્યારે એ ત્રણ મવાલી જેવા શકમંદ માણસોને મેં તમારા ધર આગળ રખડતા જોયા હતા. એ રાતે બહાર ગયો તેથી એને ચોર ગણી સેવામાં ન્યાય નથી.”

“હું એને ચોર ગણતો નથી.”

“જુઓ લાલદાસ શેઠ ! હું એક નીક્ષપક્ષપાત માણસ તરીકે દલીલ કરું છું. તમે પણ એક ન્યાયી અલ્પસ્થ તરીકે એક નીર્દોષના જીવનપર કાળુધોળું લગાડતાં જરૂર અટકશો, એ કોઇનાં પ્યારમાં હશે તેથીજ બહાર ગયો હશે. તમારા બધાઓએ એને કોઈ સ્ત્રી સાથે જોયો હતોને ?”

“હા.”

“જો તમે મારી સલાહ માનો તો એના પરનો આરોપ પાછો ખેંચી લો—”

“પણ પછી મારે શું કરવું ?”

“જો તમને કંઈ વાંધો ન હોય તો એ જવાનને હું ઠેકાણે પાડીશ. મારા એક શ્રીમંત કાકા છે. હજુ છોટુ સુધરી શકે એમ છે અને હું તેને સુધારવાનો અખતરો કરવા માથું છું. મારા કાકા એને મારી બહામણથી નોકરીએ રાખી લેશે.”

“તમારી ઉદારતા જોઈ તમારા તરફનું મારું માન વધી જાય છે. હું તમારી સલાહ પ્રમાણે ચાલવાને તૈયાર છું.”

“તો ચાલો, એ બીચારીને કાચી જેલમાં આપી રાત ચાંચ મારવા દેવામાં માણસાઈ નથી.”

“ચાલો.”

બંને મોટરમાં બેસી પોલીસ સ્ટેશન પર ગયા. લાલદાસ શેઠે સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ પેટીંગરને મળી છોડુ પરનો આરોપ ખેંચી લીધો અને એ માનવંત અહસ્થની વીનતીને માન આપી સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટે છોડુને મુક્ત કરવાનો હુકમ કર્યો.

“જો છોડુ—” કેદમાંથી મુક્ત થઈ છોડુ બહાર આવતાં લાલદાસે કહ્યું “આ બધા અહસ્થે તને છુટો કરાવ્યો છે અને હવે તારે એમનીજ નોકરી કરવાની છે. વફાદારીથી ચાલીશ તો સુખી થશે. ચાલો મીઠા જગતકુમાર સાહેબજી—”

લાલદાસ શેઠ મોટરમાં બેસી વીદાય થયા. જગતની સાથે ધીમે ધીમે ચાલતો છોડુ થોડેક દુર ગયો તેનું મગજ ચકકર ચકકર થઈ જતું હતું તેની સાથે ચાલતો સખસ જમમોહનજી છે એવી તેની ખાતરી થતી જતી હતી, થોડેક દુર અંધારામાં ગયા પછી જગતે કહ્યું, “આવા બધા શેઠની નોકરી છોડી નાસી જતાં તને શરમ નહોતી આવી ? હું તારા કેસમાં જુઓ પડ્યો તેથી તને અજાણ્યી લાગતી હશે.”

“પ્રભુને ખાતર, જગતકુમાર ! તમે અને એક પ્રસ્તનો જવાબ આપો. હું જે સખસને જમમોહનને નામે ઓળખું છું તે તમે છેઓ કે નહી ?”

“છોટુ ! તુ કાં તો ગયેડો છે અથવા પામલ છે. તારે વધારે પટપટ કરવાની જરૂર નથી.”

“જમમોહન સેતાન હોય મા તમે, પણ આજે હું તમને પીછાન્ધા વીના છોડવાનો નથી. બોલો, તમે કાણુ છો ?” કહી છોટુએ જોશથી જમનનો હાથ પકડ્યો ને એજ પથ પેલી બેદી વીંટી જમતના હાથ પર જણાવ્યું, છોટુ અમકયો.

“દુર ખસ, મદા — !” પળવારમાં છોટુનો હાથ છોડવી તેને ધકકો મારી જમત બેઠ્યો. છોટુ લથડીયાં ખાધ મથો અને તે ટટાર માય તે પહેલાં તો જમત અદ્રસ્ય થઇ મથો.

“શું મને સ્વપ્નું આવ્યું હતુ ? એ જમમોહનજ હતો કે જમત ? એના હાથ પર સરદારે આપેલી બેદી વીંટી હતી ! એ જમમોહનનો મીત્ર હશે. જો જમમોહન પોનેજ હોય તો એ બદમાસ શયતાન હોવો જોઈએ.” આવા વીચાર કરતો તે યંત્ર પેઠે શયતાને સાગીર્દ તરફ જવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

તોપખાનાં પર.

અમે જે સમયની નવલકથા લખીએ છીએ ત્યારે મુખ્યમાં રાતની વખતે જરૂરવેગત સાથે અથવા સુદર વસ્ત્રો પહેરીને ફરવું ભારી જોખમ હતું. ભાગ્યેજ કોઈ દશ વાગ્યા પછી બહાર જવાની હિંમત કરી શકતું. સોનેરી ટોળીના જુદાં આજે ભુલાઈ ગયા છે પણ તે સમયે દરેક રસ્તે ગલીમાં સોનેરી ટોળીનો ત્રાસ હતો. મ્હાલી ડોશી પોને સોનેરી ટોળીની હતી છતાં તે પણ ડરતી હતી તેથી તેણે ચીથરેલાલ વસ્ત્રો પહેર્યાં અને તે તોપખાને જવા નીકળી. તેની વહુ ફાતમા શયતાને સાગીદમાં જવાનું કહી બહાર નીકળી. બન્ને ઘર આગળથી જુદે જુદે રસ્તે ગયાં પણ ફાતમા તરતજ છુપી રીતે મ્હાલી ડોશીની પાછળ પડી. મ્હાલી ડોશીને પોતાની પાછળ કોઈ આવે છે એવો જગપણ શક ન ગયો. તે સીધી ચાલવા લાગી. થોડેક દુર જઈ તેણે એક માડી ભાડે કરી. ફાતમાએ પણ માડી લીધી અને આગલી માડીથી લગભગ ૫૦-૬૦ વાર દુર માડી રાખવાનો માડીવાલાને હુકમ કર્યો. તોપખાનાથી થોડેક દુર એક બંગલા આગળ ફાતમા ઉતરી ગઈ. પછી ફાતમા તેની પાછળ ગઈ અને એક અનુકુળ જગ્યાએ છુપાઈ ગઈ.

અત્યાર સુધી મ્હાલી ડોશીને જગતને દગો દેવાનો એક પણ ખ્યાલ આવ્યો નહોતો પણ તોપખાના આગળ જતાંજ તેની ખુદી

બગડી. ૧૫૦૦૦ રૂપિયા જેટલી મોટી રકમ લઈ નાસી જવાનું તેને મન થયું. આવી મોટી રકમ તેના હાથમાં એકી વખતે કદી આવી નહોતી. તેં મુંબઈમાં સોનેરી ટોળીમાં જગતની સરહારીથી ત્રાસી ગઈ હતી. આ રકમ લઈ કોઈ ગામડામાં નાસી જઈ જાહેરી પુરી કરવાનો તેને વીચાર આવ્યો પણ તેને ખચર નહોતી કે જગતનાં નસુસો તેની પાછળ પડ્યાયાની પેટે ભગતા હતા.

રાતના દશ વાગવાનો સમય હતો. અંધારૂં ઘેર હતું. મ્યુની-સીપલ ફાનસ જાંખું ટમટમી રહ્યું હતું. મ્હાલી ડોશી ફાનસ આગળ ઉભી હતી એવામાં સામેથી એક ઓળો આવતો જણાયો. નજીક આવતાં તેને જણાયું કે તે કોઈ મવાલી જેવો માણસ છે.

“તમે અહીં કેમ આવ્યા છો, બાઈ?” પેલા માણસે ડોશી પાસે જઈ પુછ્યું.

“કામસર.....તમે શા માટે આવ્યા છો?”

“હું પણ કામસર આવ્યો છું પણ એક સ્ત્રીનું મારે કામ હોય એમ મને લાગતું નથી,” બીમબાઈ બોલ્યો.

“કદાચ માઈજ તમને કામ હશે.” ડોશી બોલી.

“તો તમે બેદી નીશાની જણો છો?”

“હા.”

“મદમદ—”

આ શબ્દ બોલતાં જીમભાઈએ એક તીક્ષ્ણ ધુરી ડાશીના પેટમાં ભેંકી દીધી. ડાશીએ ચીસ પાડી. “ઓ-હો-ખુન—” આટલા શબ્દો બોલી લોહીથી તરબોળ થઈ તે જમીન પર પડી પડી. એજ પળે એક સ્ત્રી ત્યાં દોડી આવી અને તેણે પાછળથી જીમભાઈની મળચી જોસથી પકડી. જીમભાઈ કદાચર માણસ હતો. જને વચ્ચે જીવ સંટોસટની સ્થિતિ ઉભી થઈ અને જો એક ત્રીજો સખસ તેજ પળે આવી પહોંચ્યો ન હોત તો ફાતમાને જીમભાઈ મવાલી જમીન પર પટકી નાસી જાત.

નવા આવનાર જમત પોતેજ હતો. ધારવા કરતાં જલદીથી છોડુને છોડવવામાં વીજ્ય મળવાથી આજે રાતના કીસ્સાનું પરીણામ શું આવે છે તે નજરે જોવાને તે આવી પહોંચ્યો અને તેણે પેલા ખુનીને જોસથી પકડી રાખ્યો.

“એને મ્હોંડે કુચા માર ને હાથ બાંધી લે—” જમતે હુકમ કર્યો. “ફાતમા ! તું તારી સાસુની સારવાર કર—”

“એને મજીર જખમ થવાથી એ બેભાન થઈ ગઈ છે, સરદાર ! પંજુ એ દમ લે છે—” ડાશીને જોઈ ફાતમા બોલી.

“તારાથી જને તો લોહી બંધ કરી પાટો બાંધી લે—આપણે ડાશીને ગાડીમાં ઘેર લઈશું. આ શોકજનક બનાવ જો મારું ચાલી શકત તો હું બનવા કેત નહીં. આ ધા મારે માટે સરખયો હતો. આ કાવતરું મારા ખુન માટે રચાયું હતું, પંજુ ખીચારી આવી ડાશી

તેનો ભોગ થઇ પડી, ઠીક છે બચ્ચા ! મહામદ ! હું તને જોઇ લઇશ.” કહી જગત હાંત કમકમાવવા લાગ્યો.

ફાતમાએ ડોસીના જખમ પર પાટો બાંધ્યો. પીરૂએ પેલા મવાલીના હાથ બાંધી તેના મ્હોંમાં ફુઆ ચાપ્યા, એટલે સરદારે હુકમ કર્યો.

“જો ફાતમા ! તું તારી માડી લઇ અહીં આવ અને ડોશીને તેમાં નાખી ઘેર લઈ જા. પીરૂ ! આપણી માડીમાં આ મવાલીને લઇ ચાલો.”

ફાતમા એક દીશાએ થોડેક દુર ઉભેલી પોતાની માડી લેવા ગઇ. જગત અને પીરૂ ભીમભાઇને લઇ ખીચી દીશાએ મયાઃ રાત અધારી ઘેર હતી. થોડેક દુર ઉભેલી માડીમાં પીરૂએ ભીમભાઇને નાખ્યો અને જગત પાછો મ્હાલી ડોશી જ્યાં પડી હતી તે તરફ ચાલ્યો. તેને લગભગ મીનીટ પાછા જતાં થઇ હસી. એજ વખતે ફાતમા પશુ માડી લઇને આવી, પશુ એ શું અજાયબી ! ફાનસ પાસે મ્હાલી ડોશીનું સરીરજ નહોતું ! અને એ ખુબ સોધ કરી પશુ કંઈ પ-નો મળ્યો નહી. કદાચ જરા શુદ્ધીમાં આવી ડોશી પેટે ચાલીને થોડેક દુર ગઇ હશે એવી કદપના કરી જમને પોતાના મજવામાંથી ચોર ફાનસ કાઢી સળગાવ્યું. જમીન પર લોહીના મોટા ડાબ પડેલા ફતા, અને ફાનસમળી જમાએ લોહીનું ખાખોચીયું જરાઇ ગયું હતું. પશુ તેની આસપાસ લોહીનું એક ટીપું કે લોહીની એક લીટી પશુ નહોતી કે જેથી મ્હાલી ડોશી કંઈ દીશાએ ગઇ છે તે જાણી શકાય.

આનો અર્થ શું ? શું મ્હાલી ડોશીને એવો નજીવો જખમ થયો હતો કે જેથી તે એકદમ ઉભી થઈ જલદીથી ચાલી જઈ શકી ? અથવા ભીમભાઈ સાથે કોમ મળતીઓ હતો કે જેણે મ્હાલી ડોશીને દરીઆમાં પધરાવી દઈ તેનો કાંટો કાઢી નાખ્યો હોય ? અથવા રસ્તે જતા કોમ રાહદારીએ જખમી ડોશીની દયા ખાઈ તેને હોસ્પીટલમાં મોકલી હતી ! આવી કલ્પનાઓ જગત કરવા લાગ્યો. તેણે જ્ઞાતમા સાથે ઘણી શોધ કરી પણ વ્યર્થ !

અત્યારે તે થાક્યો. ઉતાવળમાં તેણે જ્ઞાતમાને છોડી મુકત થવાની ખચર આપી અને તેને ઘેર જવાનું કહી પોતે ભીમભાઈ મવાલીને જે ગાડીમાં બેસાડ્યો હતો ત્યાં ગયો.

જગત ગાડીમાં બેસતાંજ ડરામવરે પુછ્યું. “ક્યાં લઉં સાહેબ-?”

ભીમભાઈએ કાન ડિંચા કર્યા. તેને ક્યાં લઈ જવામાં આવે છે તે જાણવાને તે ધણોજ આનુર હતો પણ તે નીરાશ થયો. પીરૂએ તેની આંખે પાટા બાંધ્યા અને પછી ડરામવરના કાનમાં કંઈક કહ્યું. કહેવાની જરૂર છે કે જગત જે ગાડીમાં આવ્યો હતો તેનો હાંકનાર તેનો પોતાનોજ માણસ હતો.

ગાડી ચાલી. લગભગ એક કલાક સુધી અખેવો પુર વેગે દોડતા રહ્યાં. લગભગ ૧૨-૧૪ માઈલની મજલ કપાઈ ગયા પછી ગાડી અટકી, હજુ ભીમભાઈની આંખે પાટા બાંધેલાજ હતા. પીરૂ તેને લઈ ગાડીમાંથી ઊતર્યો. જગત પણ ઊતર્યો અને બંને જણ ભીમ-

જામને એક મકાનમાં લઇ ગયા. અહર દા'મત્ર ચતાંજ ભીમખાઇએ
અવાજ પરથી જાણ્યું કે તેની પાછળ મળ્યુત આરણ્યો બંધ કરવામાં
આવ્યાં છે.

ઘરમાં જતાંજ જમતે નોકરને પુછ્યું.

“અમીર સાહેબ છે?”

“હા. સુતા છે સાહેબ—”

“કહે કે હું તેમને મળવા આવ્યો છું.”

નોકર ખાતપુરેક તમન કરી કોઇ અમીરને જગાડવા ગયો.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

બેદી અમીર.

જે ઓરડામાં મવાલી અને ખુની ભીમભાઇને જમત અને પીર લઇ ગયા હતા તે વીશાળ અને સુસજ્જિત હતો. જમીન પર ટરકીશ ગાલીચો ખીંછાવ્યો હતો અને દીવાલ આગળ તકીઆ ગોઠવેલા હતા. ઓરડામાં એક બાજુએ હોકા પડ્યો હતો. અને તેની બાજુમાં ચાંદીની પીકદાની પડી હતી. દીવાલ પર ભાતભાતના હથીઆરો લટકાવેલાં હતાં અને આ ઓરડાનો આખો દેખાવ જાણે કોઈ સુલતાનનું ઘર હોયતો એવો લાગતો હતો.

ભીમભાઇની આંખ પરથી અને પાટા છાંડી નાખવામાં આવ્યા હતા. તે આ ભવ્ય પથ્થુ બેદી ઓરડાને કુતુહલથી જોઇ રહ્યો. પીર અને જમત અહીંઆ નવા લાગતા નહોતા કારણ કે બંને શાંતીથી બેઠા હતા અને અમીરના આગમનની રાહ જઇ રહ્યા હતા.

લગભગ પાંચ કલાક આમ ખસાર થઇ ગયો. ભીમભાઇ હજી અજાણ્યો અને બયની લામણીથી આ દીવાનખાનાને જોઇ રહ્યો હતો. એવામાં એ ઓરડામાં નોકર દાખલ થયો અને વીવેકથી બોલ્યો:

“આલો, અમીર સાહેબ બોલાવે છે.”

આ જુલ્હો સાંભળતાં તરતજ જમત અને પીર ભીમભાઇને કબ્જે નોકરની સાથે ગયા. નોકર ત્રણે બધુંજે એક બીજા ઓરડામાં

લઈ ગયો કે જ્યાં એક ઉમરાવ જેવો વૃદ્ધ પુરૂષ દીવાલ પર ટાંગેલા
એશીયા ખડના નકશા પર વીચારમસ્ત હાલતમાં નજર તાંકી
રહ્યો હતો.

“કેમ મી० જગતકુમાર ! આજે તમે કંઈ આવ્યા છો ?”
અમારે જગત બે જથ્થુ સાથે અંદર આવ્યા પછી પુછ્યું.

“અમીર સાહેબ !—” જગતે જવાબ આપ્યો: “મારો કેદી
મુંબઈનો બદમાશ મવાલી બીમબાઈ છે કે જે પૈસાને માટે ગમે
તે કરવાની હીમત ધરાવે છે.”

“આપણે એને જેટલા જોઈશો તેટલા પૈસા આપીશું.”

“એ વફાદાર રહે તેટલા માટે એના પર કેમ જપતો રાખવો
તે આપણે જાણીએ છીએ. એમજને !—”

“હા. નામદાર ! આજે રાત્રે એણે જરા ઉધ્ધતાધથી ધુરી
વાપરી છે પથ્થુ કાપવાની ચુગાલમાં એને ફસાવી એને વગર બાડાંની
કાટડીમાં બેસાડવાનું મને ગમતું નથી.” જગત માર્મિક દાસ્ત
કરી બોલ્યો.

“ખરેખર,—” અમીરે જવાબ વાળ્યો, “આવા બદાદુર માન્ય-
સને ફાંસીને લાકડે જવા દેવો ન જોઈએ, કારણ કે એને માટે
ખીજ જગ્યાએ સ્થાન છે; મી० જમતકુમાર, આપણે આ રાખસને
નોકરીએ રાખીશું અને જો એ સીધો રહેશે તો એની સ્થિતી

હાઝના કરતાં જરૂર સારી થશે.” આટલું કહી અમીર ટેબલ આગળ જઈ ખુરશી પર બેઠો અને હાથમાં હોલ્ડર લઈ તેણે એક કાગળ લખી જગતને આપ્યો. જગતે એ પત્ર લઈ નમન કર્યું અને તરતજ ત્રણ જણનું સરઘસ અગાઉ જે એરડામાં બેઠું હતું ત્યાં પાછું ગયું. પેલા અબલદાર અમીર સાથની વાતચીતમાં પાંચ મીનીટથી વધુ સમય ગયો નહોતો પણ એ પાંચ મીનીટમાંજ બીમબાઈ મવાલીની ખાત્રી થઈ ગઈ કે તેને માટે કોઈ ભેદી બવીબ નફકી થઈ ગયું છે, તેણે એ અમીર કોણ હતો તથા તેનું શું થવાનું છે તે વાંચેની માહિતી મેળવવા માટે જગતને અરજ કરી પણ તેને એટલીજ ખબર કે મળી તેના પ્રાણને કોઈપણ જાતની હાની થવાની નથી.

હરીથી તેના હાથ ખાંધી તેના મોઢામાં કુચા મારી તેને બહાર લઈ જવામાં આવ્યો. પુનઃ ત્રણેજણે જે ગાડીમાં આવ્યા હતા તેમાં બેસી ગયા અને ડ્રાઈવરે ગાડી હાંકી મુકી. એક કલાકમાં ગાડી એક રેલ્વે સ્ટેશન પર જઈ પહોંચી, ત્યાં ત્રણેજણે ગાડીમાંથી ઉતરી પ્લેટફોર્મ પર ગયા. ટ્રેન તૈયારજ હતી. હજુ બીમબાઈની આંખે પાટા હતા. રેલ્વેના અમલદારેએ પણ જગતે અમીરની ચીદી બતાવ્યાથી બીમબાઈ વીંધે કંઈ પુછપરછ કરી નહી. પ્લેટફોર્મ પર ગયા પછી એક લશ્કરી પોષાકમાં સજ્જ થયેલા પુલ્કરને મળી જગતે તેને પેલા અમીરનો પત્ર બતાવ્યો અને તરતજ તેણે બીમબાઈને ટ્રેનમાં બેસાડવાનો હુકમ કર્યો.

“ એના પાટા છોડી નાંખો—” પેલા લશ્કરી અમલદારે કહ્યું.

ભીમભાઈની આંખ પરના પાટા છોડી નાખવામાં આવ્યા અને તેણે આસપાસ નજર કરી તો તેને જણાયું કે લશ્કરી સેપાહોથી ભરેલી એક ટ્રેન સ્ટેશન પર ઉભી છે.

“આનો અર્થ શો?” તેણે જગત તરફ જોઈને પુછ્યું.

“તને તેની થોડા વખતમાં ખબર પડશે.” જગત બોલ્યો અને તેણે પેલા લશ્કરી અમલદારના કાનમાં થોડીક વાતચીત કરી ભીમભાઈને ટ્રેનના ડબ્બામાં બેસાડી દીધો. ભીમભાઈ આ બેદી બનાવથી એકત્રો બહી ગયો હતો કે એક બોલ પછી બોલી શક્યો નહીં. તે ગુપચુપ ટ્રેનમાં બેસી ગયો.

“એના પર સખત પહેરો રાખજો.” જગતે કહ્યું.

“તમારે તેની ચીંતા ન કરવી. અમે અમારી ફરજ સારી પેઠે જાણીએ છીએ.” લશ્કરી અમલદાર બોલ્યો અને તેણે ટ્રેન ચલાવવા માટે સીગનલ કરી.

ટ્રેન ઉપડી. ભીમભાઈ કોઈ બેદી જગાએ જવા માટે ઉપડી ગયો. પીર શયતાને શાગીદના અડા પર પાછો ગયો અને જગત માથાને જે સ્થળે રાખી હતી ત્યાં ગયો.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

અયંકર એકરાર.

આ બનાવો આટલી ઝડપથી બન્યા તેથી વાંચનારે તેને નવલ-કથાકારના રોગી ભેજાંની કલ્પનારૂપ માની લેવાના નથી. મનુષ્યની જીંદગી એટલી બધી વીચીત્રતાઓથી ભરપૂર છે કે ક્યારે શું બને છે તે શું નહીં તેનું કોઇને બાન હોતું નથી. અને આ નવલકથા લખવાનો હેતુ દોરગંજી દુનીયાની ચીત્રવિચિત્રતા વાંચનારને બતાવવાનોજ છે.

આગલા પ્રકરણમાં વર્ણુવેશે બનાવ બન્યો તેને બીજો દીવસે સાંજે પાંચ વાગે જમત અને પીર ફોરાસ રોડ પરના એક પીઠાંમાં મળ્યા. પીર પશુ પોતાના સરદારની પેઠે વેશ બદલી શકતો હતો. તેણે હમણાં એક આબરુદાર ગ્રસ્થ જેવો પોષાક પહેર્યો હતો અને લીલા કાચના ચશ્મા બદાવ્યા હતા. જમતનો પોષાક સાદા માથુસ જેવો હતો.

એક એકાંત ઓરડામાં બેસી દારૂની બાટલી અને સોડા મંગાવ્યા બાદ જમતે કહ્યું.

“પહેલાં મહમ્મદ કેવી રીતરંજ ખેલે છે તે વાત કર—”

“મહમ્મદ આજેજ ૧ વાગાની ગાડીમાં અચાનક ગોલવડ ચાલ્યો ગયો છે.”

“ઠીક થયું કે મુંબઈ છોડી ગયો, જો તે હજી આ શહેરમાં હોત તો મારી સાથે તે જે બચંકર દગો રમ્યો છે તે માટે હું તેના પર બચંકર વેર લેવા તત્પર ચાત. સાઈ થયું કે તેનું ખુન કરવાની મને તક ન મળી. મને લોહી રેડવાનું પસંદ નથી—” જગત બોલ્યો, તે ગમે તેવો બદમાશ હતો પણ ખુની થવા માગતો નહોતો.

“આપણે એને બીમબાઈને પેટેજ દૂર કરી ન શકીએ ?” પીરએ સુચના કરી.

“નહી, એ જાતની નોકરી માટે એ પણા ખુટો છે. જે મહાન માણસ ખ્રીડીશ સલ્તનતને મદદ કરી રહ્યા છે તેમની સુચનાઓ તું સારી પેઠે જાણે છે. ચાલીસ વર્ષથી વધુ ઉંમરનો કોઈપણ સખસ એ નોકરી માટે લાયક નથી.” જગતે જવાબ વાળ્યો. “વાર, મહમ્મદની વાત જવા દે. મહાલી કોશીની કંઈ ખબર મળી ?”

“નહી મારી બધી તપાસ વ્યર્થ ગઈ, મહં શતે એ તોપખાને જવાને નીકળી ત્યાર પછી એનો કંઈજ પતો મળ્યો નથી. એની લાશનું શું થયું તે પણ જણાયું નથી.”

“એ ગુમ થઈ તેની સાથે મહમ્મદને કંઈ સંબંધ હતો એવી કંઈ ખબર મળી છે ?”

“નહી.”

“ત્યારે હમણાં એ માટે માથાકુટ કરવી નકામી છે, હું હમણાં ન્યુ ઈંડીઆ બેંકની પાછળના મકાનમાં સોદા વીધે વકીલને મળવા જઈ છું. તેં એ સાહસ માટે કોને પસંદ કર્યા છે?”

“ ચાર જણને, તમને હરીદાસ સામે કંઈ વાંધો છે ?”

“ જરાપણ નહીં.—છોટુને પણ એમાં સાથે લેવાનો છે.”

“ છોટુને ? એ એ સાહસ ખેડી શકવાની હીંમત કરી શકશે ? યાદ રાખજો કે એકવાર એ કામ હાથમાં લીધા પછી તે પુરું કર્યા સીવાય એ લોકો એ મકાનમાંથી મહાર જઈ શકશે નહીં.” પીરૂં બોલ્યો.

“ ખરી વાત છે. એ કામમાં કેટલાક મહીના વહી જશે પણ છેલ્લખટાઉ ઉર્ફે છોટુ ત્યાં સુખી થશે. અને તેના શેડે તેની ચોરી શોધી કાઢી છે અને પોલીસ તેની પાછળ પડી છે એમ કહેતાંજ તે એ મકાનમાં બરછ રહેવાને તામ્યાર થશે અને જો તેને બાટલી, પુરતો ખોરાક અને ફાતમાની સોખત મળી રહેશે તો એ કદી પણ બહાર જવાની વાત કરવાનો નથી. તને ખબર છે કે ફાતમા એને જેમ નચાવે તેમ એ નાચે છે.”

“ હા. તો છોટુ સામે મને કંઈ વાંધો નથી.”

“ ઠીક ત્યારે હવે હું પટેલ વકીલને મળી આવું ” કહી જમત પીરૂંને છોડી બહાર નીકળ્યો. તેણે બેંક સ્ટ્રીટમાંના પેલા માખમાર અને બુદ્ધા વકીલને તેની ઓફીસમાં મળવાની ઝોઢવણુ કરી હતી. અને તે પ્રમાણે વકીલ તેની રાહ જોતો બેઠો હતો. વકીલના પોષાકમાં

હવે ઘણો ફરફાર થઈ મઠ હતો. જગતે આપેલા પઠસાના પ્રતાપથી તેણે ઓશીસ માટે થોડુંક ફરનીચર ખરીદ્યું હતું અને અહરથને શાભે એનાં કપડાં પણ સીવડાવી લીધાં હતાં.

“ જગત તેની ઓશીસમાં બેંક સ્કીટમાં ગયો અને હજુ તે ખુરશીપર બેસે તેટલાંજ વફીલ ખુશાલીમાં આવી જઈ બેઠ્યો.

“ ફતેહ ! ફતેહ ! જગતકુમાર ! મેં સોદો પાંચ ઉતાર્યો છે. પઠસા ભરાઈ ગયા છે અને એ ઘર હવે આપણું છે.”

“ શાખાસ ! હવે એ કામ પાઠળ ખાઈ પીને મંડવું પડશે. લો, આ ૧૦૦૦ રૂપીઆ ! આમાંથી એ ઘરમાં રાયરચીકું વસાવી દો, યાદ રાખજો કે આપણું કામ પાર પડે ત્યાં સુધી એ મકાન રહેવાના મકાન જેવું ગણાવું જોઈએ.” જગત ૧૦૦ રૂપીઆની ૧૦ નોટ આપતાં બેઠ્યો.

“ હા. પણ મારી ઓશીસ તો હું અહીંજ રાખુને ?”

“ નહિં. તમારી પાસે અચાનક પઠસા આવેલા જોઈ લોકો શકમંદ થશે. તમારા અસીસો ખડુ નથી એટલે એ ઘરમાંજ તમારે રહેવાનું અને તમારી ઓશીસ પણ ત્યાંજ રાખવાની.”

“ ઠીક, ઠીક, જેવી તમારી મરજી. હું તમારે તાબે છું. તમે મારી યોજના હાથ ધરી છે, તે પાર પાડવા માટે પૈસા ધીર્યા છે અને મને અરધો હીસ્સો આપવાનું કયુલ કર્યું છે.”

“ હા. હું મારું વચન પાળીશ. પણ તમે જો વધુ ગણુ-ગણાટ કરશો.”

“ નહીં નહીં. મને માફ કરો. હું બુદ્ધો માણસ છું—મરીબ છું. ચાલુ આફતોથી હું શકમંદ થઈ ગયો છું મીઠા જમત કુમાર ! મેં ઘણી લીલી સુકા જોઈ છે અને સમજ નથી પડતી કે આટલી આટલી આફત પછી હું કી રીતે જીવી શક્યો. એક ચોકસાઈ બચાંકર બનાવ પછી મારી જીંદગી તારાજ થઈ ગઈ છે.”

“ તમે અમાઉ પશુ એ બચાંકર બનાવ વીગે ઇસારો કર્યો હતો. તે વખતે હું એમ સમજ્યો હતો કે તમારાપર કંઈ આફત આવી પડી હશે પણ તમે એ બનાવ વીગે એવી બેદી અદાથી વાત કરો છો કે એ કાળો બેદ થું છે તે જાણવાની અને આતુરતા થાય છે.” જગત વકીલ તરફ સ્થીર નજરે જોઈ બોલ્યો.

“ ત્યારે મને આજે તમારી સમક્ષ સધળો એકરાર કરી મારી છાતી હલકી કરવા દો.” નીચી નજર કરી તે વૃધ્ધ વકીલ બોલ્યો.

“ બોમો, હું સાંભળું છું.”

વકીલ થોડીકવાર ભારી દુઃખી લાગણીથી ચુપ રહ્યો અને પછી તેણે દર્દબર્ષા અવાજે પોતાની કહાણી શરૂ કરી.

“ આજથી છવીસ વર્ષ પહેલાંની એ વાત છે. મારી ઝોશીસ તે વખતે હોર્નબી રોડ પર હતી અને મારો બધો સારો ચાલતો હતો. મારી પત્ની રોજાળ હતી અને મને ત્રણ બચ્ચાં હતાં. અમે સુખી અને સતોષી જીવન માળત્ય હતાં. તે વખતે ઇસ્માઈલ નામનો મારો એક મિત્ર હતો. તે વારંવાર મને અડીચો આણી આપતો, એક

દીવસ તે મારી પાસે આવ્યો અને મને ખાનગીમાં વાત કરી: 'મારી પીછાનના એક ઉમરાવ એક સુંદરી સાથે પ્રેમમાં પડ્યા છે. કે જે બાઈનો પતી અફઘાનીસ્તાનની લડાઈમાં ગયો છે. એ રમણી અને તેનો પતી ઉંચા ખાનદાનના છે. કેટલાંક મહીના પહેલાં એ બાઈએ પોતાની કાકીને પોતાના છુપા પ્રેમની વાત કરી અને મુંબઈથી થોડેક દુર આવેલા એક ગામમાં તેણે પોતાની કાકીને ત્યાં એક પુત્રને જન્મ આપ્યો, હવે પંચાત એ છે કે તેના પતીની ગેરહાજરીમાં થયેલા આ બાળકનું શું કરવું? પૈસાની કંઈ દરકાર નથી. આ આખર બચાવવાનો સવાલ છે, જે ઉમરાવનો એ પુત્ર છે તે જો એ છોકરાને ઢિછેરવાને કોઈ આખરદાર કુટુંબ તૈયાર થાય તો તે એકી તડાકે ૫૦૦૦૦ રૂપીઆ આપવાને તૈયાર છે. એ કમનશીબ બાળકનાં પાપી માબાપ ગમે તે ખર્ચ એ બાળક સુખે મોટું થાય એવું જોવાને રાજ છે, કદાચ તમારા કુળોમાથી તમે એ બાળકનું લાલનપાલન કરી શકો એવો શખ્સ શોધી શકશો.'-ઘરમાઇલે મને આવી વાત કરી, મેં હા પાડી. અરધા લાખની દોલતથી હું લોભાયો. ઘેર જઈ મેં મારી સ્ત્રીને વાત કરી. એ તો આ નીચ વાત સાંભળી જળીજ ગઈ. તે રડી કકળી ને મને એવું પાપ કરવાની પગે પડી ના પડી. હું પીગળ્યો. મેં ઘરમાઇલને ના કહેવાનું વચન આપ્યું. બીજે દીવસે હું ઓફીસમાં ગયો કે તરત મારા શેર દલાલે આવી કહ્યું કે જો હું ૨૦૦૦૦ રૂપીઆ રોકું તો મને ૧૧ લાખ રૂપીઆ ફાસ્ટમાં મળવાનો સબવ છે. મારી પામે પૈસા નહોતા. મેં થોડાક દીવસ ચોંભવાનું કહ્યું પણ દલાલે કહ્યું કે જે

થાય તે ચોવીસ કલાકમાંજ થવું જોઈએ. મેં ચોવીસ કલાકની મુદત માગી. મારા બે ત્રણ શ્રીમંત મીત્રોને મળી મેં નાણાં કઢાવવાની કોશિષ કરી પણ હું નિરાશ થયો. હું ઓફીસમાં પાછો ગયો ત્યારે ઇસ્માઇલ મારી રાહ જોતો બેઠો હતો. તેણે પછી પેલી વાત કરી. મેં ના પાડી. તેણે કહ્યું કે “મેં એ બચ્ચાને ઠેકાણે પાડવાની બધી ગોઠવણ કરી છે. તમે હા પાડોને ! મને ફક્ત ૧૦૦૦૦ આપજો ને ૪૦૦૦૦ તમે રાખજો !” મેં તેને પુછ્યું “ત્યારે તુજ કેમ એ બચ્ચાને રાખજો નથી ?” તેણે જવાબ આપ્યો. “કારણ કે એના માતાપને મારો દરજ્જો હલકો લાગે છે.” મને સદા આટલે પૈસાની જરૂર હતી. લાલચે મને લોભ ગ્યો. મેં હા પાડી અને ઇસ્માઇલે કરેલી ગોઠવણ પ્રમાણે એક દમામદાર દેખાવનો અમીર જેવા અહરથ મારી ઓફીસમાં આવ્યો. તેણે અંગ્રેજી બોલાઈ પહેર્યો હતો છતાં હું સમજી શક્યો કે તે હીંદી છે. તેણે હેટ નીચી વાળીને તથા ઓવરકોટનો કાલર ચઢાવીને પોતાનું મોઢું છુપાવ્યું હતું છતાં હું તેનો ચેહેરો થોડોક જોઈ શક્યો કે જે હું કદી પણ જોઈ શકીશ નહીં. તેણે મારા દરજ્જાથી સંતોષ થયો. તરત તેણે હજાર હજારના પચાસ દુકડા ટેબલ પર નાખ્યા અને તેણે એક નોકર મારફતે નીચે ઉભી રાખેલી ગાડીમાંથી બાળક મોકલી આપ્યું. તે રવાના થયો કે તરત ઇસ્માઇલ અમારી સરત પ્રમાણે દસ હજાર રૂપિયા અને પેલા અમીરના પુત્રને લઈ ચાલતો થયો—” જમત અજબ આતુરતા અને શાંતિથી આ કારસો સાંભળી રહ્યો. વકીલે જરાવાર દમ લઈ પાછી વાત શરૂ કરી.

“ પેલા અમીરની ઉમ્મર મને ૩૦-૩૨ વર્ષની લાગી હતી. ઇસ્માઇલ ચાલ્યો ગયો પછી મને ભારી પશ્ચાતાપ થયો-એ આપીત પણ પછી મારી પડતી આવી. સદ્ગામમાં મેં બધી રકમ ગુમાવી દીધી. મને શેરદલાલે દગો દીધો, મારી છાતી ફાટી ગઇ. એજ વખતે ઇસ્માઇલે મને ખતર આપી કે પેલા અમીરનો પુત્ર મરણ પામ્યો. છે. મારી જીંદગીનું આ પહેલું પાપ હતું. એ પાપે મને તારાજ કર્યો. મારી પત્ની અને ત્રણે બચ્ચાં મરડાના ભોગ થઇ મરણ પામ્યાં અને હું બીખારી જેવો એકલો રહી ગયો—” વકીલની આંખમાંથી આંસુ સરવા લાગ્યાં: “આ બનાવ પછી થોડાક વર્ષો વહી ગયા. મારી હાલત બીખારી કુતરા જેવીજ રહી. અચાનક એક દીવસે મને એક પત્ર મળ્યું. તેમાં ઇસ્માઇલે મને માંદગીના બીછાના પરથી મળવાની અરજ કરી હતી. હું તેને મળવા ગયો અને તેણે મને રડતી આંખે કહ્યું કે પેલા અમીરનો પુત્ર મરવા પામ્યો નહોતો. થોડાક પૈસા આપી એક ગરીબ દંપતીને તેણે એ પુત્ર સોંપ્યો હતો અને એ બાળક પર એ ગરીબ જોકુ એટલું શીદા થઇ ગયું કે ગમે તે ભોગે તે કાર્મ બીજનો પુત્ર છે એ તેને જાણવા નહીં દેવાના બનેએ સોગત ખાધા.

ઇસ્માઇલે દશ હજાર રૂપિયા ભોજ મજાહમાં વેડફી નાખ્યા અને તે પેલા અમીર પાસે પાછા પૈસા માગવા ગયો. તેણે અમીરને અને મને મજકુર બાળક મરણ પામવાની ખોટી વાત કહી હતી પણ પોતાનું કલંક પ્રગટ ન થાય એવા બચથી અમીરે ઇસ્માઇલને પેલા બાળકની માતા (અમીરની માશુક) ના ઘણી પર બલામણુ પત્ર આપીને ઇસ્માઇલને આફીકા મોકલ્યો. ત્યાં તેણે ખુશ પૈસા ભેગા

કર્યા અને પછી તે પાછો મુંબઈ આવ્યો. મુંબઈ આવી તેણે પેલા ગરીબ દમ્પતીની તપાસ કરી તો તેને ખબર મળી કે કંગાળ્યતને લીધે એ પ્રમાણીક ઘણીઘણીચાણી બદમાસ થઈ ગયાં હતાં. બાઈને દેશ પારની સગ્ગ થઈ હતી અને બાઈ ફાંસીને લાકડે લટક્યા હતા. સૌથી બચકર બીના ઇસ્માઈલે એ સાંબળી કે પેત્રો છોકરો કે જે એ ગરીબ જોડાંને પોતાના ખરાં માઆપ માનતો હતો તે પોતાના કેહવાતા બાપના ખોળામાં બેસીને ફાંસીના લાકડા સુધી ગયો હતો—”

“શું?” જાણે સાપ કરડ્યો હોય તેમ ચમકીને જગત બોલી ઉઠ્યો. તેની અશાંતીનો પાર રહ્યો નહીં. છેલ્લા વાક્યે તેને દીવાને બનાવી મેલ્યો.

“હા. એજ અમીરનો છોકરો ૧૧ વયની ઉંમરે પોતાના ફાંસીએ લટકનાર બાપના ખોળામાં બેસી ફાંસીના માંચડા તક ગયો હતો—”

“એ ફાંસીએ જનાર માણસનું નામ?” જગતે પુછ્યું.

“મનમોહન—”

જગત વધુ પાગલ થયો.

“તમને ઇસ્માઈલે એ અમીરનું નામ કહ્યું?”

“નહી. તે મોતની અણીપર હતો. મને મરતી વખતે તેણે એક પેટી આપી ને બીજું કંઈપણ બોલ્યા વીના તે મરણ પામ્યો.”

“એ પેટીમાં શું હતું?”

“ થોડીક ધરમથુ ચીજો અને એક જુની શાલ કે જેમાં પેલાં જમ્યાંને વીંટાળીને મને સોપવામાં આવ્યું હતું.”

“ એ શાલ હજુ તમારી પાસે છે ?”

“ હા.”

“ મને જનાવ.”

વકીલ ધુજ્યો. તેણે એક પેટી ખોલી શાલ કાઢી આપી. જગત આતુરતાથી તે તપાસવા લાગ્યો.

“ તમે પેલા અમીરને પછી કદી જોયા હતા ?”

“ ફક્ત એકવાર, અમીરની સાત આઠ વર્ષ પર ને ચાર ઘોડાની ઝગીમાં બેસી જતા હોય એમ મને લાગ્યું હતું પણ હું તેમનું નામ જાણી શક્યો નહોતો.”

“ આ શાલ મને આપી દો —”

“ તમે એને શું કરશો ?”

“ તેની તમારે પંચાત કરવાની નથી.” ફરીથી સત્તાદર્શક અવાજ કરી જગત બોલ્યો. “ હું પણ મદમાસ છું પણ તમે જે પાપ કર્યું છે તેની જગતમાં જોડીજ નથી.”

“ ઓહ! મને ઠપકો ન આપો. મને ઘણો પરતાવો થયો છે. હમણાં એ અમીરનો પુત્ર ૨૬ વર્ષનો યુવાન થયો હશે ”

“ચુપ રહો. ને સાંભળી લો ! આજથી તમારે એકજ કામ કરવાનું છે ને તે ગમે તે બોજે એ અમીરને શોઢી કાઢવાનું ! ચાહે આકાશમાં જાઓ યા પાતાળમાં પણ એને શોધી કાઢો. જોજો ! મને છેતરવાની કોશિષ ના કરતા; નહીં તો હું તમને જી પીતાં કરી નાખીશ.” આટલું કહી પેલી બેદી જીની જાલ લઈ વકીલ તરફ કરડી નજરે બેઠા જગત ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અને વકીલ થરથર ધ્રુજતો આ નવી આફતથી ડઘાધ બધા ખુરશીપર ચોંટી રહ્યો !

પ્રકરણ ૨૬ મું.

એકજ ભુલ.

જગત જ્યારે મીઠા પટેલ વકીલ સાથે ઉપલા પ્રકરણમાં વર્ણ-
વેલી વાર્તા દુખની અનેક આકુળઆકુળતાઓ વચ્ચે કરી રહ્યો હતો
ત્યારે તેની મીઠી માયા તેના પરેશ ઉપરના મકાનમાં એક તુરતનીજ
નવી આવેલી નોકરડીની એક ફરિયાદ તેમજ તેટલીજ વિચિત્ર કમંડયા
સમજી રહી હતી.

જગત કશાથી ખાલી નથી. જગત માહેલા મનુષ્યો રકમરકમનાં
સ્વભાવ અને પ્રકૃતિના આવે છે, એ આપડી માયા જાણતી નહોતી,
જગતના પાપો-ભયકર ખપ્પેની માહિતી તેણીને થઈ નહોતી, એટલે
તે તુરતની રાખેલી નવી નોકરડીની તે કમંડયા સમજી સ્તબ્ધ બની
ગઈ. આ કથા સાથે આ વાર્તાને કશો સંબંધો સંબંધ ન હોવા છતાં
તે નીચે વર્ણવામાં આવે છે, તેનો હેતુ માત્ર એટલોજ છે કે આપણા
હિન્દુ સમાજમાં પણ પાશ્ચાત્ય શિક્ષણ અને રહેણી કરણીનો પવન
કેવું ધીમું અને અણુદીક ઝેર ફેલાયી રહ્યું છે. એ કમંડયા તેની
નશીયતથી ખાલી ન હોવાથીજ તે દુઃખી માયના મોહમાંથી બહાર
પડેલી શબ્દશઃ રજી કરી છે.

“માયા બહેન, મારી કથા કહું ? તારી દયા પામીશ. એક પાગલ
વિચારની ધુનમાં મેં મારી છંદગીતું કેવું સત્તાનસી વાળ્યું છે તે
આણીને તમે મારા તરફ દીલસોજી બતાવશો એવી મારી ખાત્રી છે.

જમતમાં મારા જેવી ઘણી સ્ત્રીઓએ મારાં જેવાં પાપ કર્યાં હશે; પણ મારી પેટે જીવર ફાડી નાખે એવું દુઃખ અમ્યું નહિ હોય. મેં મારા ધરનો-અરે મારા સર્વસ્વનો નાશ કર્યો છે અને તે માટે મને સજા પણ તેવીજ ભયંકર થઇ છે.

એક નાના ગામડામાં હું જન્મી હતી. મારા માઆપ ગરીબ હતા. મા દળણા દળીને, લોકોની સેવા ચાકરી કરીને મહા મહેનતે મારા પિતાની રક કમાણી વધારવાને પ્રયત્ન કરતી. પણ મારા પિતાની વાત જીદીજ હતી. એક ગુજરાતી શાળાના મહેતાજી તરીકે તે મહીને પંદર રૂપિયા કમાતા, છતાં હિંદુસ્થાનનો વસ્તી ઘટી જવાની ચિંતાથી દર વર્ષે એક એક બાળકને આ દુન્યામાં લાવવામાં પુણ્ય માનતા. એનાં બચ્ચાં ચીથરે હાલ હાલતમાં, અર્ધી ભુખે જીવન ગાળે તેની મારા બાપને દરકાર નહોતી. તેમને તો બચ્ચાં કચ્ચાંની લીલીવાડી જોવાની હોંસ હતી. કમનસીબી એ હતી કે એ “લીલીવાડી” કદી સુખી થઇ નહોતી.

બચપણથીજ પોણા ડઝન બચ્ચાંની ફેજને સભાળતી મારી માતાને જોઇ હું કમકમી ગઇ હતી. હું જરા મોટી થઇ-થોડુક ભણી અને બાર તેર વર્ષની થઇ એટલે મને “પારકી” કરવામાં આવી.

હું સાસરે ગઇ. માતપિતાથી વિખુટી પડી. ત્યારેજ મને ખબર પડી કે મારે પણ મારી માની પેટેજ જીંદગી ગાળવી પડશે અને હિંદુસ્થાનની વસ્તી ન ઘટે તે માટે મારી દેહનું સત્યાનાશ વાળવું પડશે. આ ભયંકર વિચારજ મને થયરાવી નાખવાને પુરતો

હતો. હું અંગ્રેજી ભણી નહોતી, વીલાયતી સમાજના અંડખોર વીચારોએ મારા પર હલ્લો કર્યો નહોતો. છતાં મેં મારા માઆપની કંગાળ સ્થિતિ જોઈ હતી અને તેથી જે આળકોનું પોપણ કરવાની શક્તિ ન હોય તેમને આ દુનીઆમાં લાવી કંગાળ મોને મરવા દેવામાં હું પાપ સમજતી હતી. હું કદી પણ “માતા” ન થાઉં એમ હું અતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છતી હતી. કેવો ભયંકર વીચાર ?

મારા પતિ સદભાગ્યે સ્નેહાળ, ઉદાર અને સુશિક્ષિત હતા. મારે નસીબે સાસુ નણંદનો ત્રાસ પણ લખાયો નહોતો. હું ચૈદ વર્ષની ઉંમરે મુંબઈમાં મારા પ્રિયતમ સાથે રહેવા ગઈ. એ ધણાજ સ્નેહાળ હતા. અમારી નાની કોટડીમાં ઈંદ્રિભવન ઉતારવાની મારી હોંસ પાર પડી. અમે સુખચેતથી દિવસ ગાળવા લાગ્યાં. અને સમય વીજળીની ઝડપે પસાર થવા લાગ્યો.

મારા પતિ પર વીસમી સદીની અસર થઈ હતી. તે ગ્રેડ્યુએટ હતા; કોલેજમાંથી તેમને શકુનલા, ઉવેસી, જુલીયેટ ને લયલાની ધુન લાગી હતી,

“મારી પત્ની સાથે ચંદનીના પ્રકાશમાં એસી કાવ્ય ગાઈશ, એ વીણા વગાડશે, હું એના ખોળા પર માથું મુકી એના મધુર હલકતું ગાયન સાંભળીશ અને એ રીતે આ દુનીઆ પર સ્વર્ગ ઉતારીશ.” એવી મારા સ્વામીનાથની અભિલાષા હતી. હું એમને મળી ત્યારે રોમીયો ને જુલીયેટ ચાર પગનાં જનનવર હતાં કે એ પગનાં તેની પણ મને ખબર નહોતી. હું ગામડામાં ઉછરી હતી.

વીસમી સદીના નવા ભાવોથી અંગણી હતી એટલે મારી સાથે કવીઓની ભાષામાં વાત કરી રસિક વ્હાવા લેવા મારા સ્વામીનો શોખ તૃપ્ત ન થયો, તેમને અસંતોષ થયો, પણ તે નીરાશ થયા નહી. મારા પર તેમનો એટલો બધો પ્રેમ હતો કે મારી ખામી તે મને જાણવા પણ ન દેતો.

એક દિવસ તે ઓપીસથી મલકાતા મલકાતા ઘેર આવ્યા. હું ગુજરાતી વાર્તા વાંચતી ઇઝીચેર પર પડી હતી, આરણ્ય ઉંઘાડી તે અદર આવ્યા તે પાછળથી મારી આંખો રતેહથી દાખી ત્યારેજ મને ખબર પડી કે ઘરમાં “ચોર” ધુસી આવ્યો છે !

“જાઓ ! મસ્તી છોડો ! હવે કંઈ નાના નથી.” મેં બનાવટી મુસ્સો બતાવી તેમના હાથો આંખ પરથી દુર કરતાં કહ્યું.

“આજે કંઈ બહુ ગેલમાં છે ?”

“હા, જો મીડી ! મારે તારી સાથે આજ દુનિયામાં સ્વર્ગ જોવું છે”

“તે શી રીતે ?”

“આ જો !—” કહી તેમણે ખીસામાંથી એક ચીત્ર બહાર કાઢ્યું. કોઈ આદેશ કલાકારની પીંછીએ એ ચીત્રમાં કમાલ કરી હતી. એક નાના ઘરના આંગણમાં આંખાતુ ઝાડ હતું અને તે વૃક્ષની મીઠી છાંયા નીચે એક વીસ વર્ષની રમણી પોતાનાં નાનાં જુલકાં સાથે ‘સંતા કુકડી’ની રમત રમતી હતી. દુર એક પુરશી પર બેસી

એ બાળકનો પીતા આ મા દીકરાની રમત હસતો હસતો જોઈ રહ્યો હતો.

“આ શું છે?”

“સ્વર્ગ ! જન્નત ! બહેસ્ત ! પતિપત્નીનું સાચું સ્વર્ગ બચ્ચાં-માંજ સમાયલું છે, અને બહાલી ! તું—તું—મારા બાળકની મા થશે !—” તે ઉત્સાહથી અજબ મસ્તીભર્યા સ્વરે બોલ્યા અને મને બહાલના જુસ્સાભર્યા ઉમળકાથી ચુમી લીધી, કંઈ અદ્ભુત આનંદથી મારી નસેનસ ઉછળી રહી. મને લાગ્યું કે હું જાદુના પ્રદેશમાં જઈ પડી છું, પણ એજ પળે મારી માતાનો બહીષો—કરમાયશો ચેહેરા મારી નજર સામે ખડો થયો ! એ બચ્ચારી નવ બચ્ચાંની મા થઈ હતી અને એ બધાને સંભાળવા માટે ભાતભાતની મહેનત મજૂરી કરી અર્ધ પેટે જીવી અંતે તે જગાએ ચાલી ગઈ હતી કે જ્યાંથી કોઈ પાછું ફરતું નથી. મારો નાનો ભાઈ રડતો હોય, બીજો મારી સાથે તોફાન કરતો હોય, ત્રીજો “બા, બા, મને પીપરમીટ” કહી માડીને પજવતો હોય, ચોથાને માંના વાળ તાણવાની ધુન લાગી હોય. પાંચ-માંને બાપાની પીઠ પર ઘોડેસ્વાર થવું હોય અને બીજા ભુખ લાગવાથી રડતા હોય—એ કશું બચકર દેખાવ મારી આંખો સામે આવ્યાદ રજુ થઈ ગયો. મને કમરમાં આવ્યાં. મારું શરીર કુણ ગયું અને હું હતાશ થઈ ખુરસી પર પછડાઈ પડી.

“કેમ ! તબીબત સારી નથી ?” લાગણીભર્યા અવાજે મારા પ્રિયતમે પુછ્યું.

“ નહીં. મને કંઈ નથી.”

“ ત્યારે ?”

“ કંઈ નહીં.”

“ મારી વાત તને ગમતી નથી ? તને કાકા રમાડવો નથી ?”

ઓહ ! કેવો બચંકર સવાલ ? હું સુ જગામ આપું ? ના
પણ કેમ પાહું ? હું કંઈજ બોલી નહિ, પણ અચાનક રડી પડી.

“ ના રડ ! વ્હાણી ના રડ ! તું સુવાવડના ત્રાસથી ડરી ગયલી
લાગે છે. હું તારી એવી સભાળ લઈશ કે તને કંઈજ ન થાય. તને
હું કોમળ કુલની પૈડે સાચવશ.” તે મારા માથાપર વ્હાલથી હાથ
ફેરવતાં બોમ્બા અને આ દુઃખી વાતચીતનો અત આગ્યો.

ન મનાય, ન કહી શકાય એવી આ વાત છે અને છતાં હું
કસમથી જણાવું છું કે તે સાચી છે. એક લીંદી રનણીના જીવનનો
ઉચ્ચામાંકેવો લ્હાવો માતા થવાનો હોય છે. તેનં ઘડી ઘડીએ તોતડી
વાણીમાં “ બા-બા-પા-પા” કરતાં બચ્ચાંના સ્વપ્નાં આવે છે. પણ
મારી માતાના કંગાળ જીવને મારાપર જીદીજ છાપ પાડી હતી. મારા
પિતાની ગરીબીમાં હું અને મારાં ભાઈજીને મારી ગરીબ માને ત્રાસ
રૂપ થઈ પડ્યાં હતાં અને એવો ત્રાસ હું ભોગવવા માગતી નહોતી.

પંદરેક દીવસ શાંતીથી વહી ગયા, પણ પેલું રમણીય ચીત્ર
મારા પતિના મનમાંથી ખસ્યું નહોતું પેલી ગાલપર હાસ્યની રેખાં

અને ગુલાબી સુરખીવાળી માતા ને તેની સાથે ખેલતું તેનું ભુલકું ! એમના ટેબલ પર એ ચીત્ર સુંદર ફ્રેમ કરીને તેમણે મુક્યું હતું અને જ્યારે એ નવરા પડતા ત્યારે તેમનો એક માત્ર આનંદ એ ચીત્ર જોવાનો હતો. હું જોઈ શકી કે તેમનાં અંતરને મારા વતનથી જખમ થયો હતો. તેમનું દીલ દર્દી થયું હતું. મારાપરના અસધારણ સ્નેહને લીધેજ ને મને કંઈ કહેતા નહોતાં મને બહું લાગી આવ્યું. કોઈ કોઈ પળે મને પણ પેલી રાત્રી સુરખીવાળી સુખી માતાનું સ્થાન લેવાનું મન થવા લાગ્યું.

પણ અકરમીના પડીયા કાણું હોય છે એ કહેવન ખોટી નથી. મારા પતીને મને ઉંચી ફેળવણી આપવાનું મન થયું. સારાસારા ગ્રંથો વાંચી હું સરકારી થઈશ; શાકુતલ, મેન્દુત, રોમીયો જુલીયેટ વગેરે થઈશ અને અમારો સસાર કવિના કાવ્યસમો થઈ રહેશે એમ માનીને એમણે એક યુરેઝીઅન સ્ત્રીને મારી શિક્ષિકા નીમી, મીસ લીલીયન તેનું નામ હતું. એ બાઈને જોતાંજ કોણ જાણે કેમ હું તેના પર આકર્ષાઈ ગઈ. મારા મદિયરમાં જુના વિચારની છાપ મારા પર પડી હતી. પણ મીસ લીલીઅન આવતાં એ બધું હું ભૂલી ગઈ. વાત એટલી બધી વધી પડી કે હું તેની સાથે છુટ્થી ખાવા પીવા લાગી. મારો અંગ્રેજી અભ્યાસ ઠીકઠીક આગળ વધ્યો અને મારા પતિ ને જોઈને મલકાવા લાગ્યા.

“ મીસ લીલીયન !—” એક દિવસ મેં ગંભીરતાથી મારી શિક્ષિકાને પુછ્યું: “તમે પરણ્યા નથી ?”

“ નહિ કેમ ? પરણવામાં બહુ મજા છે ?”

મારા પતિના લાડ યાદ આવતાં હું શરમાઇ ગઇ. લીલીયન હસીને બોલી: “ તું સુખી છે હો ! તારા પતિ ધણી રનેહાળ અને નમ્ર છે.”

“ તમને એવા પતિ ન મળે ?”

“ મળે. પણ મને લગ્નનાં બધાં પસંદ નથી.”

“ ત્યારે તમે કુંવારાજી રહેશો ? પરણીને સંસારી થઇ બચ્ચાં કચ્ચાંવાળા થવાની તમને હોંસ નથી ?”

“ બચ્ચાં કચ્ચાં ! નો-નો-માઇ ડીઅર ! For heavens, I am not going to suffer the pangs of motherhood !—” તે જુસ્સાથી બોલી: “ આવી સુંદર દેહ આવો મોહક બાંધો શા માટે બગાડી નાખવાં ? તને માનવકનો બચકર ત્રાસ વેઠવો ગમે છે ?”

“ નહિ-પણ—”

“ પણ શું ?”

“ અમને બચ્ચાં વિના ધર ધુનું લાગે છે !—”

“ Oh ! the selfish creature ! તારા પતિ ગમે તેવા બધા છે; પણ આખર તો પુરૂષને ! એ લોકોને સુંદરતાના ખુનમાંજ મજા મળે છે !”

હું કંઈ ન બોલી. મંબીર મ્હોડે, અવાક બેઆકળી જેવી હું તેને જોઈ રહી. તે દ્રઢ મને બોલતી હતી. “તેણે કદિ પણ માતા ન થવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

“શું અંગ્રેજ રમણીઓને ત્યારે માતા થવા સામે અભાવ હતો?” માયાએ આ તમકકે પોતાની અગ્નયમી બતાવી પુછ્યું

“બહેન, તે વીશે હું કંઈ ખાત્રીપૂર્વક મારો અભિપ્રાય આપી શકું એમ નથી. મીસ લીલીયન કે જેના સમાગમમાં હું ખાસ આવી છું તેણીનોજ ખાસ મત હું અત્રે ડૂનો કહું છું. તમામ અંગ્રેજ મહીલાઓ એ મતનો સ્વીકાર કરતી હોય અ બનવાકાળજ નથી. એમજ હોય તો પછી અંગ્રેજ પ્રગતી હસ્તી દુક સમયમાંજ પુરી થઈ જાય. પણ હવે એ વાત જવા દો ને માહરીજ હકીકત સાંભળો,” તે દાસીએ આ તકરાર અંગ્રેજ અટકાવતાં કહ્યું અને પુનઃ પોતાની કથા આગળ ચલાવી.

“મિસ લીલીયન ! તમે તો કુંવારાં છો એટલે તમે આવો નિશ્ચય કરો તો ચાહે—”

“તને કેમ ન ચાહે?”

“પરણેલી છું ને?” જણે તેની છુલ સુધારતી હોઈ તેમ હું બોલી. તે ખડખડ હસી પડી ને તેની સુંદર દંતપકિત જોઈ મને જરા અદેખાઈ આવી.

“તારે માતા ન થવું હોય તો તું યોગ્ય ઇલાજ લઈ શકે છે!”

“શું ?”

“તે હું વખત આવે કહીશ.”

એ શું કહેવા માગતી હતી તે હું ન સમજી. મારું મગજ ધ્રુમી ગયું. તે ગદ્ગદ ને હું ગંભીર વિચારમાં તણાવા લાગી. મારા પતિ આવ્યા તેમની સાથે હું આજે ખુલ્લા દીલથી વાત પણ ન કરી શકી. મને લાગ્યું કે હું તેમની સામે છુપું કાવતરું રચી રહી છું.

બીજા એ મહીના વહી ગયા. મને ઉઝટી થવા લાગી. મારું માથું હંમેશાં ભારી થવા લાગ્યું. મને અવનવી સ્વાદીષ્ટ વસ્તુ ખાવાનું મન થતું ગયું. હું કંઈ ન સમજી. પણ મારા પતિ સમજી ગયા. તેમના મુખ પર અજબ તેજ ઝળકી રહ્યું. તે મને વ્હાલથી છાતી સરસી ચાંપી બોલ્યા:

“તું ગભરાતી ના મીડી ! હું તને કુલની પેઠે સાચવીશ.”

આહ ! ત્યારે હું માતા થઈશ ? મને લખલખાં આવ્યાં ! મારાથી એ દુઃખ કેમ ખમાશે ? મારી સુંદરતાનું શું થશે ?

મીસ લીલીયન બીજે દિવસ આવી ને મેં તેને સવળી હકીકત કહી દીધી.

“તું ગભરા ના. કંઈ થવાનું નથી. હું તારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરીશ.” તે બોલી. બીજે દિને તેણે મને એ પડીકા આપી અને તેમાંની એક રાતે પાણી સાથે પી જવાનું કહ્યું. એ દિને એ ગદ્ગદ ત્યારથીજ મારું મ્હો ઉતરી ગયું. મારા મનની સ્થિતિ અસદય થઈ

પડી-હું મારા ભોળા, સ્નેહાળ, વિશ્વાસુ પતિને ઠગી રહી હતી. મારા મગજના એક પાગલ ધખારા માટે હું પાપ કરવા તૈયાર થઈ હતી.

એ આવ્યા. એમણે મને જ્ઞાલભરી ચુમીઓથી વધાવી લીધી, પોતાના સંસારની રાણીની ઉપમા આપી. પણ મુંઝ હું અભાગણી ! મારા મન પર પાપી વિચારોએ ગલબો કર્યો હતો. આજે એ પ્રીયતમને છેતરવા માટે મારે ખોટા ચાળા કરવા પડ્યા. એમનું બીજાનું તૈયાર કરી મેં આરામ ચેર પર પડી પુસ્તક વાંચવાનો ઢોંગ કર્યો. એ સુષ્મ ગયા અને હું એકદમ માસ ઓરડામાં ગઈ. કપાટમાંથી મીસ લીલી-યને આપેલી પડીકી કાઢતાં મારા હાથ ધુન્યા.

“મુર્ખા ! શા માટે સંસારની સત્યાનાશી વાળે છે ?” આવો ગેખી અવાજ જણે મને સંભળાયો હોયની એવો ભાસ થયો. મારા હાથ અટકી ગયા. આંખું શરીર ધુજી ગયું. પણ નહિ. હું દિવાની બની ગઈ હતી. પ્યાલામાં પેલી પડીકી મેં નાખી અને એ દવાવાળુ પાણી હું પી ગઈ. થયું ! મારા સત્યાનાશનું બીજ વવાઈ ગયું !

પરોઢીયું થતાં દિવાની અસર થઈ. મને ચક્રકર આવવા લાગ્યાં. માથું ભારી ભારી થઈ ગયું. આંખે અધારાં આવ્યાં અને પેટમાં ભયંકર ચુક આવવા લાગી. મેં તીક્ષ્ણ ચીસ પાડી. એ ચીસ પડતાંજ મારા પતિ જાગી ગયા અને મારી સારવારમાં પડ્યા. મારા દુઃખનો—મારી વેદનાનો પાર નહોતો. આવું કાલીલ દુઃખ મેં કદી સહન કર્યું નહોતું.

“ઓ બહાલા ! હું મરી જઈશ.” હું આટલાજ શબ્દો મહા મહેનતે બોલી અને ચીસેચીસ પાડવા લાગી.

“ નહિ, નહિ, બહાલી ! હું તને મરવા દઈશ નહિ.” કહી મારા પતિએ તરતજ નોકરને મોકલી ડોક્ટર તથા નર્સને બોલાવી મગાવ્યાં. ડોક્ટરે મારી તપાસ કરી ને મ્હોં કરાવ્યું. નર્સ મારા પતિની મીઠ હતી. તેણે સગી જઈને ખેંડે પ્રેમાળ્યે મારા ઉપચાર કરવા માંડ્યા. ડોક્ટરે દવા મોકલી. બે ડોઝ પીતાં મને કંઈક આરામ થયો. સાંજે અર્બસ્ત્રવ (abortion) થયો અને મારી વેદના ઓછી થઈ.

બીજે દિવસે નર્સ આવી ત્યારે મારા પતિએ તેને પુછ્યું. “મનુ જ્ઞેન ! આમ કેમ થયું હતું ?”

“ બહાં કારણે છે ! અચાનક પડી જવાથી, કંઈ નીરાશાજનક ખબર મળવાથી કે ઉશ્કેરાટભર્યા વિચારો કરવાથી પણ આવું થાય છે.” તે બધી નર્સ મીઠાશથી બોલી. મને જરા ધીરજ આવી. મારે ખાપ પ્રગટ થયું નહોતું.

“ તું ગભરાતી ના હં મીડી !—” મારા પતિએ મને કહ્યું : “ મુંબઈના હવા પાણી તને ઠીક નથી પડતાં બીજી વખતે હું તને ગામડાનાં શાંત વાતાવરણમાં લઈ જઈશ.”

ધીમે ધીમે હું સાજી થઈ. મારી નબળાઈ ઓછી થવા લાગી. મારા પતિને કંઈ પણ શક થયો નહોતો. તે મને હમેશના કરતાં વધુ આહતા થયા હતા. મીસ લીલીઅન હવે આવતી નહોતી કેમકે મારે

હવે વધુ અંગ્રેજી બણવું નહોતું, પણ તેણે આપેલી ખીજ પડીકા હજી મારા કબ્બાટમાંજ હતી.

હવે હું અમાકિના જેવી હસમુખી, રમત્યાળ અને મસ્તીખોર રહી નહોતી. મારા પતિની હાજરીમાં જાણે હું ચોર યા ખુની હોઉંની તેમ મારું મ્હોં કુદરતી રીતેજ ઉતરી જતું. એ મને રાજી રાખવાને આકાશ પાતાળ એક કરી નાખતા પણ મારા અંતરનો ડંખ મને કોરી ખાતો હતો.

ઓ માયા બહેન ! ખ્યાલ કર કે મારી દશા આ સમયે કેવી થઈ હશે. હું મારા પ્રિયતમના પ્રેમનું પાત્ર હતી, એના જીવરનો આરામ હતી, એના વિશ્વાસનું સ્થાન હતી. એ મારા પરથી જીવન આવારી નાખતા હતા અને છતાં—મુઠ્ઠા હું અભાગણી—હું એમને છેતરી રહી હતી.

છ મહિના ખીજ વહી ગયા અને મારા સરીરમાં પહેલાનાજ જેવોજ ચમત્કાર થયા. ફરીથી મારું મગજ ધુમી ગયું. શું મારા નસિબે એ પીડા લખાયલીજ છે ? મારે સુવાવડમાં મરીજ જવું પડશે ? મારે મારી માતાની પેઠે અનેક બચ્ચાંઓની ફોજની સરદારી કરવીજ પડશે મારા પતિ એ ખીના જાણી રાજી રાજી થઈ ગયા. મેં મ્હો મલકાવી તેમના આનંદને વધારી મેલ્યો. પણ એજ દિવસથી મારા મનમાં પાછું ભયંકર ચુધ્ધ શરૂ થઈ ગયું હતું.

મને ચોથો મહિનો થયો અને એ મને તીથલ લઈ ગયા. તીથલની સુંદર હવા, રમણિય નદિ કિનારો. આસપાસ લીલીઝંમ

લીલાતરી અને એક સુંદર નાના બગીચાની વચ્ચે અમારો ખંડો ! કેવું રમણિય સ્થાન હતું એ ? અહિં કવિની કવિતા ખીલતી—ચિત્ત-કારોની પીંછીને અહિં નવું જીવન મળતું; પણ એકલી મારજ માટે અહિં મજા નહોતી. મારા પતિએ એમની પ્રિય સહી મનુષ્યને પશુ મારી સંભાળ લેવા બોલાવી હતી. મનુષ્યને સ્નેહાળ મળતાવડે સ્વભાવ મને બહુ ગમી ગયો. મારી આસપાસ પ્રેમ અને શાંતિનું વાતાવરણ જમી રહ્યું. પણ મારા અંતરમાં બંધકર અસાંતી હતી.

રાત્રીનો સમય હતો. મારા પતિ દીલ્હી બાજુના બગીચામાં અને મનુષ્યને ગામ રહ્યાં હતાં.

મારા પતિને રાષ્ટ્રીય બાવનાના ગીતો બહુ પ્રિય હતાં. મનુષ્યને તે જાણતાં હોવાથી તેમણે યુગરાતના લાડકા કવિ ખજરદારના ધોડકા સુંદર કાવ્યો પોતાના મધુર સ્વરે લલકાર્યાં, અને વળી કવિ નાનાલાલનું ‘યુગરાત’ નામનું સુપ્રસિદ્ધ રાષ્ટ્રીય ગીત ગાયું.”

“જેને, કવિ, નાનાલાલના એ કાવ્યની પ્રશંસા થતી. મેં બહુ સાંભળી છે. માત્ર અત્રે વચ્ચે બોલી હતી, “મેં એ કાવ્ય વાંચ્યું કે સાંભળ્યું નથી. તમને તે મોઢે છે ?”

“હા”

“તમે કૃપા કરી તે મને ગામ સંભળાવશો. તમારી વાત સાંભળીને મને તો કંપારી છુટે છે. તમારું હૃદય હૃદયે શું પાથરતું

જનાણું છે કે તમે તમારાંજ આરાકના ખુની થઈ ગયાં. એ પ્રભુ ! તમારી છાતી એ મહા પાપ કરતાં કેમ બેસી ન થઈ ? તમારા દાયોજ લકવાથી અડી કેમ ન ગયા ?”

“ માયા બહેન, હવે એ જવા દયો. ખાહગી મન મગજની રિથિતિ તે વેળા શું અને કેવી હતી તે તમે ક્યાંથીજ સમજી શકો ? તે ગાટે આજે તો હું અનહદ પસતાઉં છું ને કમ્બર પાસ બને કરો જોડી સાચા હૃદયની યાચું છું કે તે એવી દુષ્ટ બુદ્ધિ કોઈપણ મહીલાને નજ સુઝાડે. હવે સાંભળો, તમે કહો છો તે મુજરાતના એ કવિ રતનનું અણુમોહું સંગીત.

ધન્ય હો ! ધન્ય જ પુણ્ય પ્રદેશ !

અમારો ગુણિયલ મુર્જર દેશ;

કૃષ્ણ ચન્દ્રની કૌમુદી ઉજળો,

કૌશ પ્રભુએ ન રવદેશ:

અમારો ગુણિયલ મુર્જર દેશ. ધન્ય હો !

આર્યનું સાગરતીથ પુરાણ,

તપોવન ભૃગુરસિદ્ધના બાણ;

મીતાના માનાશ મહારાજ,

પાથના સારથીનાં જ્યાં રાજ્ય.

શ્રીસ રોમથી ય જીનાં,
કુરુપાંડવથી ચે પ્રાચીન,

સોમનાથ, ગિરિનગર, દારિકા:

યુગયુગ ધ્યાનવિલીન

ભભાને કાશસિન્ધુને તીર
બળવે બંસરી બલ્ય સુધીર. ધન્ય હો !

રથજેસ્થળ નવપક્ષવના પુંજ,
નદી ને તળાવ કેરી કુંજ;

કોમળી કવિતા સમ સુરસાળ,
સિન્ધુ જ્યાં દે મોતીના થાળ;

જગજીનાં નિજ ગીત ગર્જતો

ફરતો સાગર આજ;

કેસર ઉછળી ધ્રુવે ગરવે

વનમાં જ્યાં વનરાજ.

ગિરિમિરિ શિખરશિખર સોહનત

મન્દિરે ધ્વજ ને સન્તામહનત ધન્ય હો !

પૂર્વથી પશ્ચિમ વહે પ્રકાશ,
બહાણુ ભરી બેઠી તેમ નિકાસ,
મોહી આંગણુ ઉતર્યો જ યુરોપ,
વીણુવા વાડીના દુલસેપા;

પોણી ન વીણુશે પુણ્યપાંગરી

અમ રસભૂમિની છાયા;

જગમોહન મુંબઈ નગરી જુવો !

શું પાથર્યો કિનખાલ્લ:

નિત્ય નવપ્રલે ખીલે અભિરામ
લક્ષ્મીન્દોર્યે લક્ષ્મીનાં ધામ.

ધન્ય હો !

ચોળી, અણિયે, પાટલીને ઘેર,
સેંચલે સાળુની સોનલ સ્નેહ;

છેડલે અ.ચઢાદી ઉરભાવ,
લલિત લગ્નનો વદન જમાવ;
અંત આપે જે નિજ અલગમેલ
સાળુમાં હાંકતી રૂપની વેલ;

રાણકીતનયા, ખાવસોબના,

સુન્દરતાને શું છોડ ?

આર્યસુન્દરી! નથી અવનીમાં

ગુજ રૂપગુણની ભેડઃ

બાલ કુંકુમ, કર કંકણસાર,

કન્યાનાં સન્ધ્યાં તેજશ્ચુમાર. ધન્ય હો !

ખેતરો ન્હાનાં, ન્હાનીશી પોળ,

નાતજતે ન્હાનડિયા ઘોળ,

ક્ષત્રીજાયાનાં ન્હાનલ રાજ્ય,

ધર્મના ન્હાનકડા જ સમાજ,

વૃદ્ધ આજ્ઞાકથે વણ્યો પૂર્વે

ન્હાનાં પ્રજનાં તન્ત્ર,

એ પુરાતનના પડછાયા

આ અમ જીવનજન્ત્ર,

એક ફલવેલે ફલતાં ફલ,

અમારાં એક સુગન્ધ અમૂલ. ધન્ય હો !

દેશ નિજ તજી ધર્મને કાજ

સાગરે ઝુકાવ્યું સફરી જ્ઞાજ;

ધર્મવીર પારસીનો સત્કાર

જગત્પ્રતિહાસે અનુપ ઉદાર;

ધરલાખી યાત્રાળુનું આ

મકકાનું મુખખાર,

હિન્દુ મુસલમાન પારસીઓને

અહિયાં તીરથદાર;

પ્રભુ છે એક, ભૂમિ છે એક,-

પિતા છે એક, માતા એક,-

આપણે એકની પ્રભા અનેક.

ધન્ય હો !

નથી રમી સમશેરોના દાવ,

નથી ત્યમ ધણા ઝીલ્યા એ દાવ;

શ્રી કૃષ્ણે કુરુક્ષેત્રની ઝઘાંચ

લીધાં વ્રત, જાણે હજી ચ પળાય,

એક ઇડરખ વનકેસરીએ,

ભડવીર બાપ્પારાવ,

વિશ્વવન્દ્ય સુરજકુળ સ્થાપી

ચિતોડ કીધે યજ્ઞચાંવ;

જન્મભૂમિ હયાનન્દનાં ધામ,

ગાંધીનાં ગીતાજીવન નિષ્કામ.

ધન્ય હો !

સૂરતના રસિક રંગીલ! રાજ,
 પુન્નિવધનબર્જો શ્રીનગર સમાજ;
 શૂરવીર સૌરાષ્ટ્રી યશવાન,
 કચ્છના સાહસિક સન્તાન,

ખંડખંડ વિસ્તરતો હિન્દો
 મહાસાગર મહારેલ,

તીરતીર જઈ પથાપી ગુર્જરી
 સંસ્થાનોની વેલ:

મહાસાગરના પૃથ્વીવિશાળ,
 સરોવર કાંઠાં ગુર્જરી બાછે. ધન્ય હો !

વનેવન લીલો ધટાસોહાગ,
 જમતનો દીપે શું અમુલ્ય બાગ !

સગવ્યાં જૈને રસશય્યગાર,
 લતાખંડપ સમ ધર્માગાર;

ભારતીએ કંઈ કુલકુવારો
 અંજલિમાં શું લીધ !

દિશાદિશમાં કુલધાર ઉડાવી

દિશનાં પરિમળ દોધા

હિન્દમાતાની લાડિલી બાળ !

ગુર્જરી ! જય ! જય ! તવ ચિરકાળ ! ધન્ય હો !

“કેમ, માયા બહેન, પસંદ પડ્યું ?” ગાઘ રહ્યા પછી તે દાશીએ પુછ્યું. માયા તો તે સુંદર કવેતના તાનમાં એટલી તો તક્લીન થઈ ગઈ હતી કે તે પુરં થઈ ગયું હતું એનું જાન બી તેને ન હતું.

“બહેન, આતું સુંદર કાવ્ય મેં મારી જીદગીમરમાં આજેજ સમજ્યું. કવિની ગગનગામી કલીના આટલી વીશાળ અને મોહક હોય છે એ અનુભવ મને આજે નવોજ થાય છે.”

“તો સમજો, આ બીજું ગીત. તે તો એ કરતાંએ વધી જાય એમ છે. તેની ભાવના, તેની કલીના અને તેની કાવ્ય કળા તો અતી શ્રેષ્ઠ અને અલૌકીક છે. ગુજરાતના રાષ્ટ્રીય કવિરત્ન ખમરદારની એ અનમોલી પ્રસાદી છે.”

એટલું કહી તે દાશીએ પોતાના મધુર કંઠે નીચલું કાવ્ય છોડ્યું.

જય જય મારા ગુર્જર વીરો !

આવો રંક, ફકીર, અમીરો ! આજે દીવસ ઉગ્યો રળિયાત;
ઘોષ પ્રતાપ તથા ઝીલીને જગમગતી કરવી મ્હોલાત;

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

આજે ભેશો શું તમ સાથે ?

શૌર્ય વસે હૃદયે કે બાથે ?—તે જ છતાં ખુંદી તરવાર !
દેંડી ધો સહુ ખુંદાં શસ્ત્રો સન્ને હૃદયનાં નવ હથિયાર !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

હોય વિલંબ હવે શો હાથો ?

ધપતા ધપતા આગળ આસોઃ અગ્ર રહી ધુમધું છે આજ;
ધગ રહી છે આ તમ કરમાં, ને ભારતની અમુલ્ય લાજ !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

નથી હૃદય ચીરી અરિઓનાં નિજ હૃદયો કરવા પ્રભુ ભંગ;
નથી વિજયના રંગ રૂધિરમાં જ્યાં જન રક્ત ભરે ઉરમંગ;

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

પ્રેમ વસે ત્યાં દેવ રહે ક્યાં ?

આકાશે અંધાર વહે ક્યાં, જ્યાં દિનકરનો થાય પ્રકાશ !
જ્ઞાનદીપ સળગ્યો જ્યાં અંતર ત્યાં અજ્ઞાન તણ્યો છે નાશ;

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

મરદાની મુજ ગુર્જર વીરા !

કાર્ય દુરંધર, શુર અધીરા ! મુખ યૌવનનો ગર્વ પ્રતાપ,
અંગ રૂધિર ઉછળે નભ અડતાં; ભરો હરોનું હૃદય અમાપ !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

ભૂત બધું પાછળ છે મૂક્યું—

આજ ઉરે નવજીવન ટુક્યું, દુનીયા બધે નવી દેખાય !

નવ આશો નવ હાર્યે ધસવા આજે પાદ અધીરા થાય;

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

મુખી પઠ્યા કે હક્યા પછાડી ?

ધસો ધમ્મ દ્યો હાથ ઉપાડી, ફરકાવ્યા જાઓ ધુનભેર;

ધર્મભાર ! શુરોજ વહે એ એક પડે ત્યાં ઉડે તેર !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

કાણુ વિકટ પથ કહી ડરાવે ?

પર્વત પરથી કુદી હાવે સાગરને બાંધીશું આથ !

જંગલ તોડી મંગલ કરશું, બતાવશું બળવંતા હાથ !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

આપણુ ગુણુગરવા ગુજરાતી !

કૃષ્ણધરા અદ્ભુત મદમાતી, ભારતયુધ્ધ જિતે બડવીર;

સાહસ, શૌર્ય, અડગ શ્રમથી જે થળથળમાં ગાજે રણધીર;

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

આવો નવરસના રઢિઆળા !

મિત્રિગન્ધરમાં ભરી ઉછાળા કેસરિયાં શું રમતાં બાળ !
વાધમ્મ પકડીને ફરતા કાડી ઘોડીના રખવાળ !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

તાર્થે તીર્થે શુચિના સ્થાપી :

ગરવી સાબ્રમતી ને તાપી, ભરે નર્મદા નવનવ નુર ;
ગુણી ગોમતી. સરસ્વતી ને દમણગંગાનું જળ શુર !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

છે અદ્ભુતતાં એ કંઈ જૂદી !

પશ્ચિમ સાગરનાં જળ કુદી ઉછળી ગગન કસે નિજ જોમ ;
વિંધ્ય અને ગિરનાર દિશા બે ઉભી ઝીણે પડતું બોમ !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

મેવાં ઓ ગુર્જર સંતાનો !

હિંદુ, પારસી, મુસલમાનો, ખ્રિસ્તી, બૌદ્ધ કે જૈન ચહેલ !
જુજશું જુજ બીડીને આવો એકજ પ્રેમતણી છો વેલ !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

અહો અડમ આંધવ ટેડીલા !

દ્રેષ વિષે બનવું નવ વહીલા, દ્રેષ કદી નવ આપે જીત;
અંતરરિપુનો કરો પરાજ્ય પ્રથમ અખંડ ધરી ઉર પ્રીત !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

દ્રેષે શું રહેશે અથડાયા ?

હજાર વર્ષતણી જડમાયા પડી હૃદયમાં છે પથરાઈ,
ઉકેલતાં પરદોષ ઉરે તો નિજ અંધાર વધે ધુંધવાઈ.

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

લોચનના પડદા દેા ખોલી !

જૂત બધાં ખાતાં ઉર ફાલી તેને પ્રથમ કરો બળહીન;
સ્વત્મબળે ઓ ગુજર વીરા ! થવું આપણે છે સ્વાધીન !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

રહેવું શુદ્ધ વચન મન કર્મે:

સાર એજ દોડો સહુ ધર્મે, તો કયમ મધએ પતિત નિદાન ?
પ્રેમ તહીં ધિક્કાર રહે નહિ: ધિક્કારે નહિ પ્રભુનું સ્થાન.

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

એવા શુદ્ધ બનીને આવો !

પછી અડગ તમ પગ ઉઠાવો, હજાર હાથીનું ત્યાં જોર;
જય કુંકુમનાં પડશે પગલાં ડગશે ડગશે ડગશે ઠોરેઠોર:

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

ઓ આ શાય બધે અજવાળાં ?

ઉઘડ્યાં પુણ્ય પ્રભાત રસાળાં ? ઉઘડ્યાં ભાગ્ય ભણેરાં દેશ !
રણશિંગા ધ્રુવાય ફરી આઃ કર્મ વીર ! હઠશો નવ લેશ ?

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

સ્વપ્ન ફળે જીમજીના સાથે:

દેવ દિરસ્તા ઉતરી રાએ, પયગંબર ને પીર અનેક;
સગાઇ સ્વર્ગ તણી જીલેલી દ્રઢ બધાશે ફરી વિશેક !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

કુકુંબ જાળ અનેરી લાવો ?

પત્નીઓ, પુત્રીઓ, આવો ! માતાઓ, ભગીનીઓ સર્વે !
પડ્યો અમી ઉભીને રાખો ગરવી ગુજરાતજીનો ગર્વ !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

શયતાનનું ચક્કર.

જગતે માયાને ચુમી લીધી.

લેશી આર્ટ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ ખાતર, કોટ, મુંબઈ.

જય જય મારા ગુર્જર વીરા!

આજ અધીરા કરના ચીરા જીવનને જાણે નહિ જોખ;
મરવું તો શુરાને મરવું, કાયર ખોળે મરના ગોખ,

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

સ્વેત ધન્ય, ભારતમાં રોપો !

થાશે પુણ્ય-વરસતી તોપો; સસ્ત્રો સહ શત્રુગાર સ્વરૂપ;
જગત્પ્રભુત્વ ભણી તમ દ્વારે દુનિયા થાશે નવીન અનુષ !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

ધન્ય ધન્ય મોહનની લીલા !

પુણ્યભર્યા પ્રભુપાદ રસીલા ધર ધર ભરે નવીન પ્રભાત !
સત્વર વીરા પડો મોખરે મજબો જયજય ભારતમાત !

ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત !

“હવે સાંભળો મારી અધુરી રહેલી કર્મ કથા આગળ. એ ગીત
પછી મનું બહેને ખીજું લલકાર્યું.”

ફર—ફર—ફર જય

જીવન જ્યોત ઝાંખી. આપ

આત્મનો પ્રકાશ આજ

ફર—ફર—ફર—જય !—

મનુ જ્ઞેનનો મધુર સ્વર મુંજી રહ્યો. ને આ વેળા મારા પાપી હૃદયનો ડચ તાળો થયો. મારા આત્માનો પ્રકાશ ક્યારનો અંખો થઇ ગયો હતો. મારું હૃદય એક ઝેરી વિચારથી છુટકું થઈ ગયું હતું. માતૃપદનો ખ્યાલ આવતાંજ મને કમકમા આવતાં હતાં. ઓહ ! હું ચંડાળણી !

તે રાતે મુંઝધથી જે પડીકા હું છુપાવીને લાવી હતી તે મેં મ્હોમાં પથરાવી દીધી. સહવાર પડતાંજ પ્રથમ ગર્ભપાત જેવી વેદના મને થવા લાગી. હું ચીસેચીસ પાડવા લાગી. મારા પતિ સહવારના પહોરમાં ફરવા ગયા હતા. મનુ જ્ઞેન મારી ચીસ સાંભળી દોડી આવી. તેણે માઈ શરીર તપાસ્યું અને ગંભીર નેત્રે મારી સામે જોઈ રહી. ”

“ ઓ મનુ જ્ઞેન ! તમને પગે લાગ્યું. એમને કંઈ ન કહેતાં.”

“ શું ન કહું ? આ કુદરતી ગર્ભપાત નથી ! ” મનુજ્ઞ સ્વરમાં સખ્તાઈ આવી.

“ ઓહ ! હું પગે લાગ્યું. મેં દવા ખાધી છે. મને ખીક પેસી ગઈ હતી. મારૂં કરો. એમને ના કહેતાં—”

“ મુખી !—” કહી રોહાળ મનુ જ્ઞેને મને દવા પાછ. મારા પતિ આવી પહોંચ્યાં. સ્થિતિ જોતાંજ તેમનું મ્હોં ઉતરી ગયું. તેમની આશ્ચર્ય મનિષી તુટી પડ્યો.

જે ચાર દિવસ પછી મારી તબીયતમાં જરા સુધારો થયો. પણ એ ચાર દિવસોમાં એ મારા ખીજાના પાસે એકજ વાર આવ્યા હતા.

મનુ બહેને એમને મારા પાપની વાત કહી દીધી. એમણે દુઃખી સ્વરે મને કહ્યું: “ ખુની ! તારું કાળું મ્હોં મારે નથી જોવું.”

ઓ પ્રજા ! મારું શું થશે ? એમનો ધીકકાર દુર કરવા માટે હું શું કરું ? મારી જીવન નૌકાના સુકાનીને હું કેમ સાચવું ?

સાતમે દિવસે સ્થવારે હું ઉઠી ત્યારે મારી જીંદગી પર હંમેશને માટે અધારો પરદો પડ્યો. મનુ બહેને ધુજતા હાથે મને એક ચીટી આપી. તેમાં મારા પતિએ ધિકકારથી બેજ લીટી લખી હતી.

“ મારા બાળકોની ખુની ! હું તારો ત્યાગ કરું છું. આ અંગલામાં તારી જીંદગી ગાળવાની જોગવાઈ કરું છું.”

એ ગયા—હંમેશને માટે મને તજી ગયા. પછીથી હું પણ ત્યાં ન રહી. તેમની જોગવાઈ ઉપર જીવવા મને ન ગમ્યું. મેં તેમનું ઘર તજી દીધું, અને આ પાપી અર્વાચન ઉપર નોકરીને માટે રખડી થઈ.

એ વાતને આજે પાંચ વર્ષ થઈ ગયાં. મારી જીંદગી અધાશમાં મળી ગઈ અને હવે એ જીવનમાં પ્રકાશનું એક પણ કિરણ મને જણાતું નથી. મારી બપુંકર જીલનું પ્રાયશ્ચિત ક્યારે—ઓ—ક્યારે પૂરું થશે ?” અને તે બાપડી એટલું બોલતાં રોઈ પડી. માયાએ તેણીને જમનેમ શાંત કરી.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

ભેદ કુટ્યો.

મીં પટેલ વકીલની બેદી વાત સાંભળતાં જ જગતકુમારને કંઈનું કંઈ થઈ ગયું. એ બેદી એકરાર સાંભળતાં તેની આખી મનોદશા જ પલટાઈ ગઈ. મીં પટેલના એકરાર પરથી તેને લાગ્યું કે તે કોઈ ફાંસીએ ગયલા બદમાસનો દીકરો નથી પણ કોઈ અમીરનો તથા દીધેત્રો બેટો છે. તેની માએ સમાજના નીચમનો ભગ કરવાથી તેના મા બાપને તેને તજ દેવાની ફરજ પડી હતી અને તેથી તેને પારકા માણસોને ત્યાં બચપણ ગાળવું પડ્યું હતું અને આખરે અનાથાશ્રમમાં મોટા થવું પડ્યું હતું એ ખીન્નથી તેને દુઃખ થયું. તેને પ્રેમની કેફમાં ફસાવનાર તેના અમીર બાપ પર ધણોજ ગુસ્સો ચઢ્યો અને ગમે તેમ કરી એ અમીરનો પતો મેળવવાની વકીલ મીં પટેલને આજ્ઞા કરી તે પરેલપરના પોતાના મકાનમાં ગયો કે જ્યાં માયા તેની સાથે રહેતી હતી.

તે જ્યારે પરેલ ગયો ત્યારે તેનો વકાવલા વાઘ જેવો ચેહરો જોઈને માયા ડરી ગઈ. તે જગતને ખરા જીમ્મથી ચાહતી હતી. જગતે તેને ભવંકર આફતથી વારવાર બચાવી હતી અને તેથી માયા આ શુરવીર યુવાનપર સાચા દીલથી આશક પડી હતી. જગત પણ માયાને ચાહતો હતો. તેના પત્થર જેવા દીલને માયાએ કોમળ બના-

બુઝું હતું. તે જ્યારે માયા પાસે જતો ત્યારે પોતાની સધળી ચીંતાઓ જુલ્મી જતો. તે મમે તેટલો ગુરસે થયો હોય પણ માયાનું મનોહર સ્મીત જોતાંજ તેનો કોષ ઉડી જતો અને કોષની જગ્યા સ્નાંત હાસ્ય લેતું. પણ આજની સ્થિતિ જુદીજ હતી.

મીઠ પટેલે જમત સામે એક બેઠી બોંબ ફેંક્યો હતો.

“ હું જમતકુમાર—સેતાને શાર્ગર્દનો સરદાર એક અમીરનો પુત્ર ! આજસુધી હું મને એક ખુનીનો દીકરો ધારતો હતો. હું આજે આખી સુબંધને ધુગ્મગી રહ્યો છું. પોલીસનો અને ડર નથી. બલબલ્લા શ્રીમં-તો ને સરદારો મારી મીત્રતામાં માન સમજે છે, અમીર સલાબતખાં મારાપર અજબ મહોબત રાખી મારા માગમાં નડતા ખદમાસોને અદ-ધાન સરહદપર ધકેલી દે છે—પણ એ બધું હું જમતકુમાર ખુનીનો દીકરો કરી રહ્યો હતો. હું મારા બાપનું નામ કોઇને કહેવાની હીંમત કરી શકતો નહી. મારી પાસે અઢળક લક્ષ્મી છે. હજારો માણસો પર મારી સન્તા છે. પુર દમામથી હું જીંદગી ગાળું છું, માયા જેવી બેનમુન પરી મારી માથુક છે—મને શાની કમી હતી ? એક મા બાપની !—અને આજે—આજે એ દળીદ્ર વકીલે મને જે વાત કરી તે જોતા મારો આત્મા બેચેન થઇ ગયો છે. મને લાગે છે કે એણે જે બચંકર એકરાર કર્યો તેમાં મારા જન્મનીજ બેઠી વાત છુપાયલી છે. મનેજ મારી માએ ગેરકાયદાસર મહોબતને પરીણામે તજ દીધેલો હોવો જોઇએ...જ્યા સુધી મારા ખરા બાપનો—એ બેઠી અમીરનો પતો મળશે નહીં ત્યાં સુધી હું જંપવાનો નથી—” આવા વીચા-

રેથી મગજ તપાવતો તે દીવાનખાનામાં દાખલ થયો. માયા તેને જુને બપોળી ખાધો હોય એવો એહેરો જોઈ ડરી ગઈ અને તેને આરામ આપવાને તૈયાર થઈ ગઈ.

“આજે શું થયું છે, બહાલા ?”

“માયા !, બહાલી ?—” જરાક કોમળ થઈ જમત માયાના વાળની લટ સાથે રમત કરતો શોકજનક સ્વરે બોલ્યો. “આજે મને એક એવી ભયંકર ખબર મળી છે કે જે સાંભળી ત્યારથી હું પાગલ થઈ ગયો છું.”

“કંઈ આફત તો નથીને, બહાલા ?” માયાના સ્વરમાં ચીંતાની છાંટ આવી.

“નહીં. આફતો હજાર આવે તોને પુગી વળ્યાની મારામાં તાકાત છે. મારી આખી જીંદગીમાં મેં ભયંકર સંક્રામણ ચાલુ રાખ્યો છે પણ આજે મેં સાંભળેલી વાત મારા અંતઃકરણના પરદા ચીરી નાખનારી છે. મને આજે એવી ભયંકર ખબર મળી છે માયા ! કે હું મારા માબાપનો પુત્ર નથી પણ કોઈ બીજાની અમીરનું બેપુન્યાદ ફરજંદ છું. ઓહ ! હું ખુની મવાલીનો પુત્ર હતો એ ખીનાથી મને દુઃખ થતું પણ શરમ ઉપજતી નહોતી. હવે મને મારી જીંદગી પર શરમ આવે છે અને તે સાથેજ મારા સાચાં માબાપને જોવાની અસાધારણ ઉત્કંઠા મારા દીલમાં પેદા થઈ છે—”

“આમ અશાંત થવાથી કંઈ વળવાનું છે ? તમે તપાસ કરશો તો જરૂર તમારા માબાપનો પતો લાગશે, પણ બહાલા !” માયા અચકી.

“ શું છે માદી ?”

“ એક વાત કહું !”

“ એક શા માટે ? સેત કહી નાખને ? તારી વાતે સાંભળતાં હું કદી ધરાતો નથી.”

“ બહાણ ! તમે તમારા પીતાજીને શોધી કાઢી તેમના પર વેર નો નહીં લોને ?” માયાના અવાજમાં હવે બરી વીનંતી હતી. જગત તેને એક પણ સ્નેહભરી નજરે જોઈ રહ્યો અને તેને સહેજ નીકટ ખેંચી બોલ્યો.

“ માયા ! મારી માદી માયા ! તું બ્યારથી મને મળી છે ત્યારથી મારું જીવનજ બદલાઈ ગયું છે. મીઠા પટેલનો બચકર એકરાર સાંભળ્યા પછી હું મારા માબાપ પર વેર લેવા તૈયાર થયો નથી પણ તેમની હુકાળી છાંયામાં જવાને હું આતુર થઈ ગયો છું. મેં સર્વ આન દોનો દહાવો આપ્યો છે પણ સાચા માબાપના પ્યારની લહજ્જત મેં ચાખી નથી. મારા પાલક માતપીતાએ મને બધું લાડ લડાવ્યા હતા પણ તેઓ ગરીબ હતા. હવે હું મારા અમીર બાપના લાડ આ ઉમ્મરે બોગવવા માગું છું.”

“ તે માટે ધીમે ધીમે તપાસ કરજો. હવે પેલા મહામહત્તુ નામ ન દેશો હો !”

“ કેમ કે એ તો મારી સાથે બચકર દગો કરી ગયો ?”

“જેના પાપ તે ભોગવશે. હવે તમારું મંડળ પણ તમે વીખેરી નાખો, વહાલા ! આપણે બે એકમેકની ગોદમાં નીરતર સ્વર્ગીય સુખમાં રહીએ. એ આનંદ આગળ તમારા મંડળની સરદારીની શી કીમત છે ?” માયા જગતના ધડીઆળના છેડા સાથે રમત કરતી બોલી. તેની આંખોમાં ઉન્નત પ્રેમની ખુમારી હતી.

જગતને તરતજ સુખી અહસ્થાત્રમનો ખ્યાલ આવ્યો. માયાને પરણી જગતમાં આબરુદાર અહસ્થ તરીકે જીવન ગાળવાની તેને ભાલસા થઇ. તેણે તેજ રાત્રે શયતાને સાગીર્દ વીખેરી નાખવાનું માયાને વચન આપ્યું અને રાત્રે દશ વાગે જમીને તે બહાર નીકળ્યો.

મોટરમાં બેસી તે પુનઃ પેલા બેદી બંગલામાં ગયો કે જ્યાં મવાલી ભીમભાઈને તે લઇ ગયો હતો. તેની મોટર ત્યાં જતાંજ તેને માનથી અમીર પાસે લઇ જવામાં આવ્યો. અમીર સલ્યાતખાં રાતના સાડા અગીઆર વાગવા છતાં કંઈક બેચેનીથી દીવાનખાનામાં આંટા મારી રહ્યા હતા.

“અમીર સાહેબ !” જગત કુરનીશ બજાવી બોલ્યો.

“એ જગત ! તું આવ્યો ?” સલામતખાં આ શબ્દો એવા પ્યારથી બોલ્યો કે જગત જરા અજબ થયો. અમીરે તેની સાથે સેકન્ડ કરી તેને એક સોફાપર પોતાની પાસે બેસાડ્યો.

“અમીર સાહેબ ! હું આજે મારો ‘ધંધો બંધ કરું છું. આજ સુધી તમે મને જે મદદ કરી છે તે માટે હું તમારો આભાર માનવા આવ્યો છું.” જગતે ખુલાસો કર્યો.

“કેમ ? અચાનક આવો ઠરાવ કરવાનું કંઈ કારણ ? હજુ અફ-
ધાન લગાધ પુરી થઈ નથી અને અમને સેપાહોની જરૂર છે.” અમીર
ગંભીર સ્વરે બોલ્યો.

“હા. પણ હવે હું સંસારી થયો છું અને મારી પત્નીને હું
મહાર રહું તે ગમતું નથી.”

“તું પરણ્યો ?”

“હા, હા.”

અમીરની આંખમાં અજ્ઞાન જ્યોતી ઝળકી રહી.

“સુખી રહે દીકરા !—” તેનાથી બોલાધ મયું. ખીજીજ પળે
તેણે જીભ કરડી પણ જગત સામે એક ભયંકર બેઠ ખુલી ગયો.

“અમીર સાહેબ !—” તે ગંભીર અવાજે અમીર તરફ સ્થીર
નજર કરી બોલ્યો. “હું બધું જાણું છું.”

પાંચ મીનીટ સુધી બંને એક ખીજી સામે જોઈ રહ્યા. અંતે
પોતાનું દીલ કાબુમાં રાખી શક્યો નહીં. તે એક જૈફ પીતાની
લાગણીથી જગતને ગળે લગાડ્યો અને તેની આંખમાંથી સ્નેહનાં
આંસુ સરી પડ્યાં.

“હા, જગત ! તું મારો દીકરો છે. તારી મા મરણ પામી—”

“અફસોસ !”

“પણ તને એ વાતની શી રીતે ખબર પડી ?”

“ જો શપ્સને તમે મને વાત્યાવસ્થામાં સોંપી દીધો હતો તેણે મારી સમક્ષ એક બચકર એકરાર કર્યો—”

“ એ શપ્સ કોણ ?”

“ મી० પટેલ નામનો એક વકીલ.”

“ હા. એજ શપ્સ કને ઇરિમાઇલ મને લઇ ગયો હતો. ત્યારે તું ખરું જાણે છે ?”

“ નહીં મારી મા કોણ હતી ?”

“ અમીર હયાતખાનની મોહોરદાર ! અમીર જ્યારે સરહદપર લડાઇમાં ગયા ત્યારે તારી માદર મેહોરખાનુની મહોળને મને આકર્ષેલો હતો અને અમારી મહોળતને પરીણામે અદલાએ તારા જેવા બહાદુર બેટાની અમને નવાજેશ કરી હતી. દીકરા, દુનીયાના ડગથી મેં તને તજ દીધો હતો પણ તારી યાદ હું કદી ભુલી શક્યો નથી. મેં તારાપર બારીક નજર રાખી હતી. ઇરિમાઇલે તારા મરણની મને ખોટી ખબર આપી હતી. પણ મારી નજર તારાપરજ હતી. તે બદમાસોનું મંડળ કાઢ્યું તેની અને ખબર મળતાં મેં તને તે દીને અજબ બદાને મળવા બોલાવ્યો અને લડાઇ માટે સેપાહોની ભરતી કરવાનું કામ તને સોંપી તને નજરે જોવાની વ્યવસ્થા કરી. તારી માતાને મરણ પામ્યાને આજે પાંચ વરસ થયાં.”

“ હવે ?”

“ હવે મને કોઇની દરકાર નથી. હું તને ને તારી ઓરતને મારી નજર આગળ રાખવાને આતુર છું.”

પ્રિય વાંચનાર, જમતે તેજ રાત્રે શયતાને શાર્ગાદની મંડળી બર-ખાસ્ત કરી. તે મહમ્મદ હુસેન, મ્હાલી ડોશી ને બીજા સધળા મીત્રો ને જુલો ગયો. તેણે માયા સાથે મુસ્લીમ ધર્મ પ્રમાણે નીકાહ કર્યા અને હવે તે પોતાના અમીર બાપની શીતળ હાથ નીચે આ દુની-યામાં જન્મતનું સુખ ભોગવે છે. સલામ !

જાહેર તેમજ ખાનગી લાયબ્રેરીઓમાં રાખવા લાયક
ચુંટી કાઢેલા પુસ્તકોનું સુચી પત્ર.

તમામ જાતના પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું,

લખો:—

ઠંકર વિઠ્ઠલદાસ હરજીવનદાસ

પુસ્તકેશર.

ઠે:—જકરીયા મસ્જીદની સામે

મુખ્ય નં ૩.

સચિત્ર વેર વસુલ ભાગ ૧-૨-૩-૪	૧૨-૦-૦
„ પ્રેમની ખુમારી ભાગ ૧—૨	૬-૦-૦
„ બચંકર બદ્ર ભાગ ૧—૨	૬-૦-૦
„ અઠંગ ઉઠાવગીર ભાગ ૧—૨	૪-૦-૦
„ અંસરી બાબા	૩-૦-૦
ડિટેક્ટીવ બે બેદી	૨-૦-૦
સચિત્ર મહેન્દ્ર મુક્તા ઉર્ફે પ્રેમ જવાણા	૨-૮-૦
દસ લાખનો દલ્લેશ	૨-૮-૦
બાગે શયતાન	૩-૦-૦
રણજીત અને કુસુમ	૨-૦-૦
એકાદશ રકમ	૧-૦-૦
ડિટેક્ટીવ બચંકર કુતરો	૧-૮-૦

ચંદ્રકળા અથવા બહુરૂપીઓનું બજાર ભા. ૧-૨ ...	૩-૮-૦
ઝેરી જમાનો ભાગ ૧ થી ૫ ...	૧૧-૦-૦
બહાદુર બાળા ભાગ ૧-૨ ...	૩-૦-૦
પદ્મલતા યાને કટકમાં ગુલાબ ...	૩-૦-૦
કાળરાત્રીનું ખૂની ખંજર ભાગ ૧-૨ ...	૬-૦-૦
કુસુમ કાન્ત ભાગ ૧-૨-૩ ...	૮-૧૨-૦
વસંત વિજય ભાગ ૧-૨-૩-૪ ...	૧૨-૪-૦
રત્નગદની રંભા ...	૩-૦-૦
કુમુદ કુમારી ...	૩-૦-૦
કૈલાસ કુમારી ભા. ૧ થી ૪ ...	૮-૦-૦
વિશ્વ મોહિની ભાગ ૧ થી ૮ ...	૧૧-૦-૦
ગુલ્મી ગલિમ ...	૩-૦-૦
રણુધેલા રજપુતો ભાગ ૧-૨ ...	૬-૦-૦
મધુ માલતી ભાગ ૧ થી ૪ ...	૮-૦-૦
ચુડેલનો ચમત્કાર ...	૩-૦-૦
સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિનો મહા મંત્ર ...	૨-૮-૦
મૃગલોચની ભા. ૧ થી ૧૦ ...	૨૧-૦-૦
લાવણ્યમયી અને પ્રચંડ જ્વાલા મુખી ...	૨-૮-૦
રતિશાસ્ત્રિની કાકાશાસ્ત્ર ...	૩-૮-૦
મરુ જુમીની મોહિની ...	૧-૮-૦
મનોહારિણી માયા ...	૧-૮-૦
બંસરીબાલા ...	૩-૦-૦

ક્રમનસીબ કુસુમ	૦-૦-૬
જુવન મોહિની	૨-૪-૦
કગાલ કેદી ભાગ ૧—૨	૫-૮-૦
દમાખાજ ફુનીયા	૨-૮-૦
ભાગ્ય દેવીની ભયંકરતા	૧-૧૨-૦
પિત્તાશયીની કે પ્રેમદા ?	૧-૧૨-૦
સ્વર્ગમાં ક્ષયતાન	૧-૮-૦
પેશાવત્ની પશ્ચિની	૧-૮-૦
હાસ્ય તરંગ	૨-૮-૦
વીર અને વીર પુત્ર	૩-૦-૦
આંધાભાઈ ગણા કેસ	૨-૮-૦
મહારાજ લાયમલ કેસ	૨-૮-૦
ખેંગી કેસ અથવા વારંટલીલા	૨-૦-૦
અક્ષદેસની રાણી	૨-૦-૦
છદ્ર કુમાર	૧-૮-૦
વિચીત્ર જગત ભાગ ૧—૨	૬-૦-૦
પંજબ રહસ્ય	૧-૮-૦
પ્રમાદધનની પ્રજ્જ્વલા	૪-૮-૦
પ્રાણેશ્વરીનું પ્રેમમંદિર	૩-૦-૦
રજપુતોની રંગભૂમી	૩-૦-૦
કલેઆમ	૨-૮-૦
આશ્ચર્યનંદીની	૨-૮-૦

અનંગબદ્રા અથવા વલ્લભિપૂરનો વિનાસ ?	3-૮-૦
બાદશાહ બાબર અથવા નુરે હસ્લામ	૪-૮-૦
કચ્છનો કાતિ કેય	૩-૮-૦
ચકવર્તી હમીર	૩-૮-૦
અનારકલી અથવા અપરાધી અકબર	૪-૦-૦
રૈનક મહેલની રાજ ખટપટ	૨-૮-૦
બાજરાવ બદ્લાડ	૨-૮-૦
પાટણની પ્રભુતા	૨-૮-૦
વેરની વસુલાત	૩-૮-૦
ગુજરાતનો નાથ	૪-૦-૦
પૃથ્વી પતિ વલ્લભ	૧-૮-૦
પુરકર પરાજય	૧-૦-૦
મારી કમલા અને બીજા વાતો	૧-૮-૦
મહારાણી મયણ્વલા અથવા ગુજરાતની માતા	૪-૮-૦
હાદરઅલી અને દીપુસુલતાન	૨-૦-૦
શીવાજીનો વાઘ નખ	૧-૦-૦
હિલદી ધાટું યુદ્ધ	૧-૦-૦
સાહબદો અને બીખારી	૧-૮-૦
મીસરની મહારાણી	૧-૮-૦
પશ્ચિમી અથવા અભિજીત ચિતોડ	૨-૮-૦

ઔરગજેઓ ઉદય	૨-૮-૦
ભુજબળથી બાબ્ય પરીક્ષા	૨-૮-૦
બદ્રકાલી અથવા પાતંગદનો પ્રલય	૨-૮-૦
લીલા યાને જ્ઞાતિ તંત્ર	૨-૦-૦
કૃત્યું વહાણુ	૪-૦-૦
શ્રીમતિ વીળ્યા	૩-૦-૦
પ્રણય પંક	૨-૮-૦
ત્રિલક્ષણુ વેર	૨-૮-૦
મુધા હાસિની	૨-૮-૦
ગોદિલવીર હમ્મીરજી	૨-૮-૦
મુડા બહોતેરી (૭૨ પારતાનો સંગ્રહ)	૩-૦-૦
સ્વીટઅરબેડની સ્વતંત્રતા	૧-૪-૦
ઉષા અને અરણુ	૩-૦-૦
ગુલીસ્તાનનું ગુલ	૫-૦-૦
બોસ્તાનનું બુલબુલ	૫-૦-૦
માફી અવિત્રી	૪-૦-૦
ગુલવાડીનું ગુલામ	૪-૦-૦

વીગેરે તમામ જાતના પુસ્તકો મલશે.

